

II. RÉSZ

I. Politikai szervezkedés.

A) Polgári szervezet.

A világháború előtt Temesvár lakossága közismert volt arról, hogy nagy számmal voltak közte olyanok, akiknek jóformán nem volt népi-nemzeti öntudatuk és ha valaki nemzeti-ségük után érdeklődött, magyarul vagy németül azt felelték: temesvári polgárok vagyunk. Ez a „Temesvarer Bürger“ típus, mely egyébként szívében magyar érzelmű volt, mégha hibásan beszélt is magyarul, a rendes adófizetők táborát szolgáltatta, a hatóságok támogatására sietett, kedvelte a békés, nyugodt életet és az uralomváltás után is sokáig húzódozott attól, hogy színt valljon nemzetiségéről.

A szélsőbaloldalra tévedt ipari munkásság túlkapásai, másrészt az új államhatalom berendezkedésével járó zavarok ellen szükséges védekezés érlelték meg a helyzetet arra, hogy 1920 nyarán Gerdanovits Sándor ny. táblabíró és Vuchetich Endre dr. kezdeményezésére megszülessék a temesvári „Polgári Szervezet“, mely elnökévé Cosma Aurél dr. volt prefektust, a későbbi liberális minisztert, ügyvezető elnökévé Nemes József nyug. miniszteri osztálytanácsost, főtitkárává Vuchetich Endre dr.-t választotta meg. E szervezet Vuchetich vezetésével jogvédő irodát tartott fenn, mely számos esetben úgy jogos magán, mint közérdekű ügyekben eredményes védelmet nyújtott a magyar lakosságnak is, mely ilyenre a legjobban rászorult. A szervezet különösen a tömeges kiutasítások ügyében végzett munkájával tett nagy szolgálatokat. Politikailag is eredményes volt, mert 1922 tavaszán ő hozta létre a parlamenti választásokra a temesvári megegyezést, melynek folytán Fülöpp Béla dr.-t magyar szenátornak, Cosma Aurél dr.-t román képviselő-jének küldte be a parlamentbe Temesvár közönsége.¹

A temesvári városrészekben a szervezet vezetői a következők voltak: Belváros: Szana Zsigmond elnök, Hermann Ede, Kimmel Sándor, Kún Richárd alelnökök, Hajdú Frigyes dr. titkár. — Gyárváros: Veterány Viktor dr. elnök, Bittó Ferenc, Mészáros János és Oprea Joan alelnökök, Wiener Mór dr. tit-

¹ Lásd Vuchetich Endre dr.: A Polgári Szervezet, mint a temesvári kisebbségi pártok fiatal őse. Magyar Ház Évkönyv. 1930.

kár. — Erzsébetváros: Wittenberg József elnök, Baschant József, Kozovits Sándor és Saljó János alelnökök, Gimpl János titkár. — Józsefváros: Láng Béla dr. elnök, Kozovits Ede, Láng Dávid és Stachler Ádám alelnökök, Ambrus Béla titkár.

1922 után, a Magyar Párt megalakulásával, a szervezet elgyengült, majd csendesen megszűnt.

B) A Magyar Párt Temes—Torontál megyében.

A magyar nemzeti alapon való szervezkedés a Romániához csatolt területeken Kolozsvárról indult ki, ahol 1921 január elején báró Jósika Sámuel irányításával megkezdődtek a „Magyar Szövetség“ szervezési munkálatai.

Ennek hatása alatt a temesvári magyarság is megmozdult és 1921 február 20-án a „Continental“ (Délvidéki) kávéház nagytermében mintegy száz meghívott személy a rendőrségi kiküldöttek jelenlétében ülést tartott, amelyen a betegsége miatt távol maradt Szabolcska Mihály helyett Sztura Szilárd dr. javaslatára Fülöpp Béla dr. elnökölt. Sztura fejtegette a magyar nemzeti szervezkedés célját, hangoztatva, hogy a magyarság törekvései törvényesek, jogosak és békések és „mindenkit oly nemzetiségűnek kell elfogadni és elismerni, amilyenhez nyelve, kultúrája és érzése alapján tartozónak vallja magát, mert a nemzetiség sem fajhoz, sem állampolgársághoz nincs kötve.“

A Magyar Szövetség temesvári előkészítő választmányának elnöke Szabolcska Mihály, helyettes elnöke Fülöpp Béla dr., titkárai: Uhlyárik Béla dr. és Kubán Endre, tagjai pedig Both Ferenc, Berkeszi István, Bohus Károly, Ferenczy József, Feld Kálmán dr., Hajdú Frigyes dr., Kapdebó Gergely, Kókay Ferenc, Kovács István, Kudelich Aladár, Kún Richárd, Mester János dr., Nemes József, Papp Gábor, Pogány Mihály, Stumpfoll Ede, Sztamorai János, Székely László, Szentkláray Jenő dr., Teleki Endre, id. Telbisz Imre dr., Telegdi Nándor dr. és Ungár Adolf dr. lettek. A Magyar Szövetség kolozsvári alakuló közgyűlésére Szabolcska Mihályt és Fülöpp Bélát rendes tagoknak, Székely Lászlót és Pogány Mihályt póttagoknak küldték ki.

Ez volt tehát a Bánságban az első magyar politikai szervezet, amely azonban nagyobb tevékenységet nem fejtett ki. A vezetők lelkes, tiszteletreméltó idősebb urak voltak, akik azonban az új idők által követelt szervezkedési iramot nem ismerték, túlságos óvatosság jellemezte magatartásukat a hatóságok felé, — a mozgékonyabb elemeket pedig lefoglalta a nemzeti alapon létrejött „Polgári Szervezet“. Amíg az utóbbi sorra alakította az egyes temesvári városrészekben a maga tagozatait, a Magyar Szövetség csendben elsorvadt. Magatartása miatt újságcikkekben is kifejezésre jutott a magyar la-

kosság elégedetlensége, de ez sem sarkalta komolyabb tevékenységre.

Erdélyben a Magyar Néppárt és a Magyar Nemzeti Párt megalakulása és szervezkedése hozott életet a magyar mozgalmakba, miután a hatóságok a Magyar Szövetség működését betiltották. A két párt 1922 végén az „Országos Magyar Párt”-ban egyesült, amely tizenöt éven át egyetlen egyetemes tömörülése volt a Romániában élő magyarságnak társadalmi és felekezeti különbség nélkül.

Temesvárott Szaboleska Mihály, Veterány Viktor, Osztie Andor nyug. vármegyei főlevéltáros és számos lelkes magyar vezetőférfiú kezdeményezésére jött létre az Országos Magyar Párt temesvári és temes-torontálmegyei tagozata. 1922. december 10-én. Ennek vezetősége így alakult: Elnök: Fülöpp Béla dr., társelnökök: báró Ambrózy Andor, Gyertyánffy László dr., (Gyér), Kabos Ármin, Mágori Lajos, Nemes József, Szaboleska Mihály, Székely László, Tornya Gyula dr., (Csák). Ügyvezető elnök: Veterány Viktor dr., főtitkár Osztie Andor, titkárok: Kovács Béla dr. és Uhlyárik Béla dr., pénztáros: Csongor Árpád. Ügyészek: Aczél Oszkár dr. és Feld Kálmán dr. Ellenőrök: Horváth Antal, Ivánovits Lajos és Tedeschi Jenő dr. Intézőbizottsági tagok: Bittó Ferenc, Hajdu Frigyes dr., Janovich Gyula, Kovács Ödön dr., Kayser Lajos, Kun Richárd, Klein Jenő, Králik László, Lengyel István (Csák), Légrádi István, Mattanovich Tamás, Pogány Mihály, Rosenthal Marcell dr., Sztura Szilárd dr., Rech K. Géza, Ungár Adolf dr., Várnay Elemér dr., Vuchetich Endre dr. és Zágoni Dezső.

A vidéki szervezkedés körül Domján Lajos (Szigetfalu), Schreier Viktor (Nagyszentmiklós), Tornya Gyula dr. (Csák), Rigó Sándor (Gátalja) és Tornyai József (Gizellafalva) buzgólkodtak.

A kolozsvári országos nagygyűlés a Bánságból országos alelnökökké választotta: Jakabffy Elemér dr.-t (Lugos), Szaboleska Mihályt és báró Ambrózy Andort. Veterány Viktor dr. és Székely László az országos központi intézőbizottság tagjai lettek.

A temesvári szervezkedést Osztie Andor vezette, aki több mint száz olyan párttagot gyűjtött, akik állandóan jelentékenyebb összeg fizetésére kötelezték magukat tagdíj címén. Osztie részére a pártvezetőség rendes havi fizetést állapított meg.

A Magyar Párt esztendőikig tartó fejlődése során a bán-sági magyarság legfontosabb intézménye lett, a bán-sági magyar nemzettest egyetemes képviselője, amely mint minden más magyar jellegű intézmény és szervezet csúcsszerve, nagy befolyást gyakorolt a többi magyar szervezet munkájára is.

Ez a fejlődés évek munkájának az eredménye, amelynek egymástól megkülönböztethető külön kis korszakai voltak. Könyvünk terjedelme kizárja, hogy részletesen foglalkozhas-

sunk a Magyar Párt bánsági tagozatának történetével, így csak vázlatosan ismertethetjük az alábbiakban a párt működését, amely azonos a bánsági magyarság életének fejlődésével.

Az első korszaki 1926-ig tartott és az első esztendő lendülete után ezt általában stagnálás jellemezte. A tagozati elnök 1922-ben sikerült választási egyezmény révén szenátori mandátumhoz jutott, de sem parlamenti, sem belső szervezeti tevékenysége nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A tagozat kiküldöttei 1924. végén a brassói és 1925. elején a marosvásárhelyi országos nagygyűléseken vettek részt.

Ez időszak legtevékenyebb tényezői Veterány Viktor dr., Légrádi István és Osztie Andor voltak. 1926 elejétől a temesvári városrészi szervezetek veszik mindjobban kezükbe a tényleges munkát és az irányítást, ezek Oprea Joan prefektus megértő hivataloskodása idejében egymásután alakultak meg, saját erejükből, utcáról-utára, házról-házra történő szervezkedéssel tömörítve a temesvári magyarságot a Magyar Pártba. A demokratikus és széles néprétegekre kiterjesztett szervezkedésre először Temesvár-Erzsébetváros mutatott követendő példát, ezután a Temesvár-rónáci, gyárvárosi és belvárosi szervezkedés történt.¹ Utóbbi egymaga évi 140.000 lei tagdíjjal járult hozzá a Magyar Párt bevételeihez és később gerincévé lett az újjáalakított Temes-torontálmegyei, majd a bánsági tagozatnak.² A temesvári lendület a falvakban is érezte kedvező hatását. A temesvári városrészi tagozatok elnökei (Ungár Adolf dr., Tóth Sándor, Szappanos Gyula, Kovács Béla dr.,) Veterány Viktor dr. ügyvezető elnökkel 1927-től a legszűkebb vezetőséget, az úgynevezett ötös elnöki-tanácsot alkotják, amely a szervezési munkák, különösen a központi pártiroda tekintetében később döntő tényező lett.

1926 nyár elején Averescu tábornok néppártja kerülvén uralomra, a csucsa paktum szellemében választási megegyezést kötött a Magyar Párttal. Ez a helyzet lényegesen megkönnyítette a párt szervezkedési munkáját. Tornya Gyula dr.

¹ Temesvár—Erzsébetvárosban főleg Brebera Vencel dr., Légrádi István, Bakos László, Szappanos Gyula, Gyulay János dr., Páll György dr., Aczél Oszkár dr., Kubán Endre, Vasváry Ernő dr., — Temesvár—Rónácon Széll József, Schifter Boldizsár, Kőrössy Mihály, Dóczy Mihály és Dóczy Árpád, — Temesvár—Gyárvárosban: Nemes József, Tóth Sándor, Németh Kálmán és Lázár László, — Temesvár—Józsefvárosban: Mesterházi Nagy Gyula, Mihálovitz István dr. és Kovács Béla dr., — Temesvár—Belvárosban: Ungár Adolf dr., Légrádi István és Páll György dr., — Temesvár—Blaskovits-telepen: Mihálovitz István dr., Vörös György és Magyar Ferenc hajtották végre a szervezkedést.

² A Temesvár—belvárosi tagozat elnöke: Járosy Dezső pápai kamarás, ügyvezető elnöke: Ungár Adolf dr. ügyvédi kamarai prodékán, alelnökei: Kabos Ármin kereskedő és Kakuk János dr. főorvos, főtítkára: Légrádi István, titkárai: Kubán Endre és Páll György dr. Pénztárosa: Sebestyén Béla. Ellenőrei: Pogány László és Vuchetich Endre dr. lettek.

esáki ügyvéd személyében a bánági magyarság kiváló képességű parlamenti kiküldöthöz is jutott a szenátusban. Az ő választási körútja nyomán — igaz, hogy csak rögtönzötten, megfelelő előkészítés nélkül — számos községben megalakult a Magyar Párt helyi szervezete. Temes-Torontál megye tanácsába a választási egyezmény folytán Osztie Andor és Németh Kálmán sodronygyári igazgató jutottak be a magyarság képviselőjében, a temesvári 30 tagú városi tanácsba a „Polgári Blokk“ jelöltjeiből Veterány Viktor dr., Kun Richárd és Klein Jenő, az ellenzéki listáról Hajdu Frigyes dr., (aki állandó választmányi tag is lett) Irsay Nándor és Ungár Károly foglaltak helyet. Mindenütt megélénkült a magyar élet, a temesvári városrészi szervezetek nemes versenyzésben dolgoztak közérdekű magyar ügyekben és Tornyai Gyula dr. szenátor Bukarestben igen sok apró helyi előnyt szerzett a magyarság számára. Temesváron megindult a Magyar Ház létesítését célzó akció, megalakult a Temesvári Magyar Nőegylet, 1927. február 1-én a Tiszti Kaszinó-ban megrendezhető volt az erdélyi és bánági magyarság első nagy Magyar Bálja, mintegy három ezer személy részvételével, teljesen magyaros jelleggel és a pártvezetőség a temesvári magyar színházért is súlyos anyagi áldozatokat hozott.

1927 nyarán újból kormányra került a román liberális párt Brătianu Jonel elnökletével, és ez a párt a példátlan választási erőszakosságokkal megakadályozta az úgynevezett kisebbségi blokk győzelmét, amelyben a Magyar Párt, a német-szlovák népközösség, továbbá a bolgár és szerb csoportok vettek részt. A jelölti lista harmadik helyén szereplő Tornyai Gyula így mandátumhoz nem jutott, és ezért, valamint más okokból az országos pártvezetőség ellen fordult és 1927. év végén kilépett a Magyar Pártból, visszavonulva a politikai élettől. A Magyar Párt temes-torontáli tagozata, bár nagyra tartotta Tornyai Gyula érdemeit, a pártegység és pártfegyelem szem előtt tartásával az országos pártvezetőség álláspontjára helyezkedett. A liberális párt erős nyomása alatt a pártéletben egy időre újból pangás állott be. Csak a Temesvár-belvárosi és erzsébetvárosi szervezetek tevékenykedtek erőteljesebben. A pártélet felélénkítésére és a vidék szakszerű beszerzésére a temesvári szervezetek követelésére 1928. január 15-től Páll György dr. hírlapírót bízta meg az elnöki tanács a főtítkári teendők ellátásával. Az ekkor megkezdett nagyszabású újjászervezési munka legfőbb irányítása báró Ambrózy Andor, a vármegyei tagozat eddigi társelnökének nevéhez fűződik, akit már ekkor elnöknek szemeltek ki a magyar vezetők. Az újjászervezés a Farkas Sándor hírlapíró és Németh Kálmán által készített szervezeti szabályzat alapján történt, amely rendkívül demokratikus szellemben a szomszédos rendszeren épült fel, az alulról-felfelé történő szervezkedés elve alapján. Lelkes,

ideális elképzelés volt, de a gyakorlatban eredeti formájában alkalmazhatatlan. Tényleg az előkészítő munkát vezető Páll György dr. főtitkár a helyi vezetőkkel együtt szemelte ki az egyes tisztségekre az alkalmasnak látszó személyeket, akiket azután mindenütt egyhangúan választottak meg. Az előkészítő munkához szükséges falubejárás hatósági engedély kikérése nélkül történt, a nyilvános alakuló gyűlésekhez azonban a vármegyei prefektura és a hadosztályparancsnokság szabályszerű engedélyeket adott, amiknek kieszközlésében leghatásosabban báró Ambrózy Andor járt el.

1928. június 29-én fényes ünnepségek közepette ment végbe az újjáalakult Temes-torontáli Tagozat vezetőségének megválasztása. Ez alkalommal eljöttek Temesvárra gróf Bethlen György, az Országos Magyar Párt elnöke, Inczedy Joksman Ödön és Jakabffy Elemér alelnökök, Gyárfás Elemér szenátor, báró Jósika János, báró Szentkereszty Béla és Willer József képviselők. Az új pártvezetőség a következőkép alakult: Elnök: báró Ambrózy Andor. Ügyvezető elnök: Veterány Viktor dr. Alelnökök: Németh Kálmán és Ungár Adolf dr. Főpénztáros: Kakuk János dr. Ellenőrök: Pogány László és Vuchetich Endre dr. Elnöki tanácsstagok: Gitta Béla (Detta), Gyulay János dr., Jenes Mihály (Mailáthfalva), Kabos Ármin, Kádár István dr. (Nagyszentmiklós), Kovács Béla dr., Szappanos Gyula, Székely László, G. Tóth János (Végyvár) és Tóth Sándor. Főtitkár: Páll György dr. lett, helyettese: Osztie Andor.

A taglétszám ekkor már tízezer körül mozgott. Számos szakbizottság létesült, a népiroda díjmentes jogsegélyt nyújtott, a tagozatokkal gyakori kiszállások és litografált havi közlemények tartották fenn a kapcsolatot és a tagozat Páll György dr. főtitkár szerkesztésében Magyar Népnaptárt adott ki, mely azóta is évről-évre megjelenik.

Az 1928—1929. évek jelentik a tagozat életében a legvirágzóbb korszakot. 1928. végén a román-nemzeti parasztpárt került uralomra és az 1928. decemberi képviseléválasztáson Temes-Torontál megyében a Magyar Párt 10.033 szavazatot nyert.

Ebben az időben a Magyar Párt viszonya a különböző román pártokhoz általában barátságos volt, pártunkat mindegyik román párt súlyának megfelelően kezelte, a román hatóságokkal pedig az érintkezés szívélyessé vált, ekkor még minden hivatalban készségesen beszéltek magyarul is. A svábsággal a római katolikus egyházközségi választások következtében merültek fel surlódások. A gazdasági helyzet is még elég jó volt, és így a körülményekhez képest a magyar társadalmi élet is kellően megélénkült. A különböző magyar párti tagozatok és magyar jellegű kulturális egyesületek sorra rendeztek előadásokat, táncmulatságokat. A párt kiküldöttei autókon járták be a magyar falvakat, tanítást és szórakozást nyújtva a magyar falusi lakosságnak. Megkezdődött a Magyar Ház épí-

tése, szerény keretekben népkönyvtárak létesítése, Dadányi György vezetésével magyar cserkész-csapat alakult, a temesvári magyar színészeknek 100.000 lei támogatást nyújtott a magyar párt, a vidéken és a pártközpontban irodalmi és történeti előadások terjesztették a magyar művelődést és a központi népiroda havonta száz meg száz arra reászoruló magyarnak nyújtott segítséget, főleg állampolgársági, nyugdíj, adó, útlevel, hagyaték, agrárkisajátítási és állásközvetítési ügyekben. A városrészi tagozatok — különösen Temesvár—Erzsébetváros — szegény gyermekek felruházása körül buzgólkodtak és a párt jelentékeny összegekkel segítette a főiskolai magyar diákokat is. Összeírtattak az iskola- és földkisajátítási sérelmek és azokat a pártvezetőség az illetékes hatóságok elé terjesztette. Sajnos, ez ügyekben ekkor is merev elutasításra talált.

A magyar párti tagozatok között Temesvár külső részein a szocialisták és kommunisták nagy esodálatára egész sor olyan pártszervezet létesült, amelyeknek tagjai és vezetői túlnyomó részben fizikai munkások voltak és éppen ezek bizonyultak a párt leglelkesebb híveinek.

Az 1928. évi székelyudvarhelyi nagygyűlésen a Temes-torontáli tagozatot Ambrózy Andor báró, Veterány Viktor dr., Németh Kálmán, Vuchetich Endre dr., Gyulay János dr., Szapannos Gyula, Gitta Béla, Páll György dr. és Kabos Ármin képviselték, — utóbbi egy Országos Magyar Bank létesítése érdekében terjesztett elő általános érdeklődést keltő javaslatot.

1929. júliusig a tagozat Temes-Torontálban 16, Szörény megyében 12, Krassó megyében 2 újabb szervezetet létesített, úgyhogy ekkor már a Bánságban 78 önálló magyarpárti szervezet működött, amelyből 8 Temesvárra esett. Erre való tekintettel az 1929. június 30.-i intézőbizottsági nagygyűlés a Temes-torontáli tagozat nevét az országos pártvezetőség hozzájárulásával „bánsági tagozat“-ra változtatta.

C) A Magyar Párt Szörény és Krassó megyékben.

Amikor az 1921. július 7.-én Kolozsvárott megtartott első magyar szervezkedő nagygyűlés sikere és ennek következtében Jósika Sámuel báró elnöklete alatt a „Magyar Szövetség“ megalakulásának örvendetes híre Krassó-Szörény vármegyébe is eljutott, természetesen itt is mozgalom indult, hogy e vármegyének magyarsága is a „Magyar Szövetség“-be jusson. A megindult mozgalom vezetői Jakabffy Elemér, Sulyok István és Willer József tekintettel arra, hogy a politikai szervezkedésben rejlő erőt elsősorban a Bega-völgye magyar telepes népe igényelte, ennek beszervezését tűzték célul.

Az első nagygyűlést 1921. szeptember 18-án Bodófalván tartották, ezt október 2-án a szapárfalvi, október 30-án az

igazfalvi követte. E három helyre hívták meg mind a tíz telep község magyar népét.

A telepesek, — akiket már ekkor megrettentett az agrár-reformtervezet 10. §-a, amely az ő földjük legnagyobb részének kisajátítását is lehetővé tette, — lelkesen csatlakoztak a mozgalomhoz.

Sajnos, néhány hét multán a kormány a „Magyar Szövetség“ működését betiltotta és így ennek további szervezése Krassó-Szörény vármegyében is lehetetlenné vált.

A vármegye magyarságának politikai aktivitásához azonban néhány hét múlva alkalmat adott az 1922. március havában megejtett általános képviseléválasztás, amelyhez Nemes Elemér igazfalvi ref. lelkész személyében jelöltet állíthatott.

Természetesen mindenki tudta, hogy ennek a jelölésnek eredménye mandátum-szerzés nem lehet, de, — amint a választókhöz intézett felhívás mondotta: „azt kell most megmutatni, hogy vagyunk itt magyarok és hogy sokan vagyunk, vallo-mást kell tennünk magyarságunk mellett, hogy mint ilyeneket, számba vegyenek.“

Ismeretes, hogy az 1922. évinél szörnyűbb választási harc Romániában ritkán akadt. Az urnákból egyszerűen kiszedték, a bizalmiak eltávolítása után, a szavazólapokat és helyükbe másokat tettek, így magyarázható, hogy a lugosi választói körületben, amelyben Nemes fellépett, reá csak 542 szavazat esett, a Nemzeti Párt-i jelöltre, az igen népszerű Brediceanu Caiusra 2.368, ellenben a kormánypárt jelöltjére, egy teljesen ismeretlen bukaresti ügyvédre, 3.490 szavazat.

Begamonostor községben például, amelyben az 1920. évi népszámlálás 246 magyart talált, a kihirdetett választási eredmény szerint ebből csak egy adta szavazatát Nemesre, holott 2 bizalmi férfia volt.

A négy éves liberális uralomnak csak a végén jutott Krassó-Szörény vármegye magyarsága ismét abba a helyzetbe, hogy nyilvános politikai gyűléseket tarthasson, mégpedig azért, mert 1926. februárjában a községi választások sikere érdekében a Liberális Párt és a Magyar Párt a legtöbb megyében, városban és községben közös lajstromot állított. Így történt ez Lugoson is, és a Begavölgy községeiben. Amikor pedig az Avereceanus kormány választási egyezménye életbelépett, a politikai szervezkedés egy időre ismét lehetségessé vált, sajnos azonban, különböző okokból, mind nagyobb nehézségekbe ütközött. Ezek között az okok között személyes természetűek is voltak. Ez a magyarázata annak, hogy a vármegye központjában Lugoson, ahol közel 5000 főnyi magyarság élt, az 1922. év végén megalapított Országos Magyar Párt, helyi szervezethez csak 1929. május 5-én jutott.

Az alakuló közgyűlés a tagozat első elnökéül Fernbach Zoltán dr. ügyvédet, alelnökül pedig Szombati-Szabó István

ref. lelkészt választotta. Miután Fernbach Zoltán dr. már 1930. őszén lemondott, az október 19-én megtartott tisztújító közgyűlés Nikolits Dánielt választotta elnökül, akinek 1931. év október 25-én történt lemondása után Jakabffy Elemér dr. került a párttagozat élére, amely tisztségében az Országos Magyar Pártnak 1938. februárjában történt feloszlataásáig megmaradt.

A párttagozat sikeres működését leginkább a választásoknál elért eredményei mutatják. Az országgyűlési képviselőválasztásoknál Lugos városában 1928-ban 460, 1931-ben 580, 1932-ben 674, 1933-ban 756, 1937-ben pedig 814 választó szavazott a Magyar Párt-ra, vagyis a párt tíz év alatt szavazatainak számát majdnem megkétszerezte. De Szörény vármegyében is, — amely Krassótól 1925-ben elkülönült, — a lugosi tagozat befolyása alatt a Magyar Párt-ra szavazók száma állandóan gyarapodott.

Az egész vármegyében 1928-ban 1963-an, 1931-ben 1840-en, 1932-ben 2137-en, 1933-ban 2189-en, 1937-ben 2461-en szavaztak a Magyar Párt-ra. Ez utóbbi alkalommal — minthogy országosan egyik párt sem nyerte el a szavazatok negyven százalékát és így a választási törvény értelmében az 50%-os prémium-osztás elmaradt; a szörényi magyarság jelöltje: Jakabffy Elemér is mandátumhoz jutott.

Az államhatalom-változástól nyolc éven át a magyarságnak egyetlen tagja sem vehetett részt Lugos város képviselőtestületében. 1926 tavaszán két tagja ugyan mandátumhoz jutott, ez a képviselőlet azonban számarányának megfelelő egyáltalában nem volt. Ez is egyik indítéka lett az Országos Magyar Párt helyi tagozata megszervezésének. Amidőn 1932-ben Lugos város képviselőtestületének megválasztását kiírták, a Magyar Párt önálló lajstrommal lépett a küzdelembe. Ahhoz, hogy a szavazatok 20%-át elérje és így egyáltalán képviselőlethez jusson, 800 szavazatra lett volna szüksége. Tényleg csak 600-at kapott és így képviselőlet nélkül maradt. De ezzel megmutatta számszerű erejét, aminek következtében az egy év múltán megtartott új képviselőtestületi választásnál a különböző pártok által támogatott polgármesteri lajstromon négy helyet kapott.

Ez már megközelítőleg megfelelő képviselőlet volt, amely 1937-ben még javult, a tagok száma ötre emelkedett.

A párt-tagozat a Lugosi Magyar Dal- és Zeneegyesülettel 1932. januárjától megfelelő helyiséget bérelt (egy terem, három szoba és mellékhelyiségek), amelyben mind élénkebb kulturális életet folytatott, az ifjúsági tagozat megszervezése után pedig, ennek tagjai itt testedzést is végezhettek. Néhány év alatt a tagozat több mint ezer műből álló könyvtárt bocsájthatott tagjai rendelkezésére. A befolyt tagdíjakból szegény magyar gyermekek iskoláztatási költségeit is fedezhette.

Szörény vármegyében még csak Orsován, Karánsebesen és néhány telepes községben alakultak Magyar Párt-i szervezetek, sajnos ezek nagyobb tevékenységet nem fejtettek ki.

Krassó vármegyében a szórványképen élő magyarság összefogását csak törhetetlen akarat eredményezhette.

A székelyföld egyik szülőttje, Szathmáry Lajos dr. volt az, aki — miután a változott viszonyok következtében a bírói pályáról a kereskedőire lépett és Oravicabányára helyezte telephelyét — társultan néhány lelkes oravicabányai férfiúval, a szervezés munkáját eredményessé tette. 1924-ben tíztizenöt magyar család társadalmi összejöveteleket rendezett Oravicabányán és ez az érintkezés érlelte meg a gondolatot, hogy a társadalmi együttélést magyar kulturális célok fenntartására és ápolására is felhasználhatják.

Fokozatos előhaladásban egymást követték ifjak és öregek felolvasásai, előadásai.

Amikor Temesváron már lüktető élet folyt a Magyar Párt helyiségeiben és Lugoson is létrejött a Magyar Párt helyi tagozata, 1930-ban megindult Oravicabányán, illetve Krassó megyében is a Magyar Párt beszerzése.

Az alakuló gyűlésen mintegy ötszázan vettek részt, csodálatára azoknak is, akik a szervezést megindították. A létrejött tagozat kis népirodát tartott fenn, évente közgyűlésen számolt be tevékenységéről és közgyűlésein több ízben országosnevű pártvezéreket is üdvözölhetett. Rendes otthona volt, könyvtárral, olvasószobával és játéktérrel. Az ifjúság által évente megrendezett egy-két műkedvelői előadáson a hallgatóság soraiban szép számmal jelentek meg a német és román polgártársak is.

De a tagozat tevékenységét a jótékonyság szolgálatára is kiterjesztette, évente karácsonykor ötven-hatvan személyt látott el fával, élelemmel, ruhával. A legsúlyosabb munkanélküliség idején negyven székely ifjút helyezett el a szórványokban, ahol ezek nemcsak kenyérhez, de kereskedelmi és ipari kiképzéshez is jutottak.

A szervezettség megszülte a politikai eredményeket is. Az oravicabányai és megyei magyarságnak, az oravicabányai és megyei tanácsokban állandóan képviselője volt.

Miután a bánági pártközpont beszervezte a megyében az érszegi, izgári, füzesi, boksánbányai és resicabányai magyarokat is, az Országos Központ látva, hogy a tagozat Szathmáry Lajos dr. vezetésével céltudatos munka kifejtésére alkalmas, megváltoztatta azt az állásfoglalását, amely szerint Krassó megyében — tekintettel a magyar választók csekély számára és a felmerülő költségekre — az általános képviseléválasztásokhoz jelöltet nem állít. Már az 1932. évi képviseléválasztásnál a Magyar Párt-nak itt is jelöltje volt, aki ebből a vármegyéből 924 szavazatot juttatott a Magyar Párt országos lajstro-

mára.¹ A következő választásokon (1933, 1937) ugyan a szavazatok száma lecsökkent, de 600-on felül maradt.

A tagozat kulturális és emberbaráti tevékenységét az új alkotmány bevezetéséig, illetve a pártok feloszlásáig lan-
kadatlanul folytatta.

D) A Magyar Párt bányási tagozata.

A Temes—torontáli tagozat, amely — amint már említettük — Szörény és Krassó megyékben is községi szervezeteket létesített, erre való tekintettel nevét 1929. június 30-án az „Országos Magyar Párt bányási tagozatá”-ra változtatta. Az eddigi pártvezetőség ekkor kibővült Nemes Elemér igazfalvi ref. lelkésszel, mint új alelnökkel, Bogma Miklós, dr. Fernbach Zoltán (Lugos), Hajdú Frigyes dr., Lázár László, Lőrincz István, Manaszy Gyula (Klopódia) és báró Radossevich Mihály (Szákul) új elnöki tanácstagokkal. Az ez alkalommal a párt által rendezett népünnepély 80.000 lei bevételt hozott a Magyar Párt kulturális és jótékonyági alapjainak.

A bányási tagozat életében új sikerek mellett ekkor már jelentkeztek az első bajok is. 1929. második felében egyre fokozódott a gazdasági válság és ennek nyomán a Magyar Párt tagozataiban is bizonyos fokú idegesség, kedvetlenség, csüggedés keletkezett. Magyar vezetők között bankfiók alakítása körül nézeteltérések, elégedetlenségek, viszálykodások támadtak.¹

Németh Kálmán alelnök kétes sajtótermékekben megjelent és a tagozati elnök ellen irányuló támadások miatt kénytelen volt lemondani, majd ellene súlyos fegyelmi eljárást is folytatott le a párt. Mindez hátráltatta a lendületes pártmunkát. A román nemzeti parasztpárthoz fűződő magyar remények sem teljesültek, a gyulafehérvári pontokból semmi sem valósult meg, súlyos magyar sérelmek orvosolatlanul maradtak, különösen az iskolaiügyekben. A román vezetőkkel való érintkezés általában barátságos volt. Bocu Sever volt miniszter, a temesvári kormányzóság vezetője mutatott ebben mindenkinek jó példát. A Magyar Párt az 1930. február 5-én megtartott vármegyei választáson együtt ment a román nemzeti parasztpárt, német-sváb népközösség és a szociáldemokrata párt által képviselt blokkal és báró Ambrózy Andor, Aczél Oszkár dr. és Pogány László személyében magyar tanácstagokat hozott be a Vármegyei házára. Az 1930. május 14-i temesvári

¹ Figyelemmel arra, hogy az 1930. évi népszámlálás Krassó vármegyében összesen 5039 magyart talált, a lakosság 2.5%-át, ezt az eredményt kitűnőnek kell minősítenünk, hiszen az összes választók 2%-a a Magyar Párt-ra esett, noha ennél a választásnál a szocialista pártnak is voltak jelöltjei és különösen Resicabányán, Stájerlakaninán és Oravicabányán tekintélyes számban hívei.

¹ A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank r. t. temesvári fiókjának elnöke báró Ambrózy Andor, igazgatója Gitta Béla, ügyésze Gyulay János lettek.

városi választás eredményeképp 7 román, 6 magyar, 5 német, 4 szociáldemokrata, 2 cionista és 12 kommunista tagja lett a temesvári városi tanácsnak. A polgármester román volt, az alpolgármester német, az egyik állandó választmányi tag: Hajdú Frigyes dr. személyében a Magyar Párt nyert képviselőt. Magyar városatyák lettek: Veterány Viktor dr., Szappanos Gyula, Vuchetich Endre dr., Ungár Adolf dr. és Bogma Miklósné. A kormányblokk, amelyhez a cionisták is csatlakoztak 7622, a dolgozók blokkja (kommunisták) 3531, a Cioban Pompil által vezetett polgári-blokk (amelyben néhány disszidens magyar is szerepelt) 1555 és a román blokk 1460 szavazatot nyert.

A városi és megyei tanácstagok eredményes munkát végeztek a magyarság javára. A magyar színtársulat évi 250.000 lei, a katolikus gimnázium 50.000 lei, a piarista líceum 50.000 lei, a Temesvár—Józsefvárosi r. k. fiúiskola 25.000 lei támogatást kapott a várostól, Temes-Torontál megye pedig 120.000 lei támogatást biztosított templomoknak és magyar kultúr-intézményeknek.

Ekkor a párt sokat fáradozott a bánági magyar telepek sérelmeinek orvoslása érdekében. 646 mellőzött telepesfiú földigénylési kérését terjesztette az illetékes hatóságok elé és a járási székhelyeken tartott agrár-sérelem tárgyalások alkalmával elismertette a földigénylők közül kihagyott magyar telepesfiúk jogait.² A bánági tagozat közbenjárására — Kriván Gyula dr. járt el ez ügyben Bukarestben — a földművelésügyi kormány jóindulatú intézkedéssel elengedte Temesrékás telepesközség háromnegyedmilliós és Sztancsófalva telepesközség két és félmilliós ügynevezett árenda hátralékát. A bánági tagozat akciója folytán elismerte a kormány, hogy a kisajátított telepeseket a genfi kártérítési összegben kívül a rendes kisajátítási kötvények értéke is megilleti és a kötvényeket lassanként folyósítani kezdte.

A bánági tagozat a Temes—torontáli prefektustól 1272/1930. szám alatt általános engedélyt eszközölt ki, hogy az Erdélyi Gazdasági Egylet kötelékébe tartozó gazdakörök egyszerű közigazgatási bejelentés alapján szabadon működhessenek. 13 gazdakör létesítését a maga részéről is hatáson elmozdította. A különböző műkedvelő csoportokat „műkedvelő szövetségbe“ tömörítette, melynek elnökségét Skuteczky Miksa dr. vállalta. A bánági tagozat társadalmi akciója révén a nehéz anyagi helyzetbe került magyar színtársulat 100.000 lei segélyhez jutott. A báró Ambrózy Andor elnökletével működő Magyar Asztaltársaság 10.000 lei adományt juttatott szegény tanulóknak és a resicai magyar óvodának. Folytatódott és befejeződött a Magyar Ház építése, amelyben 1930. októbertől a

² A tárgyalásokon Kriván Gyula dr. és Páll György dr. képviselték az érdekelteket.

Magyar Párt bányászati tagozata is négy szobából és előszobából álló szép otthont kapott. A házépítés alkalmából a bányászati tagozat Páll György dr. főtitkár szerkesztésében „Magyar Ház Évkönyv“ címmel a bányászati magyarság helyzetét ismertető könyvet adott ki.

Az 1930. októberében tartott szatmári nagygyűlésen a bányászati tagozat képviselői a magyar színházkérdés országos megoldására és a bányászati magyar telepesek sérelmeinek orvoslására terjesztettek elő javaslatokat, amelyeket a nagygyűlés is elfogadott. Ez alkalommal báró Ambrózy Andort beválasztották az országos elnöki tanácsba, dr. Vuchetich Endrét pedig az országos intézőbizottságba.

1931-ben a búza tragédiája, a terményárak irtózatos áresése súlyos anyagi válságba sodorta a földműves osztályt. A tragikus helyzet következményeképp a városokban is sorra mentek tönkre a vállalatok és lettek máról-holnapra kenyértelenekké a hivatalnokok és munkások ezrei. A nyomorgó, kétségbeesett emberek azután könnyen váltak a kommunista agitáció martalékává. Ez ellen teljes erővel és kétségtelenül sikerrel küzdött a bányászati tagozat, amely az egyre növekedő gazdasági és politikai nehézségek közepette is megtartotta a magyar tömegeket a helyes úton.

A párt legfontosabb ténykedése a belső munka szempontjából 1931-ben a temesvári ifjúsági tagozat létesítése volt, amely első ilyenmű szervezete volt az országnak. Első elnöke Molnár Endre fatelepi tisztviselő, alelnökei: Kelemen István és Székely Sándor lettek. Az ifjúsági tagozat a Magyar Párt kilencedik temesvári tagozatát alkotta és általában ugyanolyan jogokkal és köteleességekkel ruháztatott fel, mint a többi városrészi tagozat, ezekhez hasonló autonómiát nyert.

A bányászati tagozat kezdeményezésére és tevékeny közreműködésével alakult meg 1931. február 2-án a „Bányászati Magyar Gazdasági Egylet“, melynek elnöke Gyertyánffy László dr. földbirtokos (Gyér), ügyvezető alelnöke Scharff Jenő földbirtokos (Aurélháza), főtitkára Koppány Rezső lett, aki a bányászati tagozat költségén megkezdte nagyfontosságú falusi gazdasági ismeretterjesztő előadásait és a falusi gazdanép rendszeres falusi oktatását. A gazdasági egylet égisze alatt ugyanekkor megalakult Lukács Jenő elnökletével a „Bányászati Mezőgazdák Termelő, Terményértékesítő és Beszerző Szövetkezete“, amely azonban rövid működés után megszűnt. Mindez alakulatok a Magyar Ház-ban működtek, a pártiroda szomszédságában.

1931. áprilisában, az uralomra került Iorga-kormány kartelt létesített a Duca-féle óliberális párttal, a német párttal, az ukrán kisebbséggel, a román-zsidók szövetségével és a Vlad-Tepeş ligával. Az 1931. június 1-re kitűzött választás előtt a bányászati tagozat — nem várva be az országos pártveze-

tőség döntését — választási egyezményt kötött a német-sváb népközösség ellenzékét képező német alakulattal, a „Freie Deutsche Gemeinschaft“-tal, amely 1930. februárban alakult meg Temesvárott és az egykori német néppárt maradványai-ból, a liberális-párt német csoportjából, a nemzeti parasztpárt német szekciójából és az Eisenring nevű sváb iparos szövetségben tömörült csoportból állott. Támogatták az úgynevezett „ifjú svábok“ is. Legismertebb vezetői Noll Ferenc dr. temesvári ügyvéd, Hügel Antal lovrini mézszáros mester, Hell Károly hírlapíró és Threisz Mihály téglagyáros voltak, sajtójuk pedig a nagy példányszámú Arader Zeitung. Az országos pártvezetőség a hivatalos német pártszervezet iránt tartozó lojalitásból nem hagyta jóvá a paktumot, csupán a szenátorválasztásra vonatkozólag adta ehhez beleegyezését. A bánsági tagozat nem akarván adott szavát megszegni, miután az említett német alakulatok elfogadták listavezetőnek Kriván Gyula dr.-t, a magyar jelöltet, fenntartotta a választási egyezményt, amivel erős ellentétbe került az országos pártközponttal, amely ellentét később a tagozati elnök megrovásával elinté- zést nyert. A választás súlyos törvénytelenések alkalmazásával folyt. A nagyobb magyar falvakat karhatalmi kordonok akadályozták meg a leszavazásban, de így is a független sváboktól támogatott magyar párti lista 14.491 szavazatot kapott, amelyhez hasonló számot egyetlen megyében sem ért el. Ugyanekkor a kormánypárt 39.765, a román nemzeti parasztpárt 9618, Bratianu Gheorghe pártja 5379, Averescu pártja 3100, a zsidó-párt 1912, a szociáldemokrata párt 5781, a kamatellenes liga 2226, a kommunista párt 10.487, Cuza pártja 3969, Lupu pártja 3164 szavazatot kapott. Az 1931. június 4-i szenátor választáson a Magyar Párt az ellenzéki svábokkal együtt 10.505 szavazathoz jutott, a német-sváb népközöségtől támogatott kormánypárt 25.560 és a román nemzeti parasztpárt 4432 szavazatával szemben. Ez is a legszebb magyar párti eredmény volt az egész országban. A választási törvény ismert rendelkezései miatt mandátumot e nagy port felvert választási paktum révén sem kapott a temes-torontáli magyar párttagozat.

A Iorga-kormány által dr. Grofşoreanu Kornél elnökle- tével kinevezett városi interimár-bizottságnak Temesvárott Vuchetich Endre dr. lett az egyetlen magyar tagja.

A két temesvári magyar napilap között időközben surló- dások keletkezvén, ez a Magyar Párttal való kapcsolatukban is érezte hatását. Idáig úgy a Déli Hírlap, mint a Temesvári Hírlap hatásosan támogatták a Magyar Pártot, — utóbbi azonban a párt ellen fordult, aminek következtében Pogány László lemondott tisztségéről és kilépett a pártból. A helyzetet a „Magyar Gazdasági Szövetség“ elnevezésű renegát alakulat iparkodott kihasználni még néhány kétes értékű sajtótermék

támogatásával a Magyar Párt gyengítésére, ami, bár hosszabb és időnként igen éles küzdelmeket eredményezett, de sikerre nem vezetett. A Temesvári Hírlap a Iorga korszak végétével ismét a Magyar Párt mellé állott és később Pogány László is visszalépett a pártba.

A Iorga-kormányt brutális rendőr-szellem jellemezte, azonban Temes—torontáli képviselői, Furlugeanu Oktavián prefektus és Grofşoreanu Kornél dr. temesvári főpolgármester megértő jóindulattal kezelték a magyarság ügyét. Ennek ellenére az iskolaügyi helyzet változatlanul vígasztalan maradt, a munkanélküliség nőtt, viszont a konverziós törvény meghozatala lényegesen enyhített a gazdák nehéz anyagi helyzetén és a magyar földműves osztályt is megmentette a teljes romlástól.

1932. nyarán letelvén a pártvezetőség négyéves mandátuma, egyhangú választással újból megbízást nyertek a régi vezetők, de hét vidéki és a tisztségéről lemondott Vuchetich Endre dr. helyébe a következő új pártvezetőségi tagok kerültek: Bócsó István (Gátalja), Holló Gyula, Jakabffy Elemér dr. (Zaguzsén), Koppány Rezső, Lukáts Jenő, Scharff Jenő (Aurélháza) és Skuteczky Miksa dr.

1932. július 17-én az ujonnan kinevezett Vaida-kormány képviseléválasztásokat tartott, amelyek törvényszerűen folytak a Bánságban. A Magyar Párt ez alkalommal Temes-Torontálban 10.534, Szörényben 2137 és Krassóban 924 szavazatot kapott, de a Bánságban képviselőhöz jutni most sem tudott. Az ily nagy számban leadott szavazatok azonban Erdélyben juttatták eggyel több képviselőhöz a Pártot.

A Választási költségek erősen igénybe vették a párt teherbírását, amely tagjai anyagi helyzetének állandó rosszabbodása miatt amúgy is megromlott, úgyhogy a pártvezetőség kénytelen volt nagyarányú személyi- és költségredukciókat eszközölni a központi irodában.³

1932 őszén tárgyalások indultak a román nemzeti-paraszt-párttal, német-sváb népközösséggel, zsidó-párttal és szociáldemokrata-párttal a temesvári városi-választások kérdésében, amelyek az 1930. évi választási egyezmény szellemében megyegyézstre vezettek. Kimondták, hogy a főpolgármester a román nemzeti parasztpárt jelöltje lesz, a már rendszerezett alpolgármesteri állás a német-sváb népközösségé, a Magyar Párt jelöltje számára pedig még egy alpolgármesteri állást rendszeresítenek.

1932. november 1-én váratlanul elhunyt báró Ambrózy

³ Osztie Andor 1929 elején elhalálozván, helyébe Dadányi György került, 1929 őszétől Győrffy Dezső nyug.főszolgabíró és Reiter Ilona voltak még a központi-iroda tisztségviselői. 1933. január elején Dadányi és Győrffy állásait megszüntette a párt.

Andor, a bánsági tagozat kitűnő elnöke, halálával igen nagy veszteséget okozva a bánsági magyarságnak, amelynek nem-sokára még két erős oszlopa dőlt ki: Székely László műépítész és Scharff Jenő földbirtokos.

A bánsági tagozat elnökségében három éves interregnum következett, az ügyvezetést Ungár Adolf dr. alelnök vette át a nagy intézőbizottság megbízásából és azt három éven át nagy buzgalommal, kemény gerinccsel végezte. Számos kérdésben olyan hajthatatlan álláspontot foglalt el, hogy magára vonta a román sovíniszták haragját is, ami később való-ságos gyűlöletté fokozódott és végül egy forradalmi időkbeli elévült, de egyben alaptalannak bizonyult gyilkossági vád-ban és ezzel kapcsolatban Ungár letartóztatásában robbant ki.

1933 január közepén végbementek a temesvári városi tanács-választások, melyek a kormánnyal szövetségesei kisebbségi pártok teljes győzelmét hozták meg. Gabor Liviusz dr. orvos lett a főpolgármester, Ungár Adolf dr. a magyar alpol-gármester, Gyulay János dr. az állandó választmány magyar tagja. A többi magyar tanácstag Szappanos Gyula, Veterány Viktor dr., Lukáts Jenő, Martzy Mihály, Tóth Benjamin és Schiff Béla voltak. Ungár Adolf dr. alpolgármesteri fizetésé-nek felét és a magyar tanácstagok napidíjaiknak felét magyar közcélokra adományozták. Nekik köszönhető, hogy a munkástelepi magyar háztulajdonosok vitás anyagi ügye a várossal végleg elintéződött és több mint száz magyar család szerény összeg ellenében házának végleges tulajdonosa lett; a magyar színtársulat megfelelő támogatásban részesült és a római katolikus magyar fiúgimnázium 108.000 lei rendkívüli városi segélyhez jutott.

A vármegyénél Aczél Oszkár dr. és Pogány László működ-tek hasonló módon, 50.000 lei vármegyei támogatást eszközölve ki templomoknak és magyar kultúrintézményeknek.

A falvakban a párt költségén Koppány Rezső folytatta gazdasági oktató munkáját, számos helyen bevezetve a cukor-répa- és lenmagtermelést, a gazdák nagy hasznára. A párt ki-küldöttei ismertették a falvakban az újabb konverziós törvény kedvező rendelkezéseit. A községi választások alkalmával szá-mos helyen a Magyar Párt helyi vezetője lett a megválasztott bíró. A kormányon levő román nemzeti parasztpárttal és a hatóságokkal eléggé barátságos érintkezés állott fenn, habár ekkor már előrevetette árnyékát a külpolitikai események ha-tása alatt a szélsőséges nacionalista irányzat is. Nem sikerült nyelvvizsga címen 1933 tavaszán tömeges vasutas elbocsátá-sok kezdődtek, a román sajtó — élén az Universallal és Currentullal — állandóan izgatott a magyar nemzetiségű köz-tisztviselők ellen, 1933. szeptemberében megszüntették a nagy-szentmiklósi állami elemi iskola magyar tagozatát és a Ma-

gyar Párt boksánbányai tagozati elnöke: Jenőffy Miklós gyógyszerész ablakait beverték.

Az 1933-ban megtartott évi közgyűlés 36-ra emelte a bán-sági pártvezetőség tagjainak számát. Az elnöki tanács új tag-jai lettek: Beesky István mérnök, az ifjúsági tagozat elnöke, Baja András, Keresztes József (Resicabánya), Kubán Endre, Takács Kálmán, Teleki Endre, Tóth Benjamin és Tóth Gyula (Lugos). A munka decentralizálása végett a párt az egyes munkakörök számára szakelőadókat jelölt ki, akiknek javas-latai az elnökség hozzájárulása után azonnal végrehajthatók voltak.

A marosvásárhelyi országos nagygyűlésen 1933. július 2-án az országos intézőbizottság tagjai lettek: Gyulay János dr., Beesky István és Szathmáry Lajos dr. (Oravicabánya).

1933 őszén megbukott a nemzeti parasztpárti kormány és a Duca vezetése alatt álló liberális párt került uralomra, amely 1933. december 20-án rendkívül erőszakos választásokon biztosította magának a többséget. A svábok most is a kor-mánnyal mentek. A Magyar Párt Temes-Torontálban 9431, Szörényben 2189, Krassóban 623 szavazatot nyert. A szavaza-tok esökkenését törvénytelen intézkedések, választási vissza-élések okozták. A párt Temesvár városában érte el a legszebb eredményt, ahol 4129 szavazatot nyert, az 1932. évi 3232 sza-vazat ellenében. A többlet főleg munkás szavazatokból ke-rült ki.

A magyar tömegek kitartására és elszántságára jellem-ző esetként említjük ,hogy a választás előtti napon a csendőr-ség a magyarszentmártoni tagozat elnökét, Virág Pál föld-mívest a szomszédos Ótelekre vitte, hogy a község népét ne be-folyásolhassa. Virág az éj folyamán hazaszökött falujába, a rendkívüli hideg ellenére, kimerülten is mozgósította a ma-gyar választókat, akik vele az éj folyamán beszöktek a választ-ási körzet székhelyére Újpecsre, hogy leszavazhassanak a Magyar Pártra.

Duca miniszterelnök meggyilkolása után Tătărescu György került a kormány élére, akinek kormányzása a legfáj-dalmasabb korszakot jelenti a romániai magyarság és így a bán-sági magyarság történetében is. Kormányzásának három-negyed éve után a bán-sági tagozat 1934. szeptember 9-én meg-tartott közgyűlésén előterjesztett főtítkári jelentés már a kö-vetkező helyzetképet rajzolta:

„Az imperiumváltozás óta soha ilyen politikai, kulturális, társadalmi és gazdasági nyomás nem nehezedett a romániai magyarságra, mint napjainkban. Az elvakult sovinizmus hullámai csapkodják a romániai magyarság hajóját, melynek útja napról-napra több szirt és zátony között visz tovább. Statárium van és ez a tény arra kényszerít bennünket, hogy szordinót tegyünk számtalan panasznunk megnyilvánulása elé. Kisebbségi sorsunk ilyen rosszra fordulása a Tătărescu-kormány uralomra lépésétől datálódik. Duca miniszterelnök meggyil-

1934

kolása, nekünk is nagy veszteségünk, mert ez a nagy koncepciójú román államférfiú a kisebbségekkel szemben mindenkor bizonyos fokú európai szellemű megértést tanúsított, ami az utána következő rendszerből teljesen hiányzik. Azóta statárium és cenzura van, a városok romanizálásának jelszavával dühödt hadjárat folyik minden ellen, ami magyar, szegény kis magyar egzisztenciák: vasútsók, postások, tanítók, tanárok röpülnek az utcára, miután kegyetlen és méltánytalan intézkedések kivesszük az utolsó falat kenyeret is szájukból. Az iskolaügy minden vonalán Anghelescu szelleme az úr, a név-vegyelemzés a magyar tanulók között orgiáit üli, jelentéktelen egyének nacionalista jelszavakkal elpusztítani igyekeznek évtizedes, bevált iparos intézményeket csak azért, mert azokban még magyaroknak is van valamelyes vezető szerepük, a tulajdonjog és telek-könyvi intézmény arcuclsapásával, az érdekelt tulajdonos megkérdése nélkül egy toll-vonással elvették a 150 év óta itt gyönyörű kulturmunkát végző piaristarend sok milliót érő ingatlanát, egy-egy csendőrmester megtorlás nélkül követhet el súlyosabbnál-súlyosabb brutalitásokat; mindegyre nagyobb nehézségek gördülnek összejöveteleink tartása, multságaink rendezése elé, úgy hogy önkénytelenül is ajkunkra tolul a keserű kérdés: mi jöhet még ezután? Micsoda megpróbáltatásokat tartogat még számunkra a félelmetes jövő?"

Temes-Torontál megyében, ahol Imbroane Avram dr. volt a kormánypárt elnöke, Nistor Dimitrie dr. a prefektus és Coman Augustin tanár a városi interimár bizottság elnöke, különösen rideg ellenséges politika kezdődött a magyarsággal szemben, míg Szörény megyében és Krassó megyében túrhatóbb állapotok uralkodtak. E helyeken a vármegye és a városok vezetésében a magyarok is helyet kaptak, ellenben Temesvár harmincezer magyarja és Temes-Torontál megye ötven ezer magyarja minden a közügyekbe való beleszólás jogától megfosztatott. A falusi interimár bizottságokba is legtöbb helyen a román jegyzők bizalmasai kerültek, a nép akarata nem nyilvánulhatott meg. A Magyar Párt élete belső szervezési munkára, erősen korlátozott kulturális rendezésekre és karitatív tevékenységre szorítkozott, a falvakban gyűlések tartását már nem engedélyezték, Temesvárott is csak sok megszorítással.

1934 nyarán Tătărescu miniszterelnök Lapedatu Joan kultuszminiszter kíséretében Temesvárott járt és ez alkalommal a bánsági tagozat küldöttsége részletes emlékiratban tárta fel előtte a panaszokat, melyeknek orvoslására azonban semmiféle intézkedés sem történt.

A bánsági tagozat erőteljes támogatása révén vált lehetővé ez időtől fogva a felekezeti alapon folyó elmélyülő falumunka, amely úgy egyházi, mint társadalmi és kulturális szempontból nemsokára igen szép eredményeket mutathatott fel.

Koppány Rezső és Lukács Jenő a falvak gazdasági fejlesztésén fáradoztak, előbbi több helyen bevezette a szegedi paprika termesztését.

1935 elején Vaida-Voevod Sándor dr. volt miniszterelnök „numerus valachicus“ mozgalma öntött olajat a forrongó ro-

mán sovinizmusra. Gritta Ovidiu temesvári rendőr-kvesztor előterjesztésére betiltották a magyar eserkészecapat működését, amelynek gyülekező helye idáig a Magyar Házban volt. 1935 nyarán újabb nyilvvizsgák követeltek áldozatokat. Vulpe Stefan, az egyszerű falusi tanítóból munkakamarai elnökké és tanonc-oktatási országos felügyelővé lett temesvári tanoncotthon igazgató, kíméletlen harcot indított a temesvári ipari munkaadók szindikátusa és a temesvári ipartestület ellen, valamint az iparos székház szövetkezet ellen. Ugyanő mindent elkövetett — és sajnos, csaknem teljes eredménnyel — hogy temesvári vállalatok kizárólag román tanoncokat vegyenek fel.

Az ilyen jelenségek okozta nagyfokú elkeseredés kifejezésre jutott a bánági tagozat 1935. augusztus 4-én megtartott közgyűlésén, amelyen Sándor József és Gyárfás Elemér dr. szenátorok, valamint Szabó Béni képviselő beszédei keltettek nagy hatást. Sándor József beszéde miatt hadbíróvási bünvádi eljárás indult.

A bánági magyarság gazdasági és kulturális szerény erősítését szolgálta a tagozati vezetőség azon akciója, amely a bégavölgyi telepések számára 100.000 leinél nagyobb összeget juttatott előnyös és olcsó kölcsönként földvásárlások céljaira. A tagozat három magyar ifjú részére lehetővé tette, hogy a külföldön tejipari kiképzést nyerjenek.

Eredménytelen volt azonban a párt közbenjárása 1935. szeptemberében azon 107 — nagyobbbrészt magyar — tisztviselő és alkalmazott elbocsájtása ügyében, akiket a városházán fosztottak meg állásuktól, a román nyelv nem tudása címén.

1935. szeptemberében új iskolasérelmek is tetézték az eddigieket. Romanizálták az állami magyar fiú- és leánygimnázium (volt polgári iskola) első osztályát, megszüntették a vidéken több állami elemi iskola eddig létezett magyar tagozatát.

A kormány összeíratta az állampolgárság nélküli személyeket és ekkor kitünt, hogy egyedül Temesváron 4.500 olyan személy jelentkezett (köztük legtöbb a magyar), akiknek teljes joguk volna a román állampolgársághoz, de különböző okok miatt kimaradtak az állampolgársági listákból. Hasztalan volt a párt minden igyekezete és a magyar törvényhozók eljárása, ezeken segíteni nem lehetett.

1935. november 3-án a Magyar Párt bánági tagozata gróf Bethlen György dr. országos elnök jelenlétében egyhangúlag Jakabffy Elemér dr. országos alelnököt a lugosi tagozat elnökét választotta meg a bánági tagozat elnökévé, ügyvezető elnökké Ungár Adolf dr.-t, alelnökké pedig: Kakuk János dr.-t, Szathmáry Lajos dr.-t (Oravica) és Gyulay János dr.-t. Ez a vezetőség maradt meg az 1936. évi tisztújítás után is, a Magyar Párt működésének felfüggesztéséig. Új elnöki tanács tagok lettek: Veterány Viktor dr. eddigi alelnök, Litsek Zol-

ten dr. (Lugos), Debreczeni István és Kun Ferenc dr. Ez a tisztújító közgyűlés a következő határozatot hozta:

„A bánsági magyarok, akik lojálisan eleget tesznek minden állampolgári kötelezettségüknek, tiltakoznak a kormány magyargyűlölő, kisebbség ellenes, a magyarságot megfojtó politikája ellen, amely most már nemcsak politikai és kulturális, de gazdasági téren is lehetetlenné teszi a magyarság számára, hogy legemlibb emberi jogaival élhessen és szerényen boldogulhasson.

A bánsági tagozat megállapítja, hogy a jelenlegi kormány valósággal lábbal tiporja a párizsi kisebbségi egyezményben, az alkotmányban és az ország egyéb törvényeiben lefektetett népkisebbségi jogokat.

A nyelvvizsgák címén történt tömeges elbocsátások, a magyarságnak a közpályákról és a közüzemekből való kiszorítása a bánsági magyarság mélyes felháborodását idézték elő. A bánsági tagozat ezek ellen, valamint a kisebbségi iskolákat megfojtással fenyegető név-vegyelemzések ellen, az interimár bizottságok, a cenzura és statárium rendszere ellen és általában minden szándékosan elkövetett kisebbségi sérelem és túlkapás ellen a legerélyesebben tiltakozik és felkéri úgy az országos elnökséget, mint a magyar parlamenti csoportot, hogy minden rendelkezésükre álló törvényes eszközt a legnagyobb eréllyel használjanak fel sérelmeink orvoslására, igénybevéve az uralkodóhoz való előterjesztés lehetőségét is, biztosítva őket arról, hogy a bánsági magyarság egy emberként áll mögöttük nehéz küzdelmeikben.

A bánsági tagozat legteljesebb szeretetéről, ragaszkodásáról és bizalmáról biztosítja az országos elnökséget és a magyar parlamenti csoportot.“

E közgyűlés és határozatának jelentőségét emelte, hogy Bethlen György elnökön kívül azon részt vettek a parlamenti csoport főtítkára, Willer József dr. képviselő, az aradi tagozat kiküldötteiként Parecz Béla dr., Purgly László, Kintzig János, Takácsy Miklós és Parecz György dr., a bihari tagozat kiküldötteként: Markovits Manó.

1935 végén a kisebbségi élet láthatára még sötétebbé vált. A cenzura megtiltotta a lapoknak, hogy a helységneveket és utcaneveket az újságokban magyarul közöljék. A rendőrség kényszerítette a piarista rendet, hogy a piarista templom homlokzatának magyar szenteket ábrázoló szobrait távolítsa el. A Temesvári Hirlapot 10.000 lei kártérítésre ítélte a bíróság, egy a magyarságtól elfordult tanítót bíráló cikke miatt. 1935. november 22-én a tanév elejéig visszamenően megvonták az utolsó bánsági magyar tannyelvű fiú középiskola, a négy osztályos róm. kat. fiúgimnázium nyilvánossági jogát, amelynek visszaszerzése érdekében a Kakuk János dr. elnökletével működő iskolabizottság tagjai, különösen Martzy Mihály és Kun Ferenc dr. fáradoztak eredménytelenül.

E komor jelenségek mellett a Magyar Párt sikerének könyvelhette el, hogy Temesvárott taglétszáma az állandóan folyó szervezési munka eredményeképpen erősen emelkedett és a disszidensekre pályázó diestelen emlékü „Magyar Gazdasági Szövetség“ illetve utódja: „A Magyar Kisgazda Párt“ akciója a Bánságban teljesen megbukott és a kommunista mozgalom is erősen visszaesett.

A bánsági tagozat a falvakban 53.000 lei értékben gondosan összeválogatott kézikönyvtárakat osztott szét díjtalanul és Jakabffy Elemér dr. megalapította a Magyar Ház R. T. tulajdonát képező „Népkisebbségpolitikai és Jogi Könyvtár“-t, amelynek Uhlyárik Béla dr. lett a vezetője. Főleg az ifjúság politikai nevelését szolgálta az az előadásorozat, amelyet Jakabffy Elemér dr. tartott a világháború előzményeiről és okairól a Magyar Ház nagytermében. A Magyar Párt kultúrelőadásai közül legnagyobb sikere Domokos Pál Péter két előadásának volt, a moldvai csángókról és a csiki székelyekről. A Temesvárott letelepedett székely alkalmazottakat a bánsági tagozat műkedvelői csoportba tömörítette, amely szintén több nagyszerű előadást rendezett, később azonban működése megszűnt. A gazdasági szakcsoport munkájának látható eredménye a „Corvin“ gazdasági és hitelszövetkezet megalakítása lett, melynek létrejötte körül különösen Becsky István és Kószó János dr. buzgólkodtak. Fráter Géza dr. orvos ifjúsági tagozati alelnök több magyar községben értékes népegészségügyi vizsgálatokat tartott, melyeknek folytatása azonban hatósági tilalomba ütközött.

A temesvári ügyvédi kamarai választások alkalmával a magyar, zsidó és német ügyvédek közös frontba tömörültek, a túlzó román nacionalisták törekvéseivel szemben és egy darabig a román nemzeti parasztpárt kis ügyvéd-csoportja is velük tartott. A kamarai harcok következmény Ungár Adolf dr. letartóztatása lett 1936. februárjában, akit gyilkosságra való felbujtással vádoltak azon a címen, hogy 1918. november első napjaiban az ő rendesinálói katonai osztagában szolgáló Capațină nevű munkásbiztosító pénztári tisztviselő agyonlőtt egy rablásért elfogott óbessenyői cigányt. Capațină, aki mindvégig tanúként szerepelt ebben az ügyben, kezdetben mindent magára vállalt és hivatkozott arra, hogy a katonai szabályzatnak megfelelően járt el, amit az egykori katonai vizsgált is igazolt, később azonban Ungár dr. terhére megváltoztatta vallomását. Bár számos tanú igazolta Ungár teljes ártatlanságát, csak az ügye elintézésére a semmitőszék által delegált nagyváradi törvényszék döntése folytán került 1936. áprilisában szabadlábra és a vizsgálat lefolytatása után a bíróság jogerősen meg is szüntette ellene a bünvádi eljárást. A fogságban Ungár súlyos betegséget szerzett, anyagi károsodása is igen nagy lett.

A kisebbségi ügyvédek mozgalmának vezetését Ungár kényszerű kikapcsolódása után Gyulay János dr. vette át. 1936. március 22-én a kisebbségi és román nemzeti parasztpárti ügyvédek csak erős rendőri fedezett mellett tudtak felvonulni a kamarai választásra, amelyet az ellenpárt erre elhalasztott.

Látva azt, hogy a román nemzeti parasztpártnak nincsen reménye arra, hogy egyhamar uralomra jusson és így az egész politikai irányzaton változtasson, a kisebbségi ügyvédek meg-

hátráltak és kompromisszumot kötöttek a román keresztény nemzeti front ügyvédekkel, amelynek értelmében 6 román nemzeti-frontbeli, 2 román nemzeti parasztpárti, 2 sváb és 2 magyar párti (Raskó Sándor dr. és ifj. Kálmán Béla dr.) ügyvéd került be a választmányba, a magyar Vasváry Ernő dr. továbbra is megtarthatta pénztárosi tisztségét és a kamarai dékán a jóindulatú, népszerű dr. Cigareanu Liviu volt prefektus lett. Az ügyvédi harcok egy év múltán átterelődtek Bukarestbe, ahol 1937. május 9-én a szélső sovíniszta román ügyvédek erőszakkal akadályozták meg, hogy a kisebbségi ügyvédek részt vegyenek a kongresszuson,⁴ amelynek határozatai a kisebbségi ügyvédek egzisztenciájuk teljes megsemmisülésével fenyegették.

Az „Erdélyi Múzeum Egyesület“ Temesvárott rendezendő vándorgyűlésére a bánsági tagozat nagy előkészületeket tett, a vándorgyűlés azonban hatósági engedély hiányában elmaradt.

1936 nyarán a mezőgazdasági kamara választásait a kormánypárt a svábokkal egymás között intézte el, kétharmad, egyharmad arányban osztozván a kamarai tagságokon. Más párt meg sem próbálkozhatott, így a Magyar Párt sem.

Felhasználva a Magyar Párt mozgási szabadságát korlátozó intézkedéseket, a „Magyar Dolgozók Szövetsége“ (Madosz) néven tömörült kommunisták újból akcióba léptek a Bánságban. Ez ellen a Magyar Párt csendes belső szervezkedéssel, taglétszáma jelentékeny szaporításával védekezett, azonkívül Takács Kálmán elgondolását megvalósítva, különleges kulturális alapok teremtésére nagyszabású persely-akciót foganatosított. Viszont nem sikerült a falvakban a pártadományok természetben való lerovatásának kísérlete.

Az 1936. június 28-án tartott évi közgyűlésen az egész tisztikar új választás alá került, melynek során túlnyomó többséggel a régi vezetők maradtak helyükön. A megüresedett helyekre Demkó Géza, Dóczy Árpád, Horváth Antal, Városi Kálmán és Oberst Zoltán dr. kerültek az elnöki tanácsba. E választás alkalmával jelentkezett először egy kisebb belső ellenzék, a katolikus jobboldal egy része. E közgyűlésen Willer József és Szabó Béni képviselők is részt vettek. Az ifjúsági tagozat indítványára kimondotta a közgyűlés, hogy „nemzeti létünk és anyanyelvünk megvédése érdekében népünk vallás-erkölcsi megerősítéséért a jövőben fokozott mértékben áll a Magyar Párt keresztényen egyházaink mellé és minden erejéből támogatja azok tevékenységét, továbbá a jövőben minden erejéből a magyarság beszerzéséhez fog és tevékenységének legfontosabb irányvonalául a gazdasági megerősítés célkitűzéseit

⁴ Gyulay dr., Raskó dr., Kálmán dr., Páll dr., Bánfalvy dr., Oberst dr. és Mihályfalvy dr. utaztak a gyűlésre.

követi“. A főtitkári évi jelentés hangsúlyozta, hogy a bánági tagozat irányelvei: 1. nemzeti eszme, 2. a keresztény vallás-erkölcsi felfogás, 3. a szociális igazság, 4. a demokrácia.

1936. őszi folyamán a tagozat mozgási szabadsága elé újabb nehézségek gördültek. Végváron például a helyi hatóság nem engedte a párt főtitkáranak, hogy üdvözlő beszédet mondjon a Hangya-szövetkezet pompás székházának és nagytermének felavató ünnepélyén és a gazdanap rendezésére is csak oly feltétellel adott engedélyt, ha Jakabffy Elemér pártelnök azon részt nem vesz. A népiroda által készített tömeges adófellebbezések miatt csendőrség indított nyomozást az újkisodai tagozat elnöke, B. Kovács Sándor ellen. A girodai csendőrség feljelentésére a hadbírósnál bűnvádi eljárás indult Páll György főtitkár ellen azon a címen, hogy a Krizsántelep választmányi ülésén izgatott és erre három román tanú is jelentkezett, akik az ajtóval elzárt szomszédos helyiségben domináltak. Eljárás indult úgy a magyar cserkészek, mint a főtitkár ellen azért is, mert az utóbbi útján a cserkészek anyagi támogatást kaptak, hogy mint a román cserkészesapat egyik elismert különítményének tagjai, helyiséget bérelhessenek. Vuchetich Endre dr.-t azért, mert egy román lap közleményét átvette, amely a közpénzek elsikkasztásáról szólt, jogerősen elítélték, 1937. augusztus végén letartóztatták és több heti fogság után kapott csak kegyelmet.

1936 nyarán a Magyar Párt megegyezést létesített a román nemzeti parasztpárttal a Temes—torontálmezei tanács választásaira, amelyeket azonban folyton elhalasztottak. A Bocu Sever volt miniszter vezetése alatt álló listán Aczél Oszkár, Oberst Zoltán, Becsky István, Tóth Benjámín és Valkay György voltak a Magyar Párt jelöltjei. Az 1936. október 4-én megtartott munkakamarai választások alkalmával a magántisztviselők csoportjában a cionistákkal együtt a párt jelölteket állított, a román nemzeti parasztpárt nem volt képes a maga számára elég jelöltet összehozni. A jelöléseket a munkakamara vezetősége visszautasította és az ez ellen benyújtott panasz is sikertelen maradt.

1937 elején a Curentul című nagy bukaresti napilap egymásután 16 cikkben foglalkozott a bánági Magyar Párt és a többi magyar alakulat tevékenységével, előbbit úgy állítva be a román közvélemény előtt, mint a magyar irredenta fészket és a román nacionalizálási törekvések akadályozóját. Kakuk János dr.-né, a Magyar Nőegylet enőknője ellen hadbírósnál eljárás indult az előző évek székely népművészeti kiállításáról nála visszamaradt színes rózsafa karócskák miatt, amelyek színei között a magyar színek is előfordultak, azonban az eljárást Kun Ferenc dr.-né közbenjárására Bunescu György hadosztályparancsnok megszüntette. Neusinger Zelma resicai állami leánygimnáziumi magyar nemzetiségű tanárnőt néhány

felbujtatott növendék bizonytalan vádaskodása alapján állásvesztésre és héthavi börtönre ítélték, és a vád alól csak az ítéltábla mentette fel. Kakuk János dr. lakásán pénzügyi közegek házkutatás útján próbálkoztak idegen személyek pereskedése tárgyát képező ügyben bizonyos iratokhoz jutni. Bacsó Géza építész, a facsádi Magyar Párt tagozati elnökét, a csendőrség helyt nem álló vádak alapján letartóztatta és Lugosra kísértette, ahol azonban Litsek Zoltán lugosi tagozati alelnök közbenjárására az ügyészség szabadon bocsájtotta. Ungár Adolf ügyvezető elnök ellen új bűnvádi eljárás is indult azon a címen, hogy egyik beadványában megsértette az eljáró hatósági személyeket.

Temesvár legnagyobb iparvállalata, a Gyupjúipar R. T.⁵ 168 túlnyomó részben magyar munkást akart elbocsájtani azon a címen, hogy nincs rendes állampolgársági bizonyítványuk, csupán úgynevezett „dovada specială“-juk, noha állampolgársági joguk kétségtelen. A Magyar Párt vezetőségének erélyes utánjárására az elbocsájtások elmaradtak. A többi vállalatnál is hasonló okokból igen nagy nehézségekbe ütközött a rendezetlen állampolgárságú magyar munkások megtartása.

A sok elkeserítő tünet között biztató esemény volt a magyar iskolának sikere. Ezt a Temesvári Magyar Nőegylet a párttagozat támogatásával rendezte meg, a nehéz anyagi helyzetben lévő róm. kat. magyar fiúgimnázium anyagi támogatására.

A taggyűjtési akció 1.490 új tagot hozott Temesvárotra, akikből 1.030 tagdíj fizetésére kötelezte magát.

1937. szeptember elején a Magyar Párt sepsiszentgyörgyi országos nagygyűlésén a bánsági tagozat kiküldöttei közül Gyulay János dr. az ügyvédi numerus clausus kérdésében, Páll György dr. a nyelvvizsga címén elbocsájtott magyar közalkalmazottak ügyében, Szathmáry Lajos dr. a vidéki szintársulatok kérdése rendezésének tárgyában, Ördög János a magyar munkásságnak a Magyar Pártban való elhelyezkedése ügyében szólaltak fel. Ezt követőleg néhány nappal a bánsági tagozat választási megegyezést kötött a román nemzeti parasztpárttal a temesvári városi választásokra is. A megegyezés feltételei között szerepelt a nyelvvizsga címén elbocsájtott közalkalmazottak visszavétele és a piarista liceum ügye is. A választásokra azonban már sor nem került.

1937 őszén a magyar ifjúsági kiküldöttek⁶ részt vettek és a hozott határozatok kialakítására magyar nemzeti irányban igen erősen befolytak a „Marosvásárhelyi Találkozón“. A bánsági tagozat nagy intézőbizottsági ülése a „Marosvásár-

⁵ Főrésztvevője és vezérigazgatója báró Hatvany Pál magyar állampolgár, ügyvezető igazgatója Acht Izsó, a személyzeti osztály vezetője Frațila Joan.

⁶ Becsky István, Fodor József, Dominich László, Rohrer Károly.

helyi Találkozó“ határozatait egyhangúan magáévá tette és azok megvalósításához támogatását ígerte. Ez alkalommal a nagy intézőbizottság élesen tiltakozott a Pop Valér miniszter által a magánvállalkozásoknál megvalósítani kívánt magyar-ellenes törekvések ellen.

Közeledvén a parlamenti választások, a kormányon lévő liberális párt némileg enyhébb magatartást vett fel a magyarsággal szemben. A temesvári interimár bizottság élére Miletici Sándor dr. személyében a kisebbségek előtt rokonszenves egyén került, és a bizottság tagja lett Gyulay János dr. is. A kormány képviselői és a Magyar Párt megbízottai között tárgyalások indultak, amelynek eredményeként a Magyar Párt ígéretet tett, hogy amennyiben a képviseléválasztásnál a párt tagjai szabadon nyilváníthatják akarataikat, ez esetben a szenátorválasztásnál, amelyhez a párt jelöltet nem állít ki, a párt tagjai a kormánypárt jelöltjeire adják szavazatukat. Ezt a megállapodást utóbb mind a két részről pontosan betartották. A tárgyalások meghozta kedvezőbb légkörnek Dragsina és Omor községek magyarsága vette némi hasznát, ahol a Magyar Párt követelésére abbamaradt a magyar iskola-tagozatok megszüntetése érdekében megindított eljárás.

Az 1937. december 20-i választásokon a Magyar Párt Temes—torontálmegyei képviselőjelöltjei: Willer József dr., Oberst Zoltán dr., Raskó Sándor dr., Beesky István, Dóczy Árpád, Ördög János, Kubán Endre, G. Tóth János, Dezső Antal és Dominich László voltak. A választási propagandában az ifjúsági szakosztály tagjai is rendkívülien tevékeny részt vettek, hiszen a jelölő lajstrom igazolta, hogy a pártvezetőség az ifjúságot előtérbe állítja.

Ennél a választásnál a Magyar Párt Temes—Torontálban 10.581, Szörény megyében 2.461, Krassó megyében 603 szavazatot kapott.

Minthogy ennél a választásnál egyetlen párt sem nyerte el a választási törvény igényelte negyven százalékát a leadott szavazatoknak és így egy sem kapta prémiumképen a mandátumok felét, Temes—Torontál és Szörény megye is magyar képviselőhöz jutott Willer József dr., illetőleg Jakabffy Elemér dr. személyében.

Ez a választás azonban a Tătărescu kormány bukásához vezetett, az őt követő Goga-kormány pedig feloszlatta a törvényhozást a nélkül, hogy ennek házaít egyszer is összehívta volna.

Ez a kormány néhány heti életében megdöböntő zürzavart hozott Románia közéletébe. Ezt csak fokozta, hogy mindenképen arra törekedett, hogy a maga részére parlamenti többséget szerezzen és e törekvésénél a legkülönbözőbb erkölcsi kényszereszközöket is igénybevett ahhoz, hogy a Magyar Pártot választási kartel megkötésére hangolja. A párt részére ne-

vetségesen hangzó ígéreteket is tett, de még mielőtt ezeket nyilvánosságra hozhatta volna, megbukott és így az általa előkészített választások elmaradtak.

A Goga-kormány helyébe Cristea Miron patriarcha vezetése alatt álló pártokon felül álló kormány került, amely rövidesen az összes politikai pártok működését megbénította, majd ezeket feloszlatta.

Az 1938. február 24-én megszavazott új alkotmány a Magyar Párt működését is lehetetlenné tette.

1938. április 4-én a temesvári rendőrség állambiztonsági hivatala lezáratta és lepecsételte a Magyar Párt irodáját, a Magyar Ház nagytermét, a temesvári Magyar Nőegylet és a temesvári Magyar Dalárda helyiségeit, amelyek még e sorok írásakor, 1938. október végén is zárva vannak.

*

Ha történeti távlatból szemléljük a Magyar Párt bányászati tagozata működését, úgy megállapíthatjuk, hogy ez a szervezet a Bánságban élő magyarok valódi nemzetképiselete lett, mert fejlődése során a magyarságnak túlnyomó többségét magába tömörítette. A disszidencia minimális volt, a szociáldemokrata pártban alig maradt magyar, a kommunisták ereje is megtört és vonzási erejük megszűnt.

A bányászati tagozat sikeresen tömörítette magában a magyar ipari munkásságot is, sőt az egészen nincstelen napszámosrétegeket is. A jövő szempontjából legnagyobb jelentőségű cselekedete az ifjúsági tagozat, majd későbbi nevén „ifjúsági szakosztály“⁷ kifejlesztése volt, mely az évek folyamán a legélénkebb, legeredményesebb munkát végző szervezetévé vált a Magyar Pártnak, a magyar jövő komoly reménységévé.

A bányászati Magyar Pártnak megszűntek a társadalmi válaszfalak: a főiskolát végzett értelmiségek testvéri együttérzésben és szép eredménnyel tudtak együtt dolgozni a magyar földművessel és a magyar munkással. A legszebb példát erre néhai báró Ambrózy Andor szolgáltatta, aki nagy lelki gyönyörűséggel időzött az egyszerű társadalmi állású magyarok között, de ebben követték őt a pártvezetőség többi tagjai is.

15 éves fennállása alatt a Magyar Párt bányászati vezetését erős kezekkel tartotta kezében a mindenkori pártvezetőség, amelyből soha olyan értékesebb egyént ki nem rekesztettek, aki hajlandó volt abban önzetlenül, népe javára dolgozni. Ha néha visszavonulások történtek, azoknak sohasem elvi, mindenkor személyi okai voltak. Az utolsó pártvezetőségben 25 római katolikus, 7 református, 1 evangélikus és 3 zsidó vallású

⁷ Utolsó elnöke Péter János textilgyári gépmeister, alelnöke Oberst Zoltán dr. ügyvéd és Gyúdy István gyógyszerész, főtítkára Dominich László ügyvédjelölt voltak.

személy foglalt helyet, kiknek foglalkozás szerinti megoszlása a következő volt: 3 földbirtokos, 2 kisgazda, 2 munkás, 5 kereskedő, 3 iparosmester, 9 ügyvéd, 2 orvos, 2 mérnök, 3 lelkész, 1 újságíró, 6 magántisztviselő és nyugdíjas köztisztviselő.⁸

Az ügynevezett nagy-intézőbizottságban, mely évente a közgyűlést szolgáltatta, a tagozati elnökökön kívül helyet foglalt a bánsági magyar társadalom minden értékesebb, ismeretebb vezető tagja, aki a Magyar Párt munkájában ténylegesen közreműködni kívánt. E kis bánsági parlament létszáma 250 körül mozgott.

⁸ A kereskedők közül régebben az egyik tanár, a másik törvényszéki jegyző, a harmadik postatisztviselő volt. A mérnökök közül egy és az ügyvédek közül is egy földbirtokkal is rendelkezik.

II. Közművelődési, társadalmi, jótékonyági és hitbuzgalmi szervezetek.

A Bánságban, főleg Temesvárott és Lugoson, szép számmal működnek különböző közművelődési, társadalmi, jótékonyági és hitbuzgalmi szervezetek, melyeknek nagyobb részét még a magyar uralom idejéből sikerült átmenteni, egyrésztük azonban már a román impérium alatt keletkezett. 1933 vége óta, vagyis a Tatarescu-kormány óta a nemzeti jellegű és irányú alakulatok működése igen megnehezedett s előtérbe lépett a felekezeti alapon működő szervezetek munkája; 1938 eleje óta pedig más, mint vallási szervezet, nem is tud hatékonyabb működést kifejejteni.

Temesvárott szinte túlsok a magyar egyesület, számuk nem áll arányban az elszegényedett magyarság teherbíró képességével. Takács Kálmán daloskerületi elnök kezdeményezésére mozgalom is indult pár év előtt az egyesületek számának csökkentésére az erők célszerű tömörítésének jelszavával, az akció azonban nem vezetett eredményre, egyik alakulat sem volt hajlandó függetlenségét feladni. A következmény az lett, hogy csaknem valamennyi működése ellanyhult, miután különböző hatósági korlátozó intézkedések amúgy is rendkívül megnehezítik hivatásuk betöltését.

Ezen nehézségektől eltekintve a szabadabb mozgás lehetőségeinek idejében a bánsági közművelődési, társadalmi, jótékonyági és hitbuzgalmi alakulatok nagyon szép és hasznos munkát folytattak a magyarság javára.

A) Arany János Irodalmi Társaság.

Az Arany János Társaság, mely az irodalom, művészet és tudomány bánsági magyar alkotó erőit tömöríti magában, a román uralom első éveiben a fáradhatatlanul buzgó Sztura Szilárd dr., majd Járosy Dezső theológiai tanár, pápai kamarás vezetése alatt igen értékes és élénk tevékenységet folytattott, és kitűnően sikerült rendezvényeivel a közönség előtt is népszerűvé tette magát. Irodalmi pályázatai is sikeresek voltak, kisebb díjakat tudott adni. Járosy Dezső hosszantartó betegsége alatt az egyesület működése szünetelt, majd Jörg

Endréné Draskóczy Ilma elnöksége idejében újból feléledt, de aztán megint visszaesett, s 2—3 év óta a társaság munkájáról alig lehet hallani. Jelenlegi elnöke Rech K. Géza apátplébános, ügyvezető elnöke Pogány László, alelnökei Uhlyárik Béla dr. és Vuchetich Endre dr., főtítkára Braun Dezső. A társaság a közeljövőben újjá szerveződik.

Néhány száz kötetből álló értékes könyvtára a Magyar Házban nyert elhelyezést.

B) Dalárdák.

Temesvárott nyolc s a szomszédos Fratelián (Újkisodán) egy magyar dalosegyesület működik. Ezeknek központi szerve a Romániai Magyar Dalosszövetség bánsági kerülete, mely 1926-ban létesült Steiner Károly elnökletével. Jelenlegi elnöke Takács Kálmán s a vezetőségben helyet foglalnak az egyes tagdalárdák elnökei, karnagyai és titkárai. A daloskerület tömegkórusa ünnepélyes alkalmakkor (Szabolcska emlékünnepély, Liszt emlékünnepély, a pápai nuncius látogatása, jubileumok), együttesen szokott szerepelni.

Lugosnak egy magyar dalárdája van a „Lugosi Magyar Dal- és Zeneegylet“.

Temesvári Zenekedvelők Egyesülete.

Ez a legrégebbi temesvári dalárda, amely 1871-ben alakult „Temesvarer Philharmonischer Verein“ néven Pummer Ágoston elnökletével. 1896-ban egyesült a négy évvel előbb létesült Magyar Dal- és Zeneegyesülettel és ez alkalommal vette fel mai nevét. 15 évi szünetelés után 1929 tavaszán a nagymúltú egyesület újra megkezdte működését és kétszeres budapesti szereplésével, majd temesvári hangversenyeivel nagy sikert aratott. Elnöke ekkor Nemes József, társelnöke Rech K. Géza, karnagya Gokler Antal országos főkarnagy volt, főtítkára Haasz Jakab. Jelenlegi vezetői: Rech K. Géza apátplébános elnök, Gokler Antal díszkarnagy, Irsay Nándor karnagy. A működő tagok száma 32, a pártoló tagoké 61. Kottatára igen nagyértékű. 1930—31—32-ben díszhangversenyein európai hírű budapesti művészek is közreműködtek. Az utolsó évek korlátozó kényszerűsége az egylet nyilvános szereplését megbénította és csupán baráti és családi összejövetelek tartására szorítkozik.

Temesvár—Gyárvárosi Zene- és Dalegylet.

E dalárda 1875-ben alakult Temesvár—gyárvárosi énekegylet néven s négy év múlva, miután zenekarral is bővült, felvette a Temesvár—Gyárvárosi Ének és Zeneegylet nevet, melyet 1884-ben a mostanira változtatott. Zászlóját 1886-ban szentelte, s fennállása alatt számos sikert aratott. 51 éven át néhai Baader Henrik villamosvasúti igazgató volt az egylet elnöke, majd díszelnöke. 1935-ben Inczedy-Joksmán Ödön dr. országos dalosszövetségi elnök és Tárca Bertalan országos főtítkár részvételével ünnepelte meg — hatósági intézkedésektől korlátozott keretekben — fennállása 60 éves jubileumát. Elnöke Benel Arthur, társelnöke Tedeschi Béla, díszelnöke Lázár László, alelnökei Meiszner Vilmos és Jancsó Károly, karnagya Scheibling János. Az egyletnek Temesvár—Gyárváros magyar társadalmi életében fontos szerepe van.

Temesvári Dalkör.

1882-ben alakult Gemeinhardt József elnöklete és Maresch Emil karnagysága mellett s jelenleg is Temesvár—Józsefvárosnak a házi dalárdája. Az általa rendezett műsoros esték és önálló hangversenyek száma 1930-ig meghaladta az ezret. Sok szép siker után a Dalkör 1922-ben a resicai dalosversenyen első díjat nyert, 1925-ben pedig a marosvásárhelyi országos dalosversenyen az első csoportban az első díjat nyerte. Ekkoriban 359 pártoló és 40 működő tagja volt az egyesületnek, melynek védnöke Járosh Dezső, díszelnöke Marossy Mátyás, elnöke Steiner Károly, díszkarnagya Pogatschnigg Giudó, t. b. karnagya Michels Gyula, karnagya Szegő Ferenc, főtítkára Leposa Sándor, ügyész Kovács Béla dr. volt. Az 50 éves jubileum idején 49 működő és 300 pártoló tagja volt. A Temesvári Dalkör jelenlegi védnöke Metzger Márton dr., díszelnöke Marossy Mátyás, elnöke Steiner Károly, társelnöke Erhardt Péter, ügyvezető elnöke és karnagya Braun Dezső, alelnökei Kovács István és Schiff Béla, másodkarnagya Nüszl Aladár. A működő tagok száma jelenleg 40, a pártolótagoké 80. A Dalkör is erősen érzí az utóbbi évek korlátozó intézkedéseit.

Temesvári Magyar Dalárda.

A magyar dalkultúra lelkes művelője az 1903-ban alakult Temesvári Magyar Dalárda, amely számos országos dalosversenyen, 1929-ben pedig a hágai nemzetközi dalosversenyen nyert első díjat. A háború után a Temesvári Magyar Dalárda volt az első, amely a Bánságban újból megkezdte a magyar dal terjesztését. 1921-ben a kolozsvári országos dalosversenyen első díjat nyert. A Temesvárott rendezett magas színvonalú hangversenyek mellett fényes sikerrel szerepelt a Temesvári Magyar Dalárda Aradon, Nagyikindán, Marosvásárhelyen, Brassóban, Hollandia több városában, Budapesten, a Bánságban pedig Lugoson, Dettán, Perjámoson, Rékásen, Zsombolyán, igazi magyar kultúrmissziót töltve be.

A Temesvári Magyar Dalárda első elnöke Darabanth János dr. volt. Hosszú éveken át Szabolcska Mihály, 1926-tól 1932-ig báró Ambrózy Andor, azóta pedig Kakuk János dr. a Magyar Dalárda elnöke, melynek karnagyai között Rösler Béla, Révffy Géza, majd 22 éven át Gokler Antal országos főkarnagy, újabban pedig Szegő Ferenc országos karnagy szerepelnek. A dalárda egyik alapítója és hosszú időn át lelkes, fáradhatatlan ügyvezető elnöke Horváth Antal volt, akinek eszméje volt a temesvári Magyar Ház létesítése, melyben a Temesvári Magyar Dalárda is szép otthonot talált.

Fennállása 25 éves, majd 30 éves jubileumát nagy ünnepségekkel ülte meg, melynek legutóbbi vezetősége a következő: elnök Kakuk János dr., alelnök Kun Ferenc dr., főtítkár id. Sárga József, titkár Szilly Miklós, ügyész Wiener Mór dr., dalárdaelnök Crogleth József, pénztáros Wenhoff István, ellenőrök Moszkó János és Fráter László, zászlós Ritter Béla, zászlóánya dr. Kakuk Jánosné.

Az izig-vérig magyar szellemű Temesvári Magyar Dalárda minden magyar megmozdulásban élénk részt vesz. Miután a Magyar Házban levő helyiségeit a rendőrség 1938 április 4-én lezárta, működése megbénult és csak kisebb, baráti jellegű összejövetelekre szorítkozik.

Temesvár—Erzsébetvárosi Polgári Kör Dalárdája.

Temesvár—Erzsébetvárosban 1912-ben alakult meg e dalárda, mely az 1903-ban néhai Vasváry Antal elnöksége mellett létesült Polgári Körnek egyik alosztályát képezi. Az egyesület elnökei Wittenberger József, majd id. Baschant József s az utóbbi években Bagyánszky János és id. Wohlschütz József voltak.

A dalárda ügyvezetője mindvégig Lindner Nándor tanár volt. Az első karnagy: Rolkó Rezső repatriálása után rövid ideig Gimpel János, majd másfél évtizeden át napjainkig Wittmann Pál a dalárda karnagya. Zászlóánya id. Baschant Józsefné.

A működő tagok száma 34, akik mindnyájan a Polgári Kör rendes tagjai. Pártolótagok hiányában az anyaegyesület fedezi a legminimálisabbra lecsökkentett kiadásokat. A dalárdának nagy kottatára van.

A dalárda a világháború befejezése után csakhamar ismét megkezdte működését; zászlószenelést tartott, majd szórakoztató előadások és egyfelvonásos színdarabok játsszása után magyar operettek mutattak be nagy sikerrel. Utóljára — már igen nehéz körülmények között — 1934-ben „A régi nyár“ című látványos operettet adta elő négyszer egymásután telt házak mellett. A műkedvelő gárda sikeres működése Popovits József főrendező és Wittmann Pál karnagy fáradozásának az eredménye. Kiváló primadonnájuk ifj. Wohlschütz Józsefné, Holló Mariska.

Rónáci Haladókör Dalárdája.

A Temesvár—rónáci Haladókör 1913-ban létesült Wagner Jenő kezdeményezésére s e távoli temesvári városrész életében rendkívül nagy jelentőségre tett szert, központjává válván a Rónac—külvárosi magyarság társadalmi, kulturális és jótékonyági megmozdulásainak. Taglétszáma ezer körül van, melyből körülbelül kilencszázan a temetkezési segélyező csoport tagjai, 240 rendes tag, 40 pedig működő dalos. Az egyesületnek szép könyvtára is van. 1926 óta Dóczy Lajos a Haladókör elnöke, a dalárdát pedig Reszmann Károly karnagy vezeti. 1930-ban Dóczy Árpád és Borbély István voltak a kör alelnökei, a jelenlegi vezetőség összetételében azonban már érződik az a nyomás, melynek célja magyar szempontból elszínteleníteni e szépen dolgozó alakulatot, melynek kisebb számban román, szerb, német és zsidó tagjai is vannak. A Haladókör nagy sikerrel szokott rendezni erősen látogatott műkedvelő előadásokat s mulatságokat.

Temesvári Glória Dalegylet.

Temesvár—Erzsébetvárosnak a második, azonban egészen tiszta magyar dalárdája a Glória, amely a háború után elsőnek alakult új magyar dalárda volt, kizárólag fiatal erővel. Első elnöke Wittigayer Jenő volt, később Bebera Vencel dr., majd Takács Kálmán, aki kezdettől fogva lelke volt az egyesületnek. Alelnökei Lovag Emil és Krausz Ferenc, karnagya Leviczky György, a vezetőség többi tagjai: Kovács Izidor, Halle Sándor, Gyöngyössi József, Wätz Jenő, Mórócza Gyula és Dianits Ferenc. A működő tagok száma 32, a pártoló tagoké 40. A dalegylet nagy kottatárral rendelkezik.

A Glória 1925-ben Marosvásárhelyen az országos dalosverseny második csoportjának első díját nyerte, majd 1928-ban a segesvári országos dalosversenyen férfikara az első csoport első díját, alig egy éves vegyeskara pedig az első csoport első díját nyerte el. Azóta is számos fellépésével, kitűnő műkedvelő gárdájának előadásaival, amelyeken saját zenekara is működött, sok sikert aratott s különösen Temesvár—Erzsébetváros magyar életében töltött be fontos szerepet.

A dalegylet műkedvelő gárdája 1930-ban első díjat nyert a temesvári műkedvelő versenyen. 1933-ban a dalárda, műkedvelőgárda és futball-csapat a végvári „magyar napon“ aratott sikereket. 1934-ben a Magyar Házban ünnepi hangversennyel ünnepelte 10 éves jubileumát, 1935-ben pedig Marosvásárhelyen az országos dalosverseny művészcsoportjában első díjat nyert. Hatósági korlátozások folytán 1936 óta a dalkör a nyilvánosság előtt nem tud szerepelni, csak baráti összejöveteleket tart.

Frateliai Magyar Dalkör.

A Temesvárral szomszédos Fratelia (Újkisoda) magyar ifjúsága Fekete Imre fakereskedő támogatásával 1929-ben alapította meg a Magyar Dalkört, melynek elnöke Fekete Imre, ügyvezető elnöke Bolváry Sándor, alelnökei Pápai Antal és Sipos Imre, karmestere Kovács Dezső, titkára ifj. Fekete Imre lettek. A dalárdának és műkedvelő csoportnak hamarosan 80 tagja lett, akik rengeteg előadáson szerepeltek igen szép sikerrel. Legutóbbi elnöke Nits István református lelkész volt, védnöke Frigyes Iván, ügyvezetője Kurcz János, díszelnökei Brebera Vencel dr., Becsky Dezső, Panajoth Ernő, id. Fekete Imre, titkára Turcsányi Pál, zászlóánya Hegedüs Sándorné. A dalkör lelke a fáradhatatlan Kovács Dezső karnagy, aki 16 tagú zenekart is szervezett. A dalárda működése utóbbi időben hatósági korlátozások folytán nehezebbé vált. Könyvtára meghaladja az ezer kötetet. Az egyeletnek 51 működő, 65 pártoló és 14 alapító tagja van; több vidéki díjat nyert.

Harmónia Dalegylet.

Temesvár—Blaskovits-telepnek házi dalárdája a Harmónia Dalegylet, mely 1933-ban alakult Müller József elnöksége és Staudt Vendel karnagysága mellett. 48 alapító, 26 rendes, 54 pártoló és 3 dísztagja van. Könyvtára 480 kötetből áll. Jelenlegi vezetői: Müller József elnök, Kiss József alelnök, Wetzler János titkár, Szegő Ferenc karnagy. A fiatal, lelkes dalárda a maga szűkebb körében igen tevékenyen működött, de 1938-ban az ismert korlátozások miatt csupán két társasvacsora rendezésére szorítkozott. Énekpróbákat hetenkint tart. 1936-ban egy máriaradnai kisebb dalosversenyen díjat nyert.

Lugosi Magyar Dal- és Zeneegylet.

A zenekultúra érdekében Lugoson 1852. július 25-én keletkezett az első szervezet, a Lugosi Dal- és Zeneegylet, amely eleinte egyformán művelte a magyar és német dalt. Ebbe az egyesületbe 1902-ben beolvadt a néhány éves Lugosi Magyar Dalárda. Ezidőtől „Lugosi Magyar Dal- és Zeneegylet“ név alatt már kizárólag a magyar dal kultuszát szolgálja és különösen Issekutz Aurél alispán elnöklése és Willer József karnagysága idején, a világháborút megelőző évtizedben nagy sikereket ért el országos viszonylatokban is. Az államhatalomváltozás után román és részben német tagjai elhagyták.

Kisebbségi sorsba jutásunk után nagy művészi teljesítménye volt 1921 augusztusában a Marmaggio pápai nuncius lugosi látogatása alkalmával adott díszhangverseny, s 1925 májusában 120 tagú énekkarral a „Christophorus oratorium“ előadása, mindkét alkalommal Willer József dr. vezetésével. Az ő távozása után a régi lelkesedés és munkakedv már fenntartható nem volt, azonban Rieger Nándor, Schieszler Zsigmond, Nikolics Dániel és Vincze Aladár dr. elnökök, valamint Arató Andor karnagy buzgólkodása folytán a Dal- és Zeneegylet működése még most is jelentős érték Lugos magyar társadalmának kultúrelétében, amelynek igen sok megnyilatkozása az egyesület szépen berendezett helyiségében folyik.

C) Bánsági Magyar Közművelődési Egyesület.

Az egyesület a Temesvári Magyar Dalárda gyermeke, amelynek 1926-tól egyik alosztálya volt, majd Rudas Jenő, Bakos László és mások buzgólkodására 1928-ban mai nevén önálló egyesületté fejlődött, amely a jogi személyiséget is megszerezte. Az első években a Közművelődési Egyesület rengeteg kisebb-nagyobb önálló előadást és estélyt rendezett, a vidéken is nagy sikerrel tevékenykedett, úgy hogy működése nyomán Nagyszentmiklóson és Zombolyán is Magyar Közművelődési Egyesületek alakultak, amelyek azóta is nagy sikerrel tevékenykednek, különösen a Horváth Lajos elnöklétével működő nagyszentmiklósi testvéregyesület.

A B. M. K. E. tartotta a temesvári új színházban az első magyarnyelvű előadást, bemutatván két temesvári zeneszerző — Győri Emil és Kálmán Andor — „Meghalok utánad“ című eredeti operettjét. Műkedvelői, kik közül különösen Faragó Erna, Konlechner Gizi, Kubán Rózsi, Csermák Lajos, Reichardt Alajos, Staitis Dusán, Szegedy Rezső tűntek ki, egész sor szép magyar operettet játszottak el, igen nivós előadásokon. Rendezőjük Bakos László volt.

Az egyesület működésének legértékesebb részét azok a magas irodalmi és művészi színvonalon álló kulturális délutáni előadások alkották, amelyek az egylet egy-egy irodalmi emlékünnepe keretében a magyar irodalomtörténet kimagasló alakjai emlékének hódolt.

Az egyesület megfelelő sajtótámogatás hiányában néhány évig szüneteltette működését, de az utóbbi években ismét igen élénk és értékes munkát fejt ki, melynek lelke a fáradhatatlan, buzgó Rudas Jenő tanár. A Magyar Ház nagytermében végbemenő kultúrelőadások igen magas nivón mozognak és nagy népszerűségnek örvendenek. Az egylet nagy sikerrel rendez ú. n. tehetségkutató versenyeket is.

Első vezetői Rudas Jenő elnök, Skuteczky Miksa dr., Balázs Győző dr. és Tóth János alelnökök, Bakos László főtitkár, továbbá Gaál Gyula, Kubán Endre, Joszt Géza, Reichardt Alajos és Mazar Ferenc voltak. Jelenleg Rudas Jenő ügyvezető elnök, Skuteczky Miksa dr. társelnök, Reichardt Alajos és Bródy Albert dr. alelnökök, ifj. Huszár Ödön pénztáros és Árvay Rezső főtitkár vezetik az egyesületet, mely szintén küszködik a hatósági engedélyek megszerzésének nehézségeivel, melyek körül Lukács Jenő fáradozik. Miután a Magyar Ház nagyterme 1938. április eleje óta hatósági zár alatt áll, a Közművelődési Egyesület működése is megbénult.

D) Nő- és Leányegyletek.

Temesvári Magyar Nőegylet és Leányegylet.

Magyar szempontból a legöntudatosabb és legeredményesebb társadalmi és jótékonyági munkát valamennyi hasonló jellegű alakulat közül a Temesvári Magyar Nőegylet végzi, amely Csongor Györgyné és Kiszling Vilmosné kezdeményezésére Szaboleska Mihály támogatásával 1926 tavaszán alakult meg s báró Ambrózy Andorné elnökle mellett kezdetben Bogna Miklósné, az utóbbi években pedig Kakuk János dr.-né önfeláldozó munkája és irányítása révén mintaszervezetté fejlődött, felbecsülhetetlen hasznára a bánági magyarságnak. A Magyar Nőegylet fő célja szegény diákok tandíjának fedezése révén a magyar iskolák hathatós anyagi támogatása, e mellett azonban számtalan nélkülöző magyarnak juttat különféle formában segélyezést, kulturális téren is szépen működik, társadalmi szempontból pedig a magyarság összefogó intézménye.

1927. február 1-én a temesvári Tiszti Kaszinó összes helyiségeiben rendezte meg a Magyar Nőegylet első nagy Magyar Bálját rendkívül fényes külsőségek közepette háromezer személy részvételével, ami az első ilyen megnyilvánulása volt a romániai magyarságnak, (a Magyar Bál főrendezői Kovács Béla dr. és Páll György dr. voltak), s azóta minden farsangkor a temesvári Magyar Bál a legnagyobb társadalmi eseménye a bánági magyarságnak, s egyben az iskolatámogató akció jelentékeny anyagi kútforrása. A Nőegylet egyéb rendezvényei: különféle kiállítások a Magyar Házban, műkedvelő előadások, kultúrdélutánok, népünnepélyek, 1933-ban az „Erdélyi lakodalom“ revü, a Petőfi-emlékünnepély, Liszt-hangverseny, „Iskolanap“ megrendezése mind ezt a fennkölt célt szolgálja.

A Temesvári Magyar Nőegyletnek 450 tagja van. A Magyar Ház földszintjén szép helyiséggel rendelkezik az egylet, mely azonban hatósági intézkedés folytán 1938. április óta zárva van.

A Temesvári Magyar Nőegylet első vezetői voltak: báró Ambrózy Andorné elnöknő, Bogma Miklósné ügyvezető elnöknő, özv. Csurgay Sománé, dr. Fehér Kristófné, Jörg Endréné, Kiss Károlyné, Klein Jenőné, Ungár Árminné, dr. Veterány Viktorné társelnökök, dr. Kriván Gyuláné főtitkár, Podhorányi Margit és Stachler Jolán titkárok, Czöndör Róza pénztáros, Csongor Györgyné háziasszony, Galgon Gyuláné, Kovács Istvánné, Moravetz Mórné ellenőrök, dr. Brebera Vencelné, Berger Manóné, özv. Bornemisza Gyuláné, dr. Harsányi Sándorné, Kiszling Vilmosné, Klein Dávidné, dr. Kakuk Jánosné, Kerschek Gusztávné, Léway Sándorné, Lahni Arnoldné, Moravetz Gyuláné, Németh Kálmánné, dr. Retscher Béláné, dr. Ungár Adolfné, Totis Rezsőné, Weisz Izsóné elnöki tanácsstagok, ügyész Kriván Gyula dr.

1932-ben dr. Kriván Gyuláné lett az ügyvezető elnök, titkár Káldy Miklósné, pénztáros dr. Waller Oszkárné, Bogma Miklósnét pedig örökös díszelnökké választották, aki 1932. december 31-én a magyarság pótolhatatlan vesztesége gyanánt elhunyt.

1934-ben dr. Kakuk Jánosné került a Magyar Nőegylet élére, mint ügyvezető elnöknő, aki önfeláldozó és mindenkinek példaadó módon, mint az igazi magyar nagyasszony típusa, vezeti a Nőegyletet, kitűnő ügyvezető alelnöknőivel: dr. Kun Ferencnével és Szappanos Gyulánéval, valamint a lelkes tisztikarral, melynek tagjai: Obornik Etel főtitkár, Kiss Imréné titkár, özv. Káldy Miklósné főpénztáros, Gasparez Lajosné pénztáros, Bach Gyuláné könyvelő, Horváth Antalné, Pfeiffer Jánosné, és Schmedt Ferencné ellenőrök, dr. Kobliszegn Emilné, Molnár Sándorné, Pászthy Jenőné, Györffy Dezsőné, Toldy Andrásné, Knöbl Pálné háziasszonyok, Imets Lajosné, Balassa Szilveszterné, Lénárt Mátyásné, Krausz Istvánné, Czédly Györgyné elnöki tanácsstagok s Oberst Zoltán dr. ügyész.

Ez a lelkes gárda szinte csodákat művel: évente 150—160.000 leit fordít a szegény diákok tandíjára; a temesvári katolikus főgimnázium segélyezésére százezres iskolaalapot teremt elő és vezetői — különösen dr. Kakuk Jánosné és Szappanos Gyuláné — valósággal megmentik a végső veszélyben levő utolsó magyar fiúközépiskolát a Bánságban; évente jelentékeny összeggel segíti a szűkölködőket s mindenütt ott van, ahol a magyar közérdekért dolgozni kell. A Magyar Nőegylet nem ismeri a társadalmi, rang- és felekezeti különbséget, — ideálisan valósítja meg a magyar tömörülést.

A Temesvári Magyar Nőegyletnek külön osztálya, illetve testvérintézménye a Temesvári Magyar Leányegylet, mely 30 működő- és 140 pártolótaggal gyönyörű jótékonyági, társadalmi és kulturális munkát végez.

Első elnöke a később Magyarországra távozott Czöndör Róza volt, akit Kubicsek Teréz ügyvezető elnöknő követett, aki kezdettől fogva fáradhatatlan, áldozatkész irányítója volt a Leányegyletnek. A többi vezetők Krauser Margit ügyvezető helyettes, Baja Lujza titkár, Sántha Viola másodtitkár, Tóth Ilonka pénztáros, Bereng Aranka és Rajtuch Gizella ellenőrök, Stachler Jolán, Schäffer Magda, Lengyel Gabriella és Boróczy Erzsébet voltak.

Jelenlegi vezetői: Kubicsek Teréz elnöknő, Krauser Margit alelnöknő, Gálki Judith és Lovas Rozália titkárok, Stachler Jolán pénztáros, Városi Margit és Erdmann Margit ellenőrök, Kovács Judith és Uhlyarik Eszter könyvtárosok, Baja Lujza, Schäffer Magda, Krausz Sarolta és Bíró Mária tanácsstagok. Könyvtáruk 450 kötetből áll.

A Leányegylet irodalmi matinékat, mesedélutánokat, színelőadásokat, teaestélyeket, multságokat rendez; az anya- és csecsemővédelem terén ú. n. vándorkosár és vándorláda akcióval tevékenykedik, melynek felszerelését a magyar leányok maguk varrják, — a szegények felkutatása és segélyezése céljából környezettanulmányokat végez; megrendezi az anyák napját, szegény családok karácsonyi megajándékozását és gyermeknyaraltatást stb. Jogi és orvosi segítyt szerez a rászorulóknak, analfabéta tanfolyamokat tart felnőttek és gyerme-

kek számára; iskolásgyermekeknek télen uzsonnatejet oszt ki s gyorssegélyekben kisebb összegeket oszt szét.

A Temesvári Magyar Nőegylet 12 éves fennállása alatt iskolasegélyekre 1,300.000 leit, egyéb segélyekre 400.000 leit fordított.

Lugosi Jótékony Nőegyesület.

1872-ben létesült a „Lugosi Jótékony Nőegyesület“ Makay Sándorné Vermes Laura elnöklete alatt. Az elmúlt hat és fél évtized alatt ez az egyesület tekintet nélkül felekezetre és nemzetiségre, támogatta az élet elesettjeit. Tagjai között is különböző nemzetiségűek és felekezetűek működtek, ám ezért magyar jellegűnek mondhatjuk, mert az elnökség tagjai mindig magyarok voltak és az ügykezelés nyelve is kezdettől mindmáig a magyar.

A rendezésében létrehozott műkedvelői előadások nemcsak anyagi eszközeit gyarapították, de egyszersmind a magyar társadalmi élet és kultúra fejlesztői is voltak. Amíg régebben főleg betegek és elaggottak gyámolítását tekintette céljául, az utóbbi évtizedekben szegénysorsú gyermekek magyar nyelvű oktatására is tekintélyes összegeket fordított. A hat évtizedes fennállásakor bemutatott zárszámadás szerint 1931-ben az egyesület állandó szegényei közt szétosztott 36.190 leit, ugyanezeknek tüzfára rendelkezésre bocsátott 10.880 leit, szegénysorsú iskolásgyermeknek segélyezésére fordított 3.308 leit, tej- és zsemlye szükségleteikre 820 leit, ezek számára cipőkre 1.100 leit, a gyermekek rendkívüli segélyezésére 4.850 leit, a Napközi Otthon támogatására 3.600 leit és a romániai Nőszövetség céljaira 500 leit.

Makay Sándornét 1893-ban Asbóth Adolfné váltotta fel az elnöki tisztben, őt pedig 1906-ban özv. Litsek Béláné, akinek 1938 júniusában bekövetkezett halála óta az egyesület özv. Schieszler Zsigmondné alelnöknő vezetése alatt áll.

Dettai Magyar Nőegylet.

A Temesvári Magyar Nőegylet fiókját képezi az igen szép és értékes kulturális, valamint jótékonyági munkát végző Dettai Magyar Nőegylet, mely 1928-ban létesült s különösen a dettai magyar katolikus elemi iskola, illetve annak szegény tanulói gyámolítása körül buzgólkodik eredményesen. Híres, jó műkedvelő gárdával is rendelkezik. Vezetői: Uhrnann Alfrédné elnöknő, Lamoth Károlyné alelnöknő, Jäger Margit titkár, Buchwald Gézáné pénztáros, Hack Jenőné és Brunner Imréné ellenőrök.

A Temesvári Magyar Nőegyletnek rövid ideig Boksánbányán is volt fiókja dr. Kriván Gyuláné ügyvezetősége ide-

jén, mely azonban helyi ellentétek miatt megszűnt. Elnöknője Jenőffy Miklósné volt.

*

Ezeken kívül a Bánságban még számos katolikus és református, felekezeti alapon működő, de magyar jellegű jótékony női alakulat dolgozik, érdemes munkát végezve.

E) Katolikus Népszövetség.

A temesvári egyházmegyében az uralomváltozás után a Katolikus Népszövetség, mely régebben a Bánságban is rendelkezett szervezetekkel, Szilágyi Dózsa premontrei kanonok országos igazgató személyes szervező munkája után 1927-ben alakult meg újból, még pedig Temesvár—Józsefvárosban és Erzsébetvárosban egy-egy tagozattal, továbbá Óteleken. Az eredeti elgondolás szerint nemzetiségi különbség nélkül igyekezett tömöríteni a katolikusokat, a németek azonban nemzeti okokból sorra visszavonultak, félvén a magyar jellegű erdélyi központ befolyásától, úgyhogy a bánsági népszövetségi munka szinte teljesen megszűnt. A németek közben politikai szervezetük mellett katolikus alapon is számos szervezetet létesítettek a püspökség hatékony támogatásával, így a 120 szervezettel bíró Deutsch-Katholischer Jugendbundot s a Deutsch-Katholischer Frauen- und Mädchenbundot, amelyeknek hatalmas munkájával szemben a magyar katolikusok mindössze a Szociális Misszió szervezetekben működtek, melyeknek munkája csak a városokra korlátozódott.

1934-ben a bánsági katolikus magyar vezetők felfigyeltek az Erdélyi Katolikus Népszövetség szép munkájára, melynek központi igazgatója akkor Márton Áron volt, s az erdélyi munka hatása alatt a Bánságban, illetve a temesvári egyházmegye területén is nagyszabású szervező munkába fogtak. Az Actio Catholica temesvári vezetői: Martzy Mihály, Rech K. Géza, Vuchetich Endre dr., Lázár László, Rajka Géza dr., Meiszner Vilmos stb. álltak a mozgalom élére, melynek lelke egy rendkívül tehetséges, lelkes, fáradhatatlan magyar pap lett: Fodor József székesegyházi hitszónok, akit Pacha Ágoston püspök a magyar katolikus vezetők kérésére központi ifjúsági papnak delegált, kinevezvén őt a Temesvár—gyárvárosi r. k. ifjúsági egyesület igazgatójának, s feladatává téven elsősorban a magyar ifjúság katolikus alapon való megszervezését.

A magyar társadalom áldozatkészségéből önfeláldozó, lelkes, képzett egyházközségi nővérek dolgoztak az ő irányítása és példát mutató buzgólkodása mellett, s az eredmény hamarosan a Katolikus Népszövetség temesvári egyházmegyei szervezetének nagyszabású kiépítése lett. A Katolikus Népszövetség országos vezetőségének hozzájárulásával 1935-ben

Temesvár székhellyel egyházmegyei központ alakult, melynek elnöke Martzy Mihály tanár, a magyar katolikusok régi, ki-próbált vezére, elnökhelyettese a lelkes és áldozatkész Lázár László, ügyvezető főtitkára Fodor József lelkész, irodaigazgatója Rajka Géza dr., ügyésze Risztics György dr., elnöki tanácsstagja Meiszner Vilmos, pénztárosa Kölbig Alajos, könyvelője Oberst József lett. Az országos elnökségben a Bánságból Jakabffy Elemér dr. és Rech K. Géza apátplébános is helyet foglalnak.

A Katolikus Népszövetség temesvári egyházmegyei központja jelenleg 40 tagozattal rendelkezik, melyből 36 a Bánságra esik. Taglétszáma (mindkét nembeli tagokkal) 7—8.000 főre tehető. Két kiváló egyházközségi nővér: Schronk Vilma és Berényi Gizella felbecsülhetetlenül értékes munkát végeznek, különösen a falvakban.

A Katolikus Népszövetség falumunkája a magyar többségű falvakban rendszeres családlátogatásokkal kezdődik s arra irányul, hogy a nép valláserkölcsei életét emelje, küzdjön az egyke, az alkoholizmus, a szekták s a kommunizmus ellen. E munka hatása alatt az utóbbi években a bánsági magyar falvakban elmaradtak a bicskázások. A helyi szervezetek a helyi plébánosok lelkes támogatásával szép kulturális működést végeznek különböző előadások s más rendezvények formájában. Gátalján, Dettán és Buziáson értékes katolikus otthonok létesültek. Kepeden kis kápolna, Bázoson, Dragsinán, Medvesen templom épült. Krisztus király ünnepét az idén negyven helyen ülték meg a Katolikus Népszövetség tagozatai.

A szórványmunka terén a Katolikus Népszövetség arra törekszik, hogy a katolikus magyar hívők anyanyelvükön kapjanak prédikációkat és az istentiszteleteken magyarul énekeljenek. Például Ságón, ahol 1700 német mellett alig 300 magyar él, 50 tagú magyar egyházi énekkar alakult, melynek saját helyisége, harmóniuma, 120 kötetes könyvtára és szórakoztató játékaik vannak. Az érszegi magyar katolikus iskola épületét a Katolikus Népszövetség 20.000 lei költséggel megjavíttatta, a fibisi katolikus magyar iskola hiányos felszerelését 6000 lei értékben pótolta, két falusi magyar katolikus tanítót rendszeresen segít, a Szent Erzsébet Egyesület közbenjöttével 1936-ban a szórványokban rendszeres nyári hitoktatást szervezett meg teológusok, szociális tesvérek, egyházközségi nővérek és papok felhasználásával, 20 helyen, két-két héten át.

Temesvárott négy, a Bánságban 20 ifjúsági szervezete alakult. A temesváriak közül a gyárvárosi r. k. ifjúsági egyesület s a Juventus Salvátor r. k. ifjúsági egyesület régebben is megvoltak s szépen működtek, de csatlakoztak a Katolikus Népszövetséghez. Az ifjúság számára rendezett lelkigyakorlatokon kiváló erdélyi magyar papok is szoktak szerepelni, köztük

Márton Áron is. E lelkigyakorlatokon 600 ifjú szokott résztvenni.

A katolikus papi utánpótlás munkáját az egész magyar társadalom hatékony támogatásával folytatja a Katolikus Népszövetség szegény falusi gyermekek támogatása útján. Jelenleg ezen akció folytán 14 gyermek készül papi pályára. A Népszövetség gondoskodik a katolikus tanítók továbbképzésének előmozdításáról is, olcsó áron szakkönyveket bocsát rendelkezésükre, a tanítók lelkigyakorlatai érdekében is tevékenykedik.

Nagy gonddal ápolja a Katolikus Népszövetség a népszokások megtartását, vagy ahol nincs, bevezetését; támogatja a magyar táncokat; a falvakban küzd a felesleges fényűzés ellen s takarékosásra szoktat; istápolja a szövetségi mozgalmakat. Igyekszik a többgyermekes szülőket támogatni. Perjámoson pl. az ottani szervezet minden újszülöttnek a tagok önkéntes adományából 1 teljes csecsemőkelengyét bocsát rendelkezésére.

A Népszövetség igyekszik falusi vezetőket is nevelni s évenként 4—5 értelmes fiatal falusi magyarral külön is foglalkozik. A kommunista mozgalmak ellen mindenütt erőteljesen fellép.

Kiváló vezetők kezében a Katolikus Népszövetség működése a Bánságban a legszebb virágzásnak indult s még jelentős eredményeket ígér.

Temesvár-Gyárvárosi R. K. Ifjúsági Egylet.

Ez a néhai Desseffy Sándor püspök által alapított nagymultú, kiváló vezetőkkel büszkélkedhető egyesület 1924 őszétől tudott újból erős kulturális és társadalmi tevékenységbe fogni, amikor visszakapta Tigris-utcai pompás, nagyterjedelmű, hatalmas teremmel rendelkező színházát, mely odáig katolikus német tanítóképző céljaira szolgált. Az egylet két év alatt 26 műsoros délutánt rendezett, majd áttért a rendes színdarabok előadására és sorba mutatta be a szebbnél-szebb magyar népszínműveket, vígjátékokat, operetteket kitűnő előadásokban, melyeknek nívója elérte a hivatásos színtársulatok játékát is. Négy év alatt 98 színelőadást és 49 műsoros délutánt rendezett az egylet, valóságos magyar színházat pótolva a Gyárváros számára.

1930-ban az egylet fővédnöke Rech K. Géza apátplébános volt, igazgatója Klank Jenő hitoktató, a Temesvári Magyar Dalárda alelnöke, ifjúsági elnöke Megyeri József, dalárdaelnöke Rammer Imre, titkára Mann Aurél. Később Pejacsovits János lett az egyleti elnök, Klank igazgatót pedig 1935-től Fodor József váltotta fel, akinek fáradozásainak köszönhető az egylet anyagi helyzetének rendezése, 370.000 lei költséggel a ház teljes renoválása, az egylet komoly működésének elmélyítése, amely főleg rendszeres vallási, magyar irodalmi, történelmi és természettudományi előadások tartásában nyilvánul meg, emellett azonban a műkedvelés és multságok rendezése is tovább folyik. Az egyletnek ma 120 pártoló tagja és 150 működő ifjúsági tagja van. Könyvtára 450 kötet, csupa válogatott új könyv. Műkedvelő gárdája 30 tagból, énekkara 40 tagból, ping pong és túrista osztálya 20 tagból áll. Otthonában élénk klubélet folyik, billiárd és tekepálya is van.

Jelenlegi vezetői: Fráter László asztalos elnök, Buchsbaum Árpád pénztáros, Karakas Ödön titkár, Ludwig Tibor jegyző, Rammer Imre, a műkedvelő csoport vezetője. Karnagy: Ludwig Jakab, az egylet fővédnökei: Rech K. Géza, Lázár László, Téth Sándor, Risztics György dr., Szobolozcky Géza, Nagy Vince, Sájerman Ferenc, Meiszner Vilmos. Gondnok: Lőrincz István.

Az egylet autonómiája fenntartásával 1936-ban csatlakozott a Katolikus Népszövetséghez. Új helyiségeit 1937 novemberében Pacha Ágoston püspök fényes külsőségek közt szentelte fel.

Az egylet legjobb műkedvelői: Péter János, Pejacsovits János, Rittinger Imre, Rammer Imre, Kopácska Pál, Kalmár József, Korber Miklós, Virág István, Tapavicsy Tibor.

Juventus-Salvator r. k. ifjúsági egylet.

A Juventus-Salvator 1927-ben a lánglelkű salvatoriánus páter: Kassovitz László alapította és vezette 1934 ig. Az egyesületből fejlődött ki a Katolikus Munkásegylet, amely azonban később különvált. (Jelenlegi elnöke Schweiger Béla dr.) 1934-ben Páter Lászlónak hatósági intézkedés folytán távoznia kellett a Bánságból. Rövid időre Fodor József vette át az egyesület vezetését, majd Haubenreich Károly páter, aki jelenleg is az egyházi vezető.

Az ifjúsági egylet első vezetői Frint Nándor elnök, Vasváry Béla alelnök, Janisch Dezső jegyző, Schmiedthauer Ferenc pénztáros, Denhoff Ernő könyvtáros és Schönborn József karmester voltak. Jelenlegi vezetői: Schmiedthauer Ferenc elnök, Rohrer Károly alelnök, Czerbanek Béla jegyző, Kovács Vilmos pénztáros, Kriszt Miklós könyvtáros. Zászlóanya: Csendesné Harzer Gitta. Az egylet tavaly tartott zászlószentelési ünnepséget.

F) Katolikus Női Misszió Szervezete.

Ez a csendes, de igen hatékony munkát végző vallásos, kulturális és jótékonyági nőegylet 1916-ban alakult meg Temesvárott „Szociális Missziótársulat Szervezet” néven. A munkamenet további folyamán megalakult többi szervezetek szükségessé tették a központi összefogást, ezeknek irányítását és ellenőrzését. Így alakult meg 1921-ben a Szociális Misszió Társulat országos szervezete, melynek székhelye Temesvár lett. Később az országos központot Kolozsvárra helyezték, s a szervezkedés felvette jelenlegi nevét: Katolikus Női Misszió Országos Szervezete Kolozsvár központtal, melynek elnökasszonya jelenleg is a temesvári özv. Borsiczky Ottóné szül. Baader Henriette.

A missziószervezet célja a katolikus nőket vallásos, szociális, karitatív és gazdasági tevékenységre tömöríteni és képezni. E célkitűzéseket az egyesület rendkívül elmélyült, alapos, eredményekben gazdag munkával valósította meg. A szervezetnek jogi személyisége van, a miniszterium által jóváhagyott alapszabályok szerint dolgozik. Állandóan folytatja szervező munkáját, ifjúsági csoportokat alakít, előadásokat, gyűléseket, tanfolyamokat tart, természetesen mindent vallásos, katolikus alapon.

Leányegyletei közül legismertebb és legnépszerűbb a temesvári Fidelitas leányklub, amely a temesvári magyar társadalmi életben is fontos szerepet tölt be.

A Katolikus Női Misszió bányászati kerületéhez 12 vidéki szervezet tartozik. Munkájuk kiterjed a szegénygondozásra; vannak rendszeresen segélyezett családjaik; gyorssegélyeket adnak, s karácsonykor nagyobb kiosztásokat. Gyermekkonyhákat tartanak fenn, s az utóbbi években egyes helyeken bevezették az intellektuel szegények konyháját is. Betegeket részesítenek orvosi kezelésben, szükség esetén kórházakban helyezik el őket. Gondoskodnak pártfogoltjaik lelki megsegítéséről is. Ahol azt a körülmények még megengedik, vasúti misszióban is dolgoznak, állásközvetítő irodákat és cselédotthonokat tartanak fenn.

A keresztény világnézet kialakítása érdekében „Világnézeti előadás” sorozatokat tartanak a nagyközönség számára, amelyeken országos hírvé előadók szoktak szerepelni. Teljesen belekapcsolódnak az egyházközösségek munkájába és a keresztény közösségek kialakítását szolgálják.

G) Református kulturális és hitbuzgalmi munka.

A református hitéletnek szinte kiegészítő része a vallás-erkölcsös irodalom és zeneművészet termékeinek az anyanyelven történő előadása. Nincs olyan nagyobb református gyülekezet, amely ennek a kötelezettségének teljesítését elmulasztaná. Az úgynevezett Istenes délutánok megrendezése ad keretet ennek a vallás-erkölcsös kultúrának. Zsoltárok éneklése közben a magyar irodalom és zeneköltészet legszebb termékei jutnak így el a hívők közé. A kultúra ily módon való szolgálata a hatóságok részéről soha semmiféle akadályba nem ütközött. De a református egyházak gondoskodnak is arról, hogy ezek az Istenes délutánok valóban csakis a tiszta vallás-erkölcsös kultúra szolgálatában maradjanak. A református hitéletnek tehát nincs szüksége külön helyiségekre és így nagyobb költségek előteremtésére ahhoz, hogy ezt a kultúr-munkát elvégezhesse, mert hiszen erre minden gyülekezet temploma rendelkezésre áll.

Hogy az ilyeszerű református magyar kultúr-munka milyen eredményeket hozhat, arra példát mutattunk a „Reformátusok” cím alatt írt fejezetben Resicabánya példájával.

Minden nagyobb gyülekezetben a református nőszövetségek is áldásos tevékenységet fejtenek ki, amely nemesak kulturális, de egyben jótékonyági és társadalmi munkában is kifejezést nyert.

A bányászati református nőszövetségek közül legerősebb szervezet a temesvári, melynek élén sokáig Jörgné Draskóczy

Ilma, majd Kiss Károlyné álltak, jelenleg pedig Debreczeni Istvánné a vezető.

Ugyancsak nagyjelentőségű a református ifjúsági egyesületek munkája is, melyek közül szintén kiemelkedik a temesvári, mely jelenleg Horváth István segédlelkész vezetése alatt áll.

H) Evangélikus kulturális és hitbuzgalmi munka.

A temesvári evangélikus egyházközség nőegylete 1890-ben alakult meg, céljává tűzvé ki a szegénygondozást és az egyház támogatását kulturális munkájának végzésében. Ezen utóbbi munkáját heti összejövetelek rendezése és a többi művelődési egyesületekkel való állandó kapcsolatok fenntartása által végzi. A Nőegylet által évenként rendezett bálak mindenkor jelentős társadalmi eseményt alkottak.

A Nőegylet elnöknői voltak: Babusnik Ágostonné (1890—1899), Korniss Gézáne (1899—1906), Niamesny Mihályné (1906—1917), Bohus Károlyné (1917—1922), Márk Jakab dr. né (1922—1937), Argay Györgyné (1937-től). Az egyesület védnökei voltak ezen idő alatt gróf Dégenfeld-Schomburg Marga, báró Ambrózy Lujza, báró Ambrózy Béla, báró Ambrózy Andor és báró Ambrózy Andorné.

Az evangélikus nőegylet munkája jelenleg a leszegényedett magyar gyermekek iskoláztatásának a lehetővé tételét szolgálja, amennyiben azokat ruhával, iskolakönyvvel és tandíjjal látja el.

I) Baptista kulturális és hitbuzgalmi munka.

1924-ben alakult meg Molnár Károly prédikátor vezetésével a temesvári magyar baptista gyülekezet, amely aránylag igen csekély számú hívei között rendkívül szép kulturális és hitbuzgalmi munkát folytat. Szervezettségük és annak látható eredménye bámulatos. A gyülekezet jelenleg körülbelül másfélszáz felnőtt tagot számlál, s ez a kis magyar csoport a következő, igen hatékony módon tevékenykedő vallásos és kulturális alakulatokat tartja fenn:

„Irgalmas Nőegylet“ (1926-tól) 40 taggal, énekkar (1926-tól) 30 taggal, zenekar (1926-tól) 14 taggal, „Dániel férfikör“ 38 taggal, „Remény Leánykör“ (1930-tól) 24 taggal, vasárnapi iskola 1932-től 32—50 gyermekkel, „Irodalmi Társaság“ (1933-tól) 30 taggal, ifjúsági egyesület 25 taggal. Életük az erzsébetvárosi Balasa hercegnő- (volt Stefánia-) utcában levő szép imaházukban folyik.

J) Múzeumok, könyvtárak.

A Bánság egyetlen nagyobb nyilvános múzeuma a temesvári városi múzeum, Ormós Zsigmond főispán gyönyörű alkotása, amelynek vezetése az uralomváltozás után rövid ideig még Berkeszi István dr.-nak, a kitűnő történettudósnak a kezében volt. Utódja egy kiváló román szakember: Miloia Joachim dr. lett. A múzeum különösen román néprajzi gyűjteménnyel bővült, a régi tárgyakat román felírásokkal látták el, egyébként az anyag megmaradt, azon tárgyak kivételével, melyeket a szerbek kivonulásukkor magukkal vittek. A múzeum régi épülete, mely a vármegye tulajdona, szűknek bizonyulván, a múzeumot átköltöztették a színházzal kapcsolatos Ferdinánd-szálló (az egykori Korona-herceg szálloda) helyiségeibe. Miután azonban ezek sem megfelelőek, valószínűleg új épület fog épülni s annak megtörténtéig a múzeum anyaga becsomagolva marad.

A temesvári városi könyvtár régi helyéről, az egykori piarista főgimnázium tornaterméből, a közeljövőben szintén valószínűleg alkalmasabb helyre kerül. A városi könyvtár teljes anyaga több mint 50.000 kötet, — ma is változatlanul megvan és a közönség rendelkezésére áll. Az utóbbi években jelentős román könyvanyaggal bővült, a könyvtár vezetője Milos Romulus városi főtisztviselő.

Ezelőtt két évvel Jakabffy Elemér dr., a Magyar Házban népkisebbségi jogi szakkönyvtárt létesített, amely azonban a helyiségek hatósági lezárása folytán jelenleg nem használható. Vezetője Uhlyárik Béla.

Egyes magyar magánszemélyek (Fülöpp Béla dr., Jakabffy Elemér dr., Gyertyánffy László dr. stb.) birtokában jelentékeny magánkönyvtárak is vannak még.

Az egykori iskolai magyar könyvtárak szétkallódtak, ugyanez lett a sorsa a legtöbb falusi magyar könyvtárnak is.

Az utóbbi években a Magyar Párt akciója folytán 16 bán-sági magyar falu jutott gondosan összeválogatott, 50—50 kötetből álló magyar kézikönyvtárhoz, — ezenkívül úgy a Magyar Párt, mint a többi magyar szervezet támogatása folytán minden magyar alakulat igyekszik magának kisebb-nagyobb könyvtárt teremteni. A gátaljai gazdakörnek például több mint ezerkötetes könyvtára van. A Temesvár—józsefvárosi Polgári Kör, a dettai kaszinó s számos régi társaskör még szintén rendelkeznek jelentősebb magyar könyvanyaggal. A Magyar Párt ifjúsági szakosztályának több mint ezer kötetes könyvtára a Magyar Házban van elhelyezve, az Arany János Társaság könyvtára szintén. A lugosi magyarság az uralomváltozás előtt a kaszinóban rendelkezett több ezer kötetes könyvtárral. 1919 őszén, amikor a kaszinó helyiségeit a hatóság lezáratta, ez a könyvtár részben széthordatott, részben ma is

megvan ugyan, de a magyarság rendelkezésére nem áll. Ennek pótlására a Magyar Párt lugosi tagozata létesített könyvtárat, amely ma már a nyomtatásban is szétosztott anyagmutató szerint ezernél is több kötetből áll.

A városokban számos üzleti alapon működő kölcson-könyvtár létesült.

K) Színház, művészet, irodalom.

A temesvári magyar színjátszás sorsa szoros összefüggésben áll az államhatalom azon törekvésével, hogy a városokat romanizálni akarja s ezért csak bizonyos korlátok között engedi a magyar színjátszás érvényesülését, másrészt a magyar közönség igen nagy mértékű elszegényedésével, sem Temesvár egyedül, sem a szomszédos Araddal együtt nem képes ma már egy teljesen önálló magyar színtársulatot eltartani. A jó színház kérdése üzleti ügy is, amihez tőke kell, ezzel pedig az eddigi színigazgatók nemigen rendelkeztek. Mindezen körülmények eredménye gyanánt a magyar színügy a Bánságban erősen visszaesett, a vidéken kószáló, gyakran ripacsokból álló társulatok pedig sokszor csak szégyent hoztak a magyar színügyre. A Magyar Párt bánsági tagozata már 1930-ban a szatmári országos nagygyűlésen előterjesztette azt a javaslatát, hogy egész Erdély és Bánság nagyvárosai számára elegendő egyetlen nagy magyar reprezentáns színtársulat — a kolozsvári, — amely játszási idejét beoszthatná Temesvár—Arad—Kolozsvár között, a többi városnak pedig 3—4 kisebb, de jó erőkből álló társulat kielégíthetné az igényeit. Ma is ez a helyzet. Jó előadások számára ma is van közönség, amit bizonyít a kolozsvári színtársulat 1938. évi temesvári vendégszereplése, de a kizárólag üzleti érdekeket hajszoló, egymással marakodó, egymást a román hatóságok előtt befeketíteni igyekező színigazgatók „kultúrmunkájával“ torkig van a magyar közönség.

Az impériumváltozás utáni években a tehetséges Fekete Mihály színtársulata a körülményekhez képest sokáig tartani tudta a temesvári színház hagyományos színvonalát, azonban a népszerű Fekete engedélyét alaptalan vádaskodások folytán megvonták, s attól fogva a színház állandóan hanyatlott. Róna Dezső, Franyó Zoltán, Szendrey Mihály, Szabadkay József voltak a színigazgatók, időnként Fekete Mihály is játszott, aki a szükségben magyar falvakat is végiglátogatott társulatával, de a bajok minduntalan kiütköztek.

Az egyszerűbb igényű magyar közönség számára a rohamosan szaporodó magyar műkedvelő csoportok gondoskodnak színjátszásról, és a valóságban sokkal fontosabb szerepet töltenek be ezen a téren, mint a nemzetközi szellemű divatos operetteket játszó hivatásos színtársulatok. 1929-ben 19 magyar

műkedvelő csoport szövetségbe is tömörült, melynek elnöke Skuteczky Miksa dr., ügyvezető elnöke Mihalovits István dr., alelnökei Nemes Elemér, Tietze Vilmos, Kubán Endre és Rozenzweig Jakab, titkára Gazda István, pénztárosa Gyórfly Dezső, főrendezője Bakos László voltak. Miután a szövetségnek nem volt jogi személyisége, a viszonyok nehezedésével és legtevékenyebb mozgatója: Gazda István elhalálozásával csendesen megszűnt.

Lugoson, Oravicán és Resicán kisebb magyar vándortársulatok szoptak szerepelni, sokszor úgy, hogy tevékenységük nem a legjobb emlékeket hagyja.

*

Bánsági magyar művészeknek számítanak a következők:

Ferenczy József a békebeli Temesvárnak volt a hivatalos festője. A Vármegyeháza számára megfestette a temesi grófok és főispánok arcképeit, a Városháza számára a polgármestereket s ugyancsak ő festette a Piarista-templom freskóit is. Művészetének külön hajtásai voltak a búbajos muskátli-képek, amelyeket talán senkisé is festett nála szebben. Az „öreg honvéd“ muzeális értékű alkotása. A háború utáni időkben már nagyon beteg volt, még egyszer utoljára gyűjteményes kiállítást rendezett, majd 1925-ben meghalt.

A temesvári születésű Varga Albert a legjelentősebb élő bánsági festőművész, akiben öröklött elhivatottság volt. Anyai nagybátyja volt néhai Nagy Zsigmond, a spanyol király udvar festője. Varga Albert a képzőművészeti akadémián Réti mesternek volt a tanítványa, majd hosszabb temesvári tevékenység után Párisba költözött, ahol arcképeivel és nagyszerű kompozícióival csakhamar oly becsültté tette nevét, hogy állami megbízatásokat kapott. Az östehetségű művész alkotásait elsősorban forró színgazdagság, szuggesztív erőteljesség és hatalmas egyéni kifejezőképesség jellemzi.

Szuhanek Oszkár Temesvárott született és élt mindig. A budapesti képzőművészeti akadémia elvégzése után a párisi Julien akadémián tanult, ahol díjat is nyert. Bejárta a világ összes képzőművészeti metropolisait és rengeteg tudást szerzett. Szuhanek Oszkár konzervatív festő, ma is az impresszionizmust vallja festői hittételül és kizárólag olyan képeket fest, amelyek a klasszikus felfogás leszűrt fényében ragyognak.

Podlipny Gyula Budapesten született s tanult, de közel két évtizede Temesvárott folytatja művészi működését. Elsősorban kivételes tehetségű grafikus, de festményei is érdekesek, értékesek. Alkotásainak főtárgya a szegénység és a nyomorúság, amelyeknek képeit megrázó lelkiességgel és komor-sággal tárja elénk.

Litteczy Endre szatmári származású, de már két évtizede Temesvárott él. Művészete népi elemekben is igen gaz-

dag és felöleli a Bánság és Erdély legszínesebb vidékeit. Felesége szül. Krausz Ilona kitűnő rajzoló és díszítőművész.

Kristóf-Krausz Albert Temesvárott született. Főerőssége az arckép, amelyet rendkívül lelkes jellegzetességgel tud felruházni. Ezidőszerint azonban nem fest, hanem mint építész-mérnök gazdagítja Temesvárt igen modern és ízléses épületekkel.

Szőnyi István bánlakai születésű egészen fiatal festő, aki most rendezte első gyűjteményes kiállítását Temesváron. Korai tudása, igen nagy tehetsége kivételes reményekre jogosít.

Metzner Lajos Temesvárott született, piktúrájában nagyvilágias eleganciájú művész, alkotásaiban egy különleges egyéniség sajátos bélyegével. Az utóbbi időkben Bukarestbe tette át műtermét.

Kóra-Korber Nándor Nagyszentmiklóson született. A háború utáni időkben Temesvárott dolgozott, a művészet legkülönbözőbb ágait művelve. Nagyszerű karrikatúrista volt, könyvillusztrátor s a díszítőművészet minden fajtájához kitűnő érzékkel bírt. Később Bécsbe költözött, ahol csakhamar kerekké lett sokoldalú képességei révén.

Sinkovits Dezső kitűnő plakátfestő és színpadi díszlettervező volt. Sajnos, férfikora delén meghalt.

Molnár György, mint hajdan Munkácsi, egyszerű asztalosinas volt Temesvárott. Festői képességei azonban már korán bontakoztak, s egy, a temesvári Magyar Házban számára rendezett kiállítás lehetővé tette, hogy tehetségét a nagyközönség is megismerje. A jobb sorsra érdemes fiatal művész azonban csakhamar meghalt. Utolsó munkája: néhai báró Ambrózy Andor mellszobra, a Magyar Ház egyik díse.

Botlik Tibor Párisban végzett kitűnő festő és szobrászművész Boksánbányán alkotta elmélyedéssel telt műveit. Két év óta azonban már Temesvárott tartózkodik. A régi iskola követője Lenhard Emil, aki hosszabb időn át Lugoson, jelenleg pedig Temesváron főleg arcképfestéssel foglalkozik.

A *szobrászok* egész nemzedéke nőtt fel Sipos András tanár keze alatt, aki ízig-vérig művészember.

Gallas Nándor Temesvárott született, itt is él s itt mintázza erőteljes alkotásait. Konstruktív művész és felfogásában egészen eredeti. A Bánságban igen sok síremlék, emlékmű és portálfaragvány hirdeti tehetségének sokoldalúságát.

Rubleczky Géza kiváló finom és lelkies szobrászművész. Budapestről jött Aradra, majd Temesvárra, ahol a legutóbbi tíz évben 1935-ig működött igen nagy termékenységgel. Jelenleg Bukarestben él, ahol a királyi család több tagját is megmintázta.

A temesvári iparművészek közül a sokoldalú Szohátszky házaspár magaslik ki, továbbá Szánthó László faszobrász, számos szép oltár készítője.

A *muzsikusok* sorában Pogatschnigg Guidó, a temesvári zenekonzervatórium igazgatója szerzett halhatatlan érdemeket, aki heroikus kitartással vágott utat Temesvárott az instrumentális zene fejlődésének. Szerzeményei a magyar dal-körök kedvelt előadási darabjai.

Hentschel Károly zeneszerző Temesvárott született. Nagy sikerrel végezte el a budapesti országos zeneakadémiát s már húszéves korában a budapesti szimfónikusok előadásában színrekerült Aphrodizia című első műve. Csakhamar a berlini császári opera korrepetitora lett, majd a háború kitörésekor hazatért Temesvárra, 1921-ben Amerikába ment, ahol jelentékeny sikereket aratott, mint karmester, gyönyörű karrierjét azonban ott hirtelen megszakította a tragikus halál.

Tomm Béla hegedűművész, temesvári városi zeneiskolai tanár, — Hubay és a nagy Joachim volt növendéke, — nagy pedagógiai eredményeket ért el és népszerűsítette a kamarazenét a Tomm-kvartett révén, melynek primarius.

Kiváló magyar zeneszerzők Nemes Elemér igazfalvai, majd lugosi református lelkész és ifj. Zöld Zoltán volt végvári igazgató-tanító.

Néhai Járosy Dezső zeneesztétikus, temesvári székesegyházi karnagy, az országos zeneakadémia tanára, nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki és igen magas színvonalra emelte Temesvárott az egyházi zenét.

Braun Dezső temesvári székesegyházi karnagy Járosy művét folytatta s nagyszámú hangverseny rendezésével általánossá tette az egyházi zene szeretetét. „Bánsági szimfónia“ címmel hatalmas könyvet írt a bánsági zeneművészet történetéről, amely maradéktalan adatgazdagsága révén forrásmunka jellegével bír.

Tehetséges zeneszerzők Győri Emil és Kálmán Andor is, akik a kedves dalok tömegével váltak népszerűekké. Több operettet is szereztek.

Martzy Jancsika hegedűművésznő Temesvárott született, s Gábrriel Ferenc budapesti zeneakadémiai tanár növendéke. A fiatal leányka eddig két hangversenyt adott tüneményes sikerrel. Bámulatos adottságai birtokában a hegedűművészet egyik legnagyobb ígérete.

A Bánság egyik legsokoldalúbb zenei képzettséggel rendelkező muzsikusa Willer József dr., akinek vezetése alatt a lugosi Magyar Dal- és Zeneegylet a világháború előtt országos hírnévre emelkedett. Közéleti elfoglaltsága miatt ez idő szerint tehetségét a zenekultúra terén kellőképpen nem érvényesítheti.

Az irodalom terén nehéz ma teljes felsorolást adni, miután nem mindenki magyar, aki magyar nyelven ír. A zsidóság ma már csaknem teljesen elszakadván a magyarságtól, nehéz kérdés a magyar irodalom termékeinek minősíteni olyan

magyar nyelven megjelent munkákat, amelyeknek szerzőjét érzelmileg semmi szál sem fűzi már a magyarsághoz, vagy amely munkákban — noha magyar nyelven íródtak — kizárólag idegen szellemiség nyilvánul meg. Ugyanez a helyzet a sajtó terén is.

A tudományos írások művelői közül kimagasló egyéniség néhai Szentkláray Jenő esanádegyházmegyei nagyprépost, a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia rendes tagja, aki nagyértékű művekkel és dolgozatokkal gazdagította úgy az egyetemes magyar történelmet, mint a Bánság történetét, amelynek egyik legnagyobb ismerője és kutatója volt. Egyháztörténeti művei, amelyek főleg a bánsági egyházi élet őскеzdeteivel foglalkoznak, forrásmunka mivoltukban úgyszólván felbecsülhetetlenek. Szentkláray Jenő, a Bánság legnagyobb történettudósa, Temesvárott halt meg és hamvai a Dómtemplom kriptájában nyugszanak.

Néhai Magyary Pál esanádegyházmegyei nagyprépost a legszélesebb körű nyelvi és kultúrhistoriai ismeretekkel rendelkező ezeknek birtokában, mint a temesvári római katolikus papnevelő intézet rektora, növendékeinek eszményi tanítója volt. 1937-ben halt meg Temesvárott.

Néhai Berkeszi István, a temesvári állami főreáliskola tudós igazgatója, a história minden ágával foglalkozott. Az ő széleskörű érdeklődésének köszönhetjük, hogy Temesvár hajdanának minden kultúrtörténeti mozzanatáról tájékozottak vagyunk. Berkessi megírta Temesvár monografiáját, a temesvári színészet és nyomdászat történetét; igen érdekes tanulmányt írt Temesvár művészeiről, a hírlapirodalomról, Temesvár emlékérmeiről, s a Bánság leleteiről.

Fülöpp Béla dr., volt miniszter Károlyi Gyula gróf aradi kormányában, világszerte ismert és számontartott ásványtudós volt. Ásványgyűjteménye múzeális értékkel bír, ugyancsak könyvtára is, amelyben a bibliofil könyvészet remekei sorakoznak. 1938-ban halt meg.

Jakabffy Elemér dr.-t népkisebbségi politikai műveiért a Magyar Tudományos Akadémia 1938-ban külső tagjává választotta. Zaguzsényi könyvtára különösen politikai és történelmi, valamint nemzetkisebbségi forrásművekben gazdag, számos munkája és tanulmánya tárgya e körökből való.

Schiff Béla hírlapíró a Bánság és különösen Temesvár történetének nagy felkészültségű kutatója. Értékes tanulmányainak egy része 1937-ben „Unser Alt-Temesvar“ címmel német nyelven jelent meg.

Az egyetemes magyar történetírás egyik kiválósága Juhász Kálmán r. k. plébános, aki csak néhány év előtt távozott a Bánságból. Itt tartózkodása alatt főleg a katolikus egyházzal és a török hódoltsággal kapcsolatos történelmi mult ese-

ményeit kutatta és dolgozta fel. Ugyanesak kiváló történétíró volt Faragó János dr. teológiai tanár is.

A szépirodalom terén a nagynevű Szabolicska Mihály és Szombati-Szabó István költő-lelkészek, a tehetséges lírikus és regényíró Ormos Iván temesvári hírlapíró, Endre Károly, a műfordító Franyó Zoltán, a Magyarországra költözött Bardócz Árpád, Illésné Sass Jolán, az országos nevű Jörgné Draskóczy Ilma, Kotzmuth Arthur, Kubán Endre, Szabolicska László dr., Ajtay Gábor, a lugosi Gyenge Gyula, Nits István, Reviczky Mária, stb., mint lírikusok tűnnek ki. Markovits Rodion, Asztalos Sándor, Ormos Iván ismert regényírók, legújabbban pedig az érdekes életű Dadányi György délamerikai útiemlékeiről írt pompás könyve talált Budapesten kiadóra, Bechnitz Sándor dr. Flaneur néven művészeti, kritikai ismertető és böleselő cikkek finomtollú írója. A novellisták közül Bach Gyula, Kimmel Károly, Kubán Endre, ifj. Kubán Endre, Pogány László, Uhlyarik Béla dr. és Vuchetich Endre dr. ismeretesek.

L) Sajtó.

A kisebbségi sors rendkívül fontos tényezői a magyar újságok, amelyek az uralomváltás óta a Bánságban is megszorodtak, a gazdasági konjunktúra éveiben meg is erősödtek, tartalmasak és nívósak lettek, — a magyarság elszegényedési folyamata azonban fejlődésüknek véget vetett. Öt év óta igen szigorú cenzura áll fenn, s ennek folytán a lapok is csak részben tudnak eleget tenni hivatásuknak.

A Bánságnak két nagyobb magyarnyelvű napilapja van: a Temesvári Hírlap, melynek főszerkesztője Pogány László, felelős szerkesztője pedig Braun Dezső, — s a Déli Hírlap, melynek főszerkesztője Vuchetich Endre dr., felelős szerkesztője Várnay Elemér dr. Mindkét lapnak sok nehézséggel kell megküzdenie: a Temesvári Hírlap az idén 8 hónapig volt betiltva, a Déli Hírlap is állt már betiltás alatt, főszerkesztője ellen pedig súlyos eljárás folyt le.

15 év alatt számos kisebb-nagyobb, de rendszeren rövidéletű lapvállalkozás indult meg Temesvárott; egy időben gombamódra jelentek meg egymásután kérészéletű magyarnyelvű napilapok, amelyeknek valójában a magyarsághoz semmi közük sem volt, de ma már a lapalapítás igen meg van nehezítve.

A román uralom alatt létesült s megszűnt komolyabb magyarnyelvű napilapok közül említésre érdemes a 20-as évek elejéről az „Esti Lloyd“, melynek kiadója Kovács Jenő dr., főszerkesztője Franyó Zoltán volt, — továbbá 1930-ból „A Nap“, Asztalos Sándor lapja.

A kisebb lapok közül érdekes kísérlet volt 1931 végén a bánsági Magyar Párt kiadásában megjelenő „Magyar Új-

1928/9

1933 (Tala-
reses)

ság“, melynek felelős szerkesztője Páll György dr., kiadója Bodócsa Gyula volt.

Magyar nyelvű hetilapok is jelennek meg ma is Temesváron, de többnyire nem magyar érdekek szolgálatában állnak.

Rendkívül szellemes, de csak néhány hónapig fennálló satirikus élelap volt a „Fajankó“, melyet Endre Károly szerkesztett s Varga, Kóra, Kristóf és a Bánáság összes művészei láttak el áradó tehetségű rajzokkal.

Krassó-Szörény vármegye egyetlen magyar nyelven megjelenő időszaki lapja a „Krassó-Szörényi Lapok“, amely hatvanadik évfolyamába lépett. 1919-től 1928-ig a lap tulajdonosa Sulyok István dr. volt, ettől kezdve Husvéth és Hoffer könyvnyomdája. A lapot 1919-től 1924-ig Sulyok István dr., 1924-től 1926. júniusáig név szerint Husvéth Emil, tényleg azonban Botos János, ezután Serényi József, és 1928-tól Arató Andor szerkeszti.

A lap különösen Sulyok és Botos szerkesztése idején a magyarság igen erős harcos orgánuma volt, amelynek cikkeit, főleg azokat, amelyek a „lugosi triumvirátus“ (Jakabffy, Sulyok, Willer) tollából kerültek ki, Erdély számos más vidéki lapja is átvette. A telepések küzdelmének, nemkülönben Krassó-Szörény vármegye történelmi közelmúltjára vonatkozó tanulmányoknak, a Magyar Párt lugosi tagozata megnyilatkozásainak pontos számontartója ez a lap.

1922. szeptember 1-től Lugoson jelenik meg a „Magyar Kisebbség“ című nemzetpolitikai folyóirat, amelynek alapítói Jakabffy Elemér dr., Sulyok István dr. és Willer József dr. voltak. 1924-től kizárólag Jakabffy Elemér dr. szerkesztésében áll. 1923-ban ennek testvérszemléje keletkezett „Glasul Minoritafilor“ cím alatt, amely román, német és francia nyelven megjelent cikkeiben éppúgy szolgálja az egyetemes kisebbségi ügyet és adattára minden a kisebbségekre vonatkozó megnyilatkozásoknak, mint a „Magyar Kisebbség“.

M) A temesvári Magyar Ház.

Temesvár belvárosának főútvonalán áll a Magyar Ház, a magyar kultúra erős vára, mely három emeletes impozáns, nemes ízlésű palota formájában hirdeti a bánásági magyarság erejét, életrevalóságát, élniakarását. Hat millió lei érték fekszik a Magyar Házban, melyet a bánásági magyarság nehéz időkben, nehéz erőfeszítéssel hozott össze. A Magyar Ház történetét részletesen megírta a Magyar Ház r. t. első ügyvezetője, Páll György dr. Temesvárott 1930. végén megjelent művében, a „Magyar Ház Évkönyv“-ben.

A Magyar Ház eszméje a Temesvári Magyar Dalárdától indult ki, amely otthont igyekezett teremteni magának, s a da-

lárda kezdeményezésére Ambrózy Andor báró elnökletével 1926 június 28-án az Ambrus vendéglő különtermében tartott egyesületközi gyűlés adott neki döntő lendületet. A gyűlés résztvevői félóra alatt 336.000 lei hozzájárulást ajánlottak fel, élükön Kakuk János dr.-ral, aki 100.000 lejes felajánlásával mutatott követendő példát a tehetősebbeknek. Volt is eredmény s a pénzvilág előkelőségei: Totis Rezső, Szana Zsigmond, Prohászka Ede, Kubicek Oszkár, Hajdu Frigyes dr. stb. jelentős jegyzésekkel segítették hajlékhoz juttatni a magyar kultúrát.

A szabályszerű részvénytársaság alakítási és bejegyzési eljárás lefolytatása után 1929/30. években megtörtént a telekvétel s az építkezés néhai Székely László műépítész tervei szerint, aki díjmentesen végezte munkáját. Az építést Klein Jenő mérnök eszközölte és Lázár László építész fejezte be jó magyar iparosok közreműködésével. A Magyar Ház r. t. elnöke báró Ambrózy Andor lett, halála után pedig Kakuk János dr. Jelenlegi ügyvezetője Uhlyarik Béla dr.

Miután a Magyar Ház r. t. csak formailag kereskedelmi cég, valójában altruista, kulturális intézmény, amely hasznot nem hoz, sőt állandóan veszteséges mérlegei vannak, a hat millió alaptőkét később felére szállították le. Igen nagyok a Ház adóterhei.

A Magyar Ház r. t. helyiségeit különböző magyar alakulatoknak adta bérbe. A földszint egyik oldalán a bánsági Magyar Párt irodái, az ifjúsági szakosztály klubja, a népiroda, a Magyar Ház r. t. népkisebbségi szakkönyvtára s a Bánsági Magyar Gazdasági Egylet irodája nyert elhelyezést, — a másik oldalon a Temesvári Magyar Nőegylet és Leányegylet helyiségei. Az első emeletet a pompás díszterem foglalja el, benne gróf Széchenyi Istvánt ábrázoló értékes festménnyel, mely kitűnő mása a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi képe- nek. A nagyteremben szép színpad is van, mellette két öltöző- vel s ruhatárral és mellékhelyiségekkel. A második emeleten bérbeadott magánlakások vannak, míg a harmadik emeletet alkotó manzardon nyert klubhelyiséget a Temesvári Magyar Dalárda s itt van a közös próbaterem is. A szuterénben a magyar cserkészcsapatnak volt otthona, amíg be nem tiltották.

A Magyar Ház r. t. első igazgatósága a következőkből állott:

Ambrózy Andor báró, Kakuk János dr. és Hajdu Frigyes, mint elnökség, Bittó Ferenc, Gyulay János dr., Horváth Antal, Járosy Dezső, Kabos Ármin, Kovács Béla dr., Kudelich Aladár, Kun Richárd, Légrády István, Páll György dr., Pogány László, Prohászka Ede, Raskó Sándor dr., Rosenthal Marcell dr., Skuteczky Miksa dr., Szappanos Gyula, Székely László, Tornya Gyula dr., Tóth Sándor, Ungár Adolf dr., Vasváry Ernő, Veterány Viktor dr., és Vuchetich Endre dr.

A felügyelőbizottság tagjai voltak: Aczél Oszkár dr., Al-

földi Géza dr., Baschant József, Brebera Vencel dr., Endre Károly, Irsay Nándor, Kováts István, Mihalovitz István dr., Rudas Jenő, Solymos Géza és Tedeschi Béla.

A jelenlegi vezetőség lecsökkentett számú tagokból áll.

1938. április óta a Magyar Ház földszinti, első emeleti és részben harmadik emeleti helyiségei hatósági intézkedés folytán le vannak zárva.

N) Testedzés.

Fájdalom, annak ellenére, hogy az idők parancesszava mindenütt előtérbe helyezi a testedzés ügyét, szinte azt mondhatnánk, csak vágyakról szólhatunk, mert alapjában véve a Bánságban komoly magyar testedzés nem folyik. Ennek oka nem az, mintha nem volnának jelentékeny számban olyanok, akiknek minden vágya a sportélet fejlesztése és az abban való tényleges részvétel, de az anyagi eszközök hiánya, amelyeket az elszegényedett és már létező kultúrártékeit is csak igen nehezen fenntartó magyarság előteremteni nem tud.

Az uralomváltozás idején elgyengült sportélet volt a Bánságban, aminek természetszerű oka a világháború volt, amely a sportolókat hadba szólította. Temesvárott csak a vasútasok által fenntartott Kinizsi sportegylet fejtett ekkor is ki komoly tevékenységet, mert tagjai, mint felmentettek, Temesváron maradhattak.

Az I. részben részletesen ismertettük az uralomváltozás idején még meglévő és az első időkben már átalakult egyesületek sorsát.

Jelenleg Temesvárott magyar jellegű sportegyesület nincsen, mert a régi „Temesvári Csónakázó Egylet“ (Regatta) tulajdonképpen inkább kaszinó alakulatnak minősíthető, amely inkább egy zárt kör társadalmi életében bír jelentőséggel, mint a sport terén. (Elnöke Hilt Lajos, igazgatója Csasznek Nándor dr.) A hírneves régi temesvári sportegyesületek túlnyomó részben romanizáltattak, vagy legjobb esetben magyar színezettel semmiképpen nem bíró vegyes egyesületekké alakultak át.

Lugoson az egész eltelt 20 év alatt működésben volt és jelenleg is működik a „Lugosi vívó és tornaegyesület“, amely azonban nem kizárólagosan magyar jellegű, de magyar vezetés alatt áll. (Elnöke Lítsek Zoltán dr.) Az egylet az utóbbi években főleg csak a tennisjáték terén fejt ki nagyobb működést. A Lugoson tömegesen tornázni kívánó ifjúság részére a Magyar Párt szerzett be tornaszereket és bocsátotta rendelkezésre számukra a Magyar Párt helyiségeit.

A temesvári magyar ifjúság legfőbb vágya — és ez nemzeti érdek is —, hogy Temesváron, ahol a románok, németek és nemzeti zsidók saját sportegyesületekkel rendelkeznek, végre a magyarság is ilyenhez jusson.

III. Magyar nyelvű iskolák.

A) Magyar tannyelvű állami, községi és magán elemi iskolák, illetőleg tagozatok.

A gyulafehérvári határozatok szellemében és a temesvári főtanfelügyelőnek 1920. augusztusában közzétett hirdetményében ígérték szerint, az 1920/21. és 1921/22. tanévekben az állami elemi iskolákban az oktatás a tanulók többségének anyanyelvén indult, illetve, ahol megfelelő számmal voltak valamely kisebbséghez tartozók, a román tannyelvű iskola mellett ezek részére saját anyanyelvüknek megfelelő tagozat is létesült.

Így a Bánság átkapcsolt részén az 1920/21. és 1921/22-ik tanévben a következő helységeekben folyt az állami iskolákban magyar nyelvű oktatás:

Krassó-Szörény megyében:

Bálinti járásban:

				1921/22. tanévben:
1. Bilinc (Újtelep)	6 magyar osztályban	1 tanerővel		40 tanulóval
2. Bégahosszúpatak	5 „ „	1 „ „		52 „
3. Bégamonostor	6 „ „	1 „ „		44 „
4. Bethlenháza ¹				
5. Nagybodófalva	6 „ „	5 „ „		222 „
6. Nőrincse	6 „ „	2 „ „		96 „
7. Szapáryfalva	6 „ „	4 „ „		220 „
8. Vásáros	6 „ „	1 „ „		50 „

Facsádi járásban:

9. Facsád	4 „ „	2 „ „		145 „
10. Igazfalva	6 „ „	4 „ „		271 „

Marosi járásban:

11. Bunyaszekszárd	6 „ „	1 „ „		46 „
--------------------	-------	-------	--	------

Orsovai járásban:

12. Orsova	5 „ „	1 „ „		61 „
------------	-------	-------	--	------

¹ Bethlenházán, ahol a magyar hozzátelepítés egy sváb községhez történt és a lakosság többsége német anyanyelvű, 36 magyar tanuló német tannyelven nyert oktatást, de ennél kisebbítő nyelvül használták a magyart is.

Resicai járásban:

					1921/22. tanévben:
13. Resicabánya	6	„	„	4	148
14. Karánsebes rtv.	4	„	„	2	59
15. Lugos rtv.	5	„	„	5	289

*Temes—Torontál megyében:**Búziásfürdői járásban:*

					1921/22. tanévben:
16. Búziásfürdő	6 magyar osztályban	5 tanerővel			48 tanulóval
17. Ötvösd	6	„	„	3	110
18. Szinérszeg	6	„	„	1	40
19. Temesfalva	6	„	„	1	67
20. Végvár	6	„	„	1	46

Csáki járásban:

21. Gilád	6	„	„	1	77
22. Józsefszállás	6	„	„	1	95

Dettai járásban:

23. Gátalja	6	„	„	7	234
24. Omor	4	„	„	1	107

Temesrékási járásban:

25. Babsa	6	„	„	1	69
26. Gizellafalva	6	„	„	1	48
27. Sztáncsófalva	6	„	„	4	146

Központi járásban:

28. Györöd	5	„	„	1	47
29. Magyarmedves	6	„	„	3	48
30. Újmosnica	6	„	„	2	133
31. Parác	6	„	„	2	45
32. Újszentes	6	„	„	4	168

Vingai járásban:

33. Majláthfalva	6	„	„	6	391
34. Monostor	4	„	„	1	22

Módosi járásban:

35. Rudna	6	„	„	1	48
36. Torontálkeresztes	6	„	„	3	160

Nagyszentmiklósi járásban:

37. Nagyszentmiklós	6	„	„	2	81
38. Óbesenyő	3	„	„	1	60

39. *Temesvár tj. városban* az összes állami elemi iskolákban 49 magyar tannyelvű osztály volt, 34 magyar tanítóval, 2.224 tanulóval. (Az összes tanulók száma 4.265 volt, vagyis ekkor még az állami elemi iskolákba beiratkozott tanulóknak több mint fele magyar oktatásban részesült.)

40—42. Aurélházán és Porgányon községi, Bázoson uradalmi iskolában folyt magyar nyelvű oktatás.

Ezzel szemben az 1937/38. tanévben a következő helységekben folyt még az állami elemi iskolákban legalább részben magyar nyelvű oktatás:

Krassó megyében: sehol.

Szörény megyében: Lugoson, Igazfalván, Szapáryfalván.

Temes-Torontál megyében: Dézsánfalván, Dragsinán, Majláthfalván, Omoron, Magyarszentmártonon, Sztáncsófalván és Újszentesen.

Temesváron: A 3., 6. és 7. számú állami elemi iskoláknak volt magyar tagozatuk.

A többi magyar tannyelvű állami iskolát, illetőleg tagozatokat másfélévtized alatt a legkülönbözőbb okokból szüntették be.

Leggyakrabban ez úgy történt, hogy az áthelyezett vagy nyugdíjba küldött magyar nyelven oktató tanító helyébe magyarul nem tudó került és így az egyelőre papíron magyar tannyelvűnek minősített iskolában az oktatás nyelve tényleg román lett. Más helyen osztályösszevonások eredményezték a magyar tagozat megszűnését. Voltak olyanok is, ahol a magyar tanulók száma húsz alá süllyedt és a beszüntetést ez indokolta. Bázoson az uradalmi iskola a kisajátítás folyamányaként szűnt meg.

B) Magyar tannyelvű állami és községi középiskolák.

Az I. rész „Iskolaügyek“ fejezetének megállapításai szerint a Bánság területén az 1920/21-ik tanévben már csak a következő községi középiskolákban folyt magyar nyelvű oktatás: A temesvári községi fiú polgári, a temesvári leány polgári és a temesvári felső kereskedelmi iskolában.

Az 1922/23. tanév végén megszűnt a magyar tanítás a temesvári felső kereskedelmi iskolában is. A temesvári fiú és leány polgári iskoláknak először önállóságát szüntették meg, összevonva őket a hasonló román tannyelvű intézettel közös igazgatás alatt.

Ilyen módon a magyar fiú- és leánytagozat még évekig megmaradt. Közben átszervezték gimnáziummá, majd kellő számú növendék hiányában fokozatosan megszüntették az egyes magyar osztályokat. A most folyó tanévben már csak a IV. osztály fiú és leány növendékei nyernek magyar nyelven oktatást.

A jövő tanévtől kezdve tehát nem lesz a Bánságban olyan állami vagy községi fiú vagy leány középiskola, amelyben akár csak egy osztályban is magyarul tanítanak, hacsak az új rendszer nem változtat ezen a helyzeten.

C) Római katolikus magyar tannyelvű elemi iskolák és óvodák.

Amint már említettük, az államhatalom változás folyományaként a felekezeti iskolák egynémelyikébe is, a magyar tannyelv helyébe a német került. A kialakult új helyzetben, vagyis az 1920/21. tanévben a római katolikus elemi iskolák és óvodák közül a következők maradtak magyar tan- illetve foglalkoztatási nyelvvél:

Elemi iskolák:

Krassó-Szörény megyében:

1. Érszeg	6 magyar osztállyal	1 tanerővel	75 tanulóval
2. Izgár	4 „ „	1 „ „	59 „ „
3. Lugos rtv.	4 „ „	6 „ „	348 „ „

Temes-Torontál megyében:

4. Lippa	4 „ „	1 „ „	33 „ „
5. Porgány	6 „ „	1 „ „	98 „ „
6. Temesfüves	5 „ „	1 „ „	56 „ „
7. Temesjenő	4 „ „	1 „ „	21 „ „

Temesvár tjt.-ban:

8. Belváros	4 „ „	2 „ „	90 „ „
9. Józsefváros (leány)	6 „ „	12 „ „	693 „ „
10. Józsefváros (fiú)	4 „ „	4 „ „	180 „ „
11. Gyárváros	4 „ „	4 „ „	120 „ „

Óvodák:

Krassó-Szörény megyében:

1. Lugos rtv.	1 „ „	1 „ „	30 „ „
---------------	-------	-------	--------

Temesvár tjt.-ban:

2. Józsefváros	1 „ „	1 „ „	35 „ „
3. Gyárváros	1 „ „	2 „ „	53 „ „

A felsorolt elemi iskolák közül az 1937/38. tanévben a temesvár—belvárosi, temesjenői és porgányi kivételével a többiben magyar nyelven folyt az oktatás. Ezzel szemben Dettán keletkezett egy, 5 osztállyal, 2 tanerővel.

A felsorolt óvdákban az 1937/38. tanévben is magyar volt a foglalkoztatás nyelve.

D) Római katolikus magyar tannyelvű középiskolák.

Amint már az I. részben említettük, az uralomváltozás után a temesvári római katolikus kegyestanítórendi gimnázium magyar tannyelvű maradt. A román kormányok azonban mindent elkövettek, hogy ebben az iskolában a tanítás nyelve mielőbb a román legyen.

Már az 1920/21. tanévben a közoktatásügyi államtitkárság rendeletére a román nyelvet az I—II. osztályokban heti

négy órában, a III—VIII. osztályokban heti három órában tanították. Továbbá bevezették az I. és II. osztályokban a román földrajz, a III. és VIII. osztályokban a román történelem tanítását. A tanári testület arra kérte az államtitkárságot, hogy a román mellett a magyar nemzet történetét is taníthassa, de erre engedélyt nem kapott és így a magyar vonatkozások csak a világtörténelem keretei között voltak ismertethetők.

A közoktatásügyi minisztérium Kolozsváron működő államtitkárságának 1923. március 13-án kiadott 6505. számú rendelete, amely általában a kisebbségi felekezeti iskolák ügyeit szabályozza, még jobban előkészítette az intézet román nyelvűvé tételét. Hiszen ez többek között megállapította, hogy „a minisztérium csak azon iskolák jogát ismeri el érvényes bizonyítvány adására, amely iskolák tanterve egyezik az állami iskolák tantervével.“ Továbbá kimondotta, hogy „a román nyelv tanítására csak románul tudó és arra képesített tanárok alkalmazhatók“, és „minthogy a felekezeti iskolák egy bizonyos meghatározott felekezet kulturális igényeinek kielégítésére szolgálnak, mindenik felekezeti iskolába csak hasonló vallású tanulók vehetők fel“. Az utóbbi két rendelkezés az intézet anyagi létalapját is veszélyeztette, hiszen a román nyelvtanításra új erőket kellett alkalmazni, az új tanévben pedig a tanítványok közül jelentékeny számú nem római katolikus vallású tanuló felvehető nem volt. Hogy ez számszerűleg mit jelentett, azt megállapíthatjuk abból, hogy az 1921/22. tanévben az összesen 901 tanuló közül 641 volt római katolikus, 5 görögkatolikus, 29 görögkeleti, 41 református, 21 evangélikus és 164 izraelita vallású.

Az 1923/24. tanévben, a kormány utasítása szerint a már liceumnak nevezett piarista főgimnázium első osztályában a tannyelv kizárólag román volt, és csak a magyar nemzetiségű tanulók kaptak anyanyelvükből oktatást és a hittan tanítása folyt részükre magyarul. A következő tanévben már az első két osztály volt romanizálva és így ment ez tovább, amíg az 1931/32. tanévben már az összes osztályokban csak románul tanítottak.

A temesvári piarista gimnázium illetén sorsa a Konkordátum megkötése alkalmával is szóba került. A román kormány azonban a külügyminiszternek 48.524. szám alatt 1928. július 20-án kelt és az apostoli nunciushoz írt soraiban kijelentette, hogy „a XIX-ik szakasz 3-ik §-át, amely azt mondja: „a szerzetes rendek és kongregációk összes iskolái az illetékes püspök fennhatósága alá helyeztetnek, tehát ezek is élvezik az előadási nyelv megállapítási jogát“, úgy kell érteni, hogy „kivéve azon iskolákat, amelyeknek a jelen pillanatban román az előadási nyelve.“

Miután a Szentszék ezt a kikötést elfogadta, a piarista liceumra vonatkozólag a román tannyelv kérdése végleges el-

intézést nyert. A hitoktatás továbbra is a tanulók anyanyelvén folyik.

A Temesvár—józsefvárosi római katolikus leány liceumban is hasonlóképen az 1923/24. tanévtől kezdődőleg vezették be fokozatosan a román tannyelvet úgy, hogy itt is az 1931/32. tanévtől magyar oktatás már nem folyik.

A lippai, lugosi, nagyszentmiklósi, oravicabányai, perjámosi, Temesvár-belvárosi, Temesvár-józsefvárosi és Temesvárgyárvárosi római katolikus leány polgári iskolák közül, amelyek később gimnázium nevet nyertek, a lippai, a nagyszentmiklósi, az oravicabányai, a perjámosi, a Temesvár—belvárosi és a Temesvár—józsefvárosi német tannyelvű lett, magyar tannyelvű csak a lugosi és a Temesvár—gyárvárosi maradt.

Már az I. rész „Iskolaügyek“ című fejezetében megemlítettük, hogy Glattfelder püspök még 1920-ban elhatározta, hogy magyar tannyelvű kereskedelmi iskolát és polgári fiú iskolát létesít. Annak ellenére, hogy minden tőle telhetőt elkövetett, a kereskedelmi iskola felállítását a kormányhatóság nem engedélyezte és csak a polgári iskola felállítása sikerült.

Mindíg súlyosabb anyagi gondokkal kellett ennek megküzdenie, a tanulók száma egyre fogyott, mert hiszen a szülők közül a gazdasági válság következtében mindig kevesebben voltak abban a helyzetben, hogy a fönntartáshoz szükséges aránylag magas tandíjakat megfizessék. Ilyen körülmények között az utóbb már gimnáziumnak hívott iskola felszerelése sem tökéletesülhetett és ez volt egyik oka annak, hogy 1935. november 22-én a kormány az intézet nyilvánossági jogát megvonta és így a tanulókat levizsgáztatásra állami bizottság elé utalta. Ez nemesak újabb tetemes költséget jelentett a szülőknek, de a vizsgák eredménye is szánalmasan rossz lett.

Természetesen ezután még rohamosabban fogyott a tanulók száma és így az iskolafenntartó részéről az intézet fennmaradása még nagyobb áldozatokat követelt. Ebből az áldozathozatalból bőségesen kivette részét a Bánság, de különösen Temesvár magyar társadalma. A Temesvári Magyar Nőegyesület és más társadalmi és vallási jellegű szervezetek karöltötten különböző rendezvényekkel és gyűjtésekkel biztosíthatták eddig a szükséges anyagi fedezetet.

Úgy a püspöki hatóság, mint az említett tényezők minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy a Bánság utolsó magyar fiú középiskolája részére a nyilvánossági jogot visszaszerezzék. Fáradozásuknak 1938 november elején meglett az első eredménye, amennyiben az I. osztály, melyben a tanulók kétharmada tanul, megkapta a nyilvánossági jogot. Willer József dr. Bukarestben ígéretet kapott, hogy a jövő tanévben a nyilvánossági jogot az egész intézetnek megadják. Hosszú évek küzdelmeinek ez az első komoly, látható eredménye!

E) Református magyar tannyelvű felső kereskedelmi iskola, elemi iskolák és óvoda.

Amidőn a reformátusok látták, hogy az állami középiskolák legtöbbszörében a tanítás az 1919/20-ik tanévben román nyelven indul, elhatározták, hogy Temesváron magyar tannyelvű felső kereskedelmi iskolát létesítenek. Ezt az intézetet azonban csak az 1919/20. és 1920/21. tanévben tarthatták fenn, mert további fennmaradását az államhatalom nem engedélyezte.

Az uralomváltkozás idején Krassó-Szörény vármegyében Resicabányán és Krassófüzesben, Temes megyében Végváron és Szigetfalun, Torontál megyének Romániához jutott részén Csávoston és Valkányon volt református elemi iskola magyar tannyelvvel. Ezek közül a krassófüzesit 1922-ben az állam közegei indokolás nélkül betiltották, a többi öt ma is működik, Lugoson pedig egy új keletkezett.

Hogy a református egyház csak ilyen kevés iskolával rendelkezik, annak oka, hogy ezek közül többet a magyar államnak adtak át azzal a feltétellel, hogy bennük olyan állami tanítókat alkalmaz, akik a református egyházhoz tartoznak. Annak ellenére, hogy az utódlás jogán ezeket az iskolákat most is az állam birtokolja, közülük egyben sincs református tanító.¹

Beszédes az alábbi összeállítás, amelyet a rendelkezésre álló adatok alapján az 1921/22-ik és 1934/35-ik tanév iskolaadatai között tehetünk.

Helység:	Tanerők:		Tanulók száma:		Másvallású:
	1921/22	1934/35	1921/22	1934/35	
Resicabánya, a lelkész	—	2	78	83	48
Lugos	—	2	—	103	2
Végvár	5	5	355	288	7
Szigetfalu	1	1	75	46	9
Csávos	1	1	40	21	13
Valkány	1	levita lelk.	?	11	1

A református tanköteles fiúk közül az 1934/35. tanévben Resicán 12, Szigetfalun 2, Végváron 10, Valkányon 3 járt román tannyelvű állami elemi iskolába.

Temesváron 610 tanköteles közül 285 az állami elemi iskola magyar tagozatán, 112 a román tagozaton, 91 román kat. felekezeti iskolákban, 77 különböző középiskolákban és 45 tanonciskolában nyert oktatást.

Lugoson a 205 ref. tankötelesből 101 a ref. elemi iskolában, 36 az állami elemi iskola magyar tagozatában, 27 ennek

¹ A következő iskolákat adták át: 1896-ban a bodófalvit és az újszentesit, 1898-ban az igazfalvait, 1909-ben a szapárfalvait és 1904-ben a német tannyelvű klopódait.

román tagozatában, 27 középiskolában és 14 tanonciskolában tanult. A ref. iskolában csak I—IV. osztályos a tagozat s így az V—VII. osztályosok mind az állami iskolákba járnak.

A református magyar telepesközségek tankötelesei mind állami elemi iskolákban nyertek oktatást. Eleinte valameny nyien magyar nyelven. 1934/35. tanévben is még a legtöbb helyen. 1936/37-ben már csak Igazfalván, Szapáryfalván és Új szentesen.

1930 szeptemberében megnyilt Resicabányán a király hágómelléki egyházkerület egyetlen óvodája 40 gyermek ré szére. Ez az intézmény most is áldásosan működik.

IV. A magyarság az egyházi életben.

a) *Római katolikusok.*

Már az I. részben ismertettük az okokat, amelyek a római katolikusok lelki gondozását megnehezítették. Megemlítettük, hogy a kegyúri kötelesség nemteljesítése és később megszüntetése, a katolikus hívők egyházi adót nemfizetése és a lelkészi államsegélyek kiutalásának időleges elmaradása, milyen helyzetet teremtett.

De nemcsak az anyagi eszközök hiánya hatott bénítólag a római katolikus hitélet továbbfejlődésére, hanem az a viszony is, amelybe Csanád egyházmegye püspöke, Glattfelder Gyula dr. a román kormányhoz jutott.

A püspök joghatósága az uralomváltozások után három országra terjedt ki. Már egymaga ez a körülmény is igen kényes helyzetbe juttatta és helyzetének nehézségeit csak fokozta az a körülmény, hogy a Romániába jutott hívei között is megindult olyan mozgalom, amely az egyházközségek szervezeteiben is a feltörő új német nemzeti szellem érvényesülését igényelte.

Azok a sérelmek, amelyek az uralomváltozás után a római katolikus egyházat különösen vagyoni jogi kérdésekben a román kormányok részéről érték, az az el nem palástolt kormányakarat, amely a felekezeti iskolák visszaszorításával az egész volnalon a laikus oktatás kizárólagos érvényesülését célozta, azok a rendelkezések, amelyek a püspöki hatalmat mindjobban korlátozták, érthető elkeseredést ébresztettek Glattfelder püspökben és ezt az elkeseredést csak fokozhatták az agrárreform rendelkezései, amelyek a püspököt a szükséges anyagi eszközöktől is megfosztották.

Az agrárreformnak az egyházakat érintő rendelkezései a következők voltak:

6. §. Kisajátíthatnak egészben mindazon jogi személyeknek, melyek valamely közérdek kielégítését célozzák, mint például a testületek, alapítványok, intézetek, templomok, kolostorok, káptalanok, egyetemek, iskolák, kórházak, megyék, községek összes falusi birtokai és a városok határában fekvő külsőségei.

Kivételek:

4. Az egyházközségek megművelhető földjei legfeljebb 32 kat. holdig, amennyiben ezek 1918 december 1-én létező parochialis sessiók, canonica portiók,

redukált sessiók, jegyzői sessiók jellegével bírtak, 8 kat. holdig, az egyházi kántorok számára, valamint az iskolák megművelhető földbirtoka legfeljebb 16 kat. holdig, amennyiben ezek december 1-én tanítói adomány-földek jellegével bírtak és erre a célra szolgáltak.

Kisajátítástól mentes maradt 10 kat. hold kiterjedésű, az egyházaknak egyházi célra szánt megművelhető földbirtoka. Nem részesülnek az ezen bekezdésben felállított mentességben azon anyaegyházak, melyek 300-nál és azon leányegyházak, melyek 100-nál kevesebb lelket számlálnak.

5. Az elemi iskoláknál tanítási és nevelési célból létesített fáskertek 5 kat. hold kiterjedésig.

6. A megművelhető földek minden érsekség részére 200 kat. holdig, minden püspökség részére 100 kat. holdig és pedig lehetőség szerint a székhely közelében.

Ahol az érsekségeknek és püspökségeknek ilyen birtokuk nincs, létesíteni kell a 92. §-ban felsorolt összes igényjogosultak kielégítése után.

9. A Comitetul Agrar előzetes beleegyezésével az árvaházak, agg- és szegényházak fenntartására szolgáló megművelhető földek legfeljebb 30 kat. holdig, amennyiben 1918. december 1. előtt ezen rendeltetésük már meg volt.

Glattfelder püspök jól látta, hogy az egyházmegye és káptalan ingatlan vagyonának veszteségei bénítólag hatnak majd abban a törekvésében, hogy a változott viszonyok között is, fenntartsa a katolikus szellemű nevelést és pótolja azokat a hiányokat, amelyek a kegyúri köteleességek megszűntetése következtében az egyházközségekben előállanak, de az agrártörvény némely rendelkezését a tulajdonjog szentségébe ütközőnek is minősítette és e felfogásának olyan pásztorlevélben adott kifejezést, amelynek egyes kitételei érthető módon sértették azokat, akik az agrárreform rendelkezéseit meghozták és végrehajtották.

A püspök különböző más tényei és nyilatkozatai is mind egyre kiélezettebbé tették a helyzetet közte és a kormányhatalom képviselői között, aminek természetszerű következményeként a Szentszéktől visszalépésének elfogadását kérte.

Glattfelder Gyula 1923. március 11-én vett búcsút bánági híveitől, hogy székhelyét egyházmegyéjének Magyarországon maradt részére, Szegedre tegye át.

A búcsúzásakor kiadott pásztorlevelének több része a nyilvánosság elé nem kerülhetett, mert a cenzura törölte.

1923. március 12-étől a csanádi egyházmegye Romániába jutott részének apostoli kormányzója „plena sede ad nutum“ Pacha Ágoston kanonok, püspöki irodaigazgató lett.

Az agrárreform végrehajtása a püspökséget és káptalant valóban megfosztotta ingatlan vagyonának túlnyomóan nagy részétől. A püspökségtől elvett 6926 kat. hold erdőt és 363 kat. hold szántóföldet, amely utóbbi az aradmegyei Konopon volt. A püspökségnek meghagyott 500 kat. hold erdőt és a konopi birtokból 174 kat. hold szántót, amelyből ezidőszerint Konopon 100 holddal rendelkezik, 74 holdat pedig jobb helyen, a torontálmegyei Ócsanád községben kapott. A káptalantól kisajátí-

tották az egész sági birtokot, amelynek térmértéke 2845 kat. hold 949 □-öl volt. Ennek ingatlant egyáltalán nem adtak.

Hogy az ingatlanok elvesztéséért a püspökségnek, illetőleg káptalannak juttatott kötvények milyen értéket képviselnek: erre vonatkozó számítást az agrárreform című fejezetben adunk.

Lényegesen jobb helyzetbe juttatta az agrárreform az egyes egyházközségeket.

Amint már említettük, a kegyúri kötelezettségek fennállása következtében az egyes egyházközségek nélkülözhatték az ingatlan vagyont, és így csak kivételesen akadtak, amelyek ilyenekkel rendelkeztek, valamilyen kegyes adomány, vagy vétel útján.

Tekintettel arra, hogy az agrárreform megsemmisítette azokat a nagy- és középbirtokokat, amelyek a kegyúri terhek viselésére alkalmasak voltak, gondoskodnia kellett arról, hogy a templomok, iskolák stb. továbbra is fenntarthatók legyenek, ezért rendelkezett úgy, hogy az összes igényjogosultak kielégítése után a lelkészi, kántori és iskolai szeszíók kiegészítendőek, illetőleg ahol ilyenek nincsenek, létesítendőek 32, 8, illetőleg 16 kat. holdig. E rendelkezés folyamánaképen a Bánság területén is az egyes egyházközségek lelkészei, kántorai és iskolái ingatlan vagyonhoz jutottak.

Hogy az agrárreform, helyesebben 1918 előtt, az egyes egyházközségek lelkészei, kántorai és iskolái mennyi ingatlan vagyonnal rendelkeztek és az agrárreform révén mennyihez jutottak, vagyis ennek befejezése után mennyit birtokoltak, azt a következő táblázat mutatja:

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k. hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói
Aga	—	—	—	—	—	32	10	8	6	—
Alsósztamora	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Angyalkút	3	10	—	—	—	32	10	8	—	—
Anina	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bakovár	4	—	4	—	—	32	—	6	16	—
Dragsina (fil.)	—	—	—	—	—	16	—	—	—	—
Berkeszfalu	—	4	4	—	—	32	10	6	—	—
Bethlenháza	30 ⁷²⁰⁰	—	—	—	20	30	—	—	—	20
Bíttéd	4	—	4	—	—	10	2	—	—	—
Bogáros	5 ¹²⁰⁰	—	5 ¹²⁰⁰	—	—	5 ¹²⁰⁰	—	5 ¹²⁰⁰	—	—
Ujhely (fil.)	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Boksánybánya	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Bozovics	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Bulcs	4	3	4	—	—	32	10	4	—	—
Buziásfürdő	—	—	—	—	—	32	12	6	—	—
Csatád	5	—	4	—	—	5	—	4	—	—
Csák	4	—	4	—	—	32	9 ⁸⁰⁰	8	—	—
Gílád (fil.)	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Csávós	3 ¹²⁶⁹	—	4 ⁴¹	—	—	32	10	8 ⁴¹	8 ⁸⁰	—
Fodorháza (fil.)	—	—	—	—	—	10	5	6	8	—
Csene	—	—	—	—	—	16	3	2	—	—
Bogda (fil.)	—	—	—	—	—	16	10	6	2	8
Cseralja	—	—	—	—	—	28	10	8	—	—
Csiklobánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Daruvár	4	—	4 ⁴⁰⁰	—	—	32	6	4 ⁴⁰⁰	—	—
Szinérszeg (fil.)	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—
Detta	2 ¹²⁰⁰	—	3 ⁴⁰⁰	—	—	32	10	8 ⁴⁰⁰	16	—
Denta (fil.)	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Dézsánfalva	29	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Dognácska	0 ³⁰⁰	—	—	—	—	0 ³⁰⁰	—	—	—	—
Galanya (fil.)	4	—	—	2	—	4	—	—	2	—
Dóc *	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Gyér (fil.)	—	1	—	—	—	32	11	6	—	—
Érszeg	—	—	—	—	—	12	5	4	5	6
Zsidovin és Izgár	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Facsád	24 ⁸⁰⁰	10	9 ⁸⁰⁰	—	—	24 ⁸⁰⁰	10	9 ⁸⁰⁰	—	—
Felsőbencsek	4 ⁸⁰⁰	0 ⁸⁰⁰	4 ⁸⁰⁰	—	—	36 ⁸⁰⁰	10 ⁸⁰⁰	10 ⁸⁰⁰	5	16
Janova (fil.)	—	—	0 ⁸⁰⁰	—	—	—	0 ⁸⁰⁰	—	—	—
Ferenfalva	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Garabos	11 ⁴⁰⁰	—	5 ⁸⁹⁷	—	—	11 ⁴⁰⁰	—	5 ⁸⁹⁷	—	—
Gátalja	32	—	—	—	—	42	10	6	—	—
Szigetfalva (fil.)	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—
Gizellafalva	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Babsa (fil.)	—	—	—	—	—	12	—	6	—	—
Gyertyámos	5	—	5	—	—	5	—	5	—	—
Köcse (fil.)	—	—	1 ⁸⁰⁰	—	—	—	10	5 ⁸⁰⁰	—	—
Haulikfalva	4	8 ¹²²⁴	2	—	—	19	8 ¹²²⁴	5	—	2
Hidasliget	4	—	4	—	—	20	10	8	—	—
Jánosföld	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Ivánd (fil.)	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—

* Dóctól 1921-ben külön vált Tolvád. Ez is kapott 32 papi, 9 templomi, 6 kántori holdat.

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k. hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói
Józsefszállás	12	—	—	—	—	19	—	4	—	—
Karánsebes	10	—	—	—	—	10	—	—	—	—
Karátsonyifalva	3 500	—	4	—	—	35 500	10	2	—	—
Kengyeltő	4	—	2	—	—	4	—	2	—	—
Vizes (fil.)	4	—	2	—	—	4	—	2	—	—
Királykegye	4	—	4	20	—	4	5	4	—	—
Bársonyfalva (fil.)	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—
Kisbeckerek	4	—	4	—	—	13	8	4	—	—
Kisjécsa	6	—	4	—	—	6	—	4	—	—
Kiskomlós	4 800	—	3 800	21200	—	4 800	—	3 800	21200	—
Kiskrassó	4	—	3	—	—	4	—	3	—	—
Kisösz	7 400	0 800	3	—	—	7 400	0 800	3	—	—
Vizesd (fil.)	—	—	1 800	—	—	8	5	4	—	8
Kisszentpéter	—	—	5	—	—	—	8	9	—	—
Kistelep (fil.)	—	—	—	—	—	—	10	3	—	—
Krassócsörgő	4	—	3	—	—	4	—	3	—	—
Krassóvár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lippa	4	—	4	—	—	24	10	8	—	—
Lovrin	5	—	—	—	—	7	7	2	—	—
Pészak (fil.)	—	—	2 800	—	—	31 400	2	6	—	—
Lugos	37 1164	9 670	2	—	—	37 1164	9 670	2	—	—
Magyarszentmárton	24	—	—	—	—	4	10	4	—	16
Ótelek (fil.)	20	—	—	—	—	32	10	4	16	—
Majláthfalva	10	—	—	—	—	10	—	—	—	—
Monostor (fil.)	—	—	—	—	—	—	10	2	—	—
Máriafield	3 800	—	3 800	—	—	20 800	5	6 800	2	16
Máslak	4	—	4	—	—	20	4	8	5	12
Temesfüves (fil.)	—	—	3 800	—	—	—	4	9 800	3	7
Mehádia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Merczyfalva	3 1409	—	4 442	—	—	32 209	10	8 442	3 90	5
Móricfield	5 383	—	—	—	—	5 383	10	6	—	—
Gertenyes (fil.)	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Nadrág	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nagyjécsa	4	—	4	—	—	4	—	4	—	—
Nagykomlós	1	—	2 800	—	—	21 256	10	6	4	16
Kunszöllős (fil.)	—	—	—	2	—	—	—	2	4	4
Nagyösz	5	—	3	—	—	15	—	3	—	—
Nagyszentmiklós	—	—	—	—	—	32	10	8	16	—
Németszentmiklós	4	—	2	—	—	14	5	6	—	5
Nándorhegy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Németremete	8	10	—	—	—	16	12	4	5	12
Saroltavár (fil.)	4	—	—	—	—	4	11	5	—	—
Németség	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Németszentmihály	14	—	6	—	—	36	8	4 800	—	—
Németszentpéter	7	2	—	—	—	7	10	—	—	—
Székesút (fil.)	—	5	—	—	—	—	10	—	—	—
Nagyzsám	5	0 800	—	—	5	33	10 800	6	—	21
Klopódia (fil.)	—	7	—	—	—	32	10	6	—	—
Niczkifalva	4 417	—	3 1117	—	—	10 1717	3	3 1127	—	—
Nőrincse	35	15	5	—	—	32	8	—	—	—
B-hosszupatak (f.)	10	5	5	—	—	—	—	—	—	—
Nyerő	—	—	4	—	—	16	5	2	2	—
Obéba	—	—	—	—	—	30	10	3	—	—
A 3 fil. összesen *	—	—	—	—	—	30	11	12	—	—

* Keglevichháza, Pusztakeresztur, Porgány.

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k, hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomai	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomai	kántori	isko'ai	tanítói
Omor	10	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Berestyé, Kisomor	—	—	—	—	—	26	10	8	—	—
Oravicabánya	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Orczyfalva	4 ⁸⁰⁰	—	4	—	—	27 ⁸⁰⁰	10	8	5	—
Tem. Kalácsa (fil.)	—	—	—	—	—	3	3	—	1	3
Orsova	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ujasszonyrét (fil.)	—	0 ¹⁰²⁸	—	—	—	—	0 ¹⁰²⁸	—	—	—
Obesenyő	3	—	3	—	—	32	10	6	—	—
Bolgártelep (fil.)	10	—	—	—	—	10	4	4	—	—
Öcsanád	9 ⁴⁰⁰	—	4 ⁶⁰⁰	—	—	33 ⁴⁰⁰	10	6 ⁶⁰⁰	—	—
Perjámos	5	—	2	—	—	20	6	5	0 ¹²⁰⁰	18
Resicabánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Réthát	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Rigósfürdő	12	—	—	—	—	28	10	5	—	—
A 2 fil. összesen. ¹	—	—	—	—	—	19	10	—	—	—
Ruszkabánya	2 ⁸⁰⁰	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sándorháza	6	8	3	—	—	26	8	6	—	—
Sárafalva	—	—	—	—	—	—	2 ⁴⁰	—	—	—
Stajerlak	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szabadfalu	3 ¹⁴⁴⁸	0 ¹⁸²²	4	—	—	19 ¹⁴⁴⁸	10 ¹⁵²²	8	—	—
Szakálháza	4	—	4	—	—	20	8	8	—	—
Szászkabánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szépfa	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Szörénybuzás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szörényordas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sztáncsófalva	45	15	2	—	—	32	10	6	5	16
Temesfő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Temesgyarmata	—	—	1 ⁴⁰⁰	—	—	20	10	7 ⁴⁰⁰	5	16
Temeshidegkút	10	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Temeskenéz	—	—	4	—	0 ⁸⁰⁰	—	—	4	—	0 ⁸⁰⁰
A 2 fil. összesen ²	—	8	—	—	—	26	10	2	19	—
Tem eskeresztes	32	10	8	—	—	32	10	6	—	—
Temeskovácsi	26	—	—	—	—	32	7	5	—	—
Temesmora	4	—	4	—	—	32	10	6	—	—
Temesrékás	24	—	13	—	—	32	10	13	5	16
Temesség	6	4	3	—	—	6	4	3	—	—
Parác (fil.)	4	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Temesszentandrás	4 ⁹⁸⁴	0 ¹¹¹⁵	4 ⁸⁹⁹	—	—	4 ⁹⁵⁴	0 ¹¹¹⁵	4 ⁸⁹⁹	—	—
Temesszlatina	1 ⁸³⁹	—	—	—	—	1 ⁸³⁹	—	—	—	—
Temesújfalu	6	—	4	—	—	10	—	4	—	—
Temesvár-belváros	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Temesvár-Erzsébetváros	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Temesvár-Fer.-város	—	4	—	—	—	32	9	4	—	—
Temesvár-Gyárv.	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Temesvár-Józsefv.	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Teremi	0 ⁸⁰⁰	—	4 ⁸⁰⁰	—	—	17 ⁶³⁵	5 ¹²¹⁰	7 ⁸⁰⁰	—	—
Tiszafő	3 ⁴⁶⁶	—	—	—	—	3 ⁴⁶⁶	—	—	—	—
Ujzard	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Ujbesenyő	4	—	4	—	—	20	7	10	—	—
Ujjózseffalva	60	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Ujmoldova	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ujpécs	4 ⁸⁰⁰	—	4 ⁸⁰⁰	—	—	32	10	8 ⁸⁰⁰	—	—
A 2 fil. összesen ³	—	—	—	—	—	22	20	12	—	—
Ujszentpéter	1	—	4	—	—	31	4	4	—	—

¹ Bükkhegy, Kisrékás. — ² Barczaháza, Hodony. — ³ Torontálygyülvész, Rudna.

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k. hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói
Ujvár	—	—	—	—	30	—	—	—	—	—
Aurélháza (fil.) ¹	20	—	—	—	10	32	10	6	10	16
Varjas	4 800	13 393	4 800	—	—	4 800	13 393	4 800	—	—
Vecseháza	60	10	8	—	—	33	10	8	—	—
Vejte	32	10	4	36	—	12	10	6	—	—
Fólia (fil.)	—	—	—	10	—	10	5	3	12	6
Vinga	9 800	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Zádorlak	40	—	—	—	—	20	70	6	—	—
Zsombolya	5*	—	—	—	—	5	—	—	—	—

* Ebből 4 hold Jugoszláviában.

E táblázat igazolja, hogy a legtöbb egyházközség az agrárreform útján földvagyonhoz jutott, sajnos azonban gyakran csak gyenge, sőt igen gyenge földekhez, amiért is az ilyenek lényegesen hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint amilyenben a kegyúri kötelezettségek fennállása idején voltak. De a legelőnyösebben földhöz jutott egyházközségek földhozadéka sem fedezheti az egyházközségek szükségleteit, miért is mindenütt gondoskodni kellett arról, hogy a hívők megadóztatása révén a szükséges anyagi eszközök rendelkezésre álljanak. Elsősorban ez volt indoka annak, hogy azokban a politikai községekben is, ahol ilyen eddig nem volt, megalakult a római katolikus egyházközség laikus szervezete. Ritka a Bánságban az olyan régen keletkezett laikus egyházszervezet, mint amilyen a lugosi, amely még a múlt század nyolevanes éveiben készítette alapszabályait és hagyatta azokat jóvá. A legtöbb egyházközség az 1923. év folyamán keletkezett. Temesvár egyes városrészeiben is ekkor alakulnak és pedig a Belvárosban, Gyárvárosban, Erzsébetvárosban, míg a Józsefvárosban már 1921-ben létrejött az egyházközség. A kidolgozott alapszabályokat, amelyek a vagyoni jogi rendelkezések tekintetében teljes önkormányzatot biztosítottak a laikus elemnek, az apostoli kormányzóság hagyta jóvá.¹

Az egyes egyházközségek beléletében gyakran okoztak nézeteltérést a nyelvhasználat kérdései. A magyar időkből megszokott azt a helyzetet, hogy az egyházi életben is a magyar nyelv kizárólagosan, vagy vezető szerepben érvényesüljön ott is, ahol a lakosság zöme német, ezek most kifogásolták, aminek eredményeként a kétnyelvű egyházközségekben a paritásos nyelvhasználatot fogadták el.²

¹ A legnagyobb egyházközségé, a Temesvár—gyárvárosié 1924 július 30-án nyert jóváhagyást.

² Akadtak természetesen egyházközségek, amelyekben a nemzeti türelmetlenség is megnyilatkozott. Így pl. a Temesvár—gyárvárosiban az egyik német tanácsstag kijelentette, hogy ez az egyházközség német, amelyben csak magyar osztály működhetik. Tóth Sándor ügyv. elnök tapintatos fellépése azonban itt is összhangba hozta a nézeteket és a paritás elve itt is érvényre jutott.

1927-ben az apostoli kormányzó az összes egyházközségek részére, meghallgatásuk után, egységes alapszabályokat léptetett életbe.

Az új alapszabályok arra törekedtek, hogy az autonómiát kiépítsék, sőt olyan új szerv létesítését célozták, amely „az új, nagy egyházi épületet, az egyházmegyei önkormányzatot” megvalósítja. Sajnos, ez azonban csak terv maradt.

Miután 1927. május 10-én a Szentszék Romániával konkordátumot kötött, 1928. április 22-én megjelent az új kultusz-törvény is, amely részletesen szabályozza az állam és a kisebbségi egyházak viszonyát. Többek között megállapítja, hogy az egyházi főhatóságoknak az alsó-papsághoz és hívőkhöz intézett minden utasítása és rendelete a vallásügyi miniszterrel is közlendő, a kinevezett püspök joghatóságát csak a királyi elismerés és a hűségeskü letétele után gyakorolhatja és az egyes egyházak és egyházi intézmények fenntartási költségei elsősorban a hívőket terhelik, amiértis ezek az egyházközségek alapszabályainak rendelkezései szerint megadóztathatók és a kivetett adók a közadók módjára a közhatalom közegei segítségével is behajthatók. A lelkészek javadalomkiegészítéséről is gondoskodik, meghatározván, hogy ilyenre csak azokban az egyházközségekben tarthatnak igényt, amelyekben — ha városiak — 400, ha falusiak 200 hívő családot számlálnak. Ez a törvény 38-ik szakaszában jogilag is megszünteti a kegyúri jogokat és köteleességeket, amik tényleg már egy évtizede nem gyakoroltattak, illetőleg nem teljesítették.

A konkordátumnak megfelelően a Szentszék 1930. június 5-én kelt bullájával az apostoli kormányzóság területéből a „Temesvári püspökség”-et létesítette, amelynek első egyházfejedelme 1930. október 16-án az eddigi apostoli kormányzó: Pacha Ágoston dr. c. püspök lett.

Pacha püspök minden elődénél nagyobb súlyt helyez a hívőkkel való közvetlen érinkezésre, a templomok egész sorát consecralta, a legtávolabb eső kis falvakat is felkeresi, hogy a bérmlás szentségét kiossa és ilyenkor figyelmét különösen a gyermekekre fordítja. Néhány intézkedése azonban — így különösen, hogy a szemináriumban éveken át magyarul nem, vagy csak úgy tanított, hogy ebből magyarul nem tudó papok is kikerülhettek, továbbá az 1935-ben az egyházközségekre kényszerített új alapszabályok — a magyarságot fájdalmasan érintették, ami — sajnos — a sajtóban is kifejezésre jutott.

„A temesvári róm. kat. egyházmegye egységes és kötelező egyházközségi alapszabályai” 1934. április 1-én keletkeztek. Ezek már elejtették az egyházmegyei önkormányzat kiépítésének gondolatát, bizonyára az általános politikai helyzet folyamányaként, amelyben az illetékes tényezők a kisebbségek bármilyen önkormányzati törekvésével szembefordultak, de

sőt az egyes egyházközségek önkormányzatát is annyira korlátozták, hogy — az alapszabályok szerint — már lényegileg ilyenekkel nem rendelkeznek. Azonban a püspök az alapszabályokban írt jogaival eddig még sohasem élt úgy, hogy intézkedései a tényleges önkormányzati akaratból származó határozatokkal ellentétbe kerültek volna.

Az uralomváltozás idején a nyoletagú káptalannak három magyar nemzetiségű tagja volt: Szentkláray Jenő dr., Kayser Lajos és Magyary Pál. 1925. október 12-én nagy veszteség érte a magyar katolikusokat, de egyben a tudományosságot is Szentkláray Jenő halálával. Benne nemcsak az egyetemes magyar történelem tudósát, de a Bánság történetének egyik legkiválóbb kutatóját vesztette el. Halála után a káptalanba jutott Olajos Józseffel a magyar tagok száma továbbra is három maradt. Magyary és Olajos elhalálozván, a káptalannak ez idő szerint már csak Kayser Lajos személyében van magyar nemzetiségű tagja.

Már a konkordátum megkötése előtt is, de főleg azóta, a katolikus hitélet a Bánságban zavartalanul folyik. Gyakran megtörtént, hogy nagy ünnepeken és körmeneteken az államhatalom képviselői is részt vettek és ezek a püspököt egyházlátogatásai alkalmából ünnepélyesen fogadják.

Általában a katolikus hitbuzgalmi szervezetek is zavartalanul folytathatják működésüket, csak elvétve ütköznek olyan nehézségekbe, amelyek rendszerint könnyen elháríthatók.

b) Reformátusok.

Már az I. részben említettük, hogy 1921. augusztusában megalakult a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, amelynek kötelékébe jutott a bánsági egyházmegye is.¹ Ennek esperese: Szabolicska Mihály temesvári lelkész, gondnoka: Székely László temesvári műépítész lett.

Szabolicska Mihály távozása után, 1927-ben Zöld Mihály végvári lelkész lett az esperes és ezt a tisztségét 1931-ben bekövetkezett haláláig viselte. Őt Szabolicska László temesvári lelkész követte, aki 1935 márciusában elhagyván az országot, Nemes Elemér lugosi lelkész jutott az esperesség élére.

A Székely László halálával megüresedett egyházmegyei gondnoki tisztelet egy ideig Telegdy László szigetfalui bérlő, utána Bálint Miklós resicabányai gyárigazgató látta el, távozása óta pedig Szathmáry Lajos dr. oravicabányai kereskedő.

A református egyházközségek túlnyomó része egyre nagyobb anyagi nehézségekkel küzdött és bár ezidőszerint helyzetük valamivel kedvezőbb, mint évek előtt volt, ma sem kielégítő.

¹ Az ehhez tartozó egyházközségeket is ott soroltuk fel.

*Hvma
vonalasaval*

Különösen áll ez a telepese községekben létezőkre, amióta tőlük az agrárreform ingatlanvagyonuk legnagyobb részét ki-sajátította.

A lelkészek államsegélyét is éveken át egyre csökkentették. 1934-ben például egy felsőbb képesítésű négy korpótlékos lelkész havi 1700 lei államsegélyt kapott akkor, amikor az ugyanazon osztályba tartozó görögkeleti vagy görög katolikus 3150 leit élvezett.

A hiányokat a hívők fokozottabb megadóztatásával pótolni nem lehet, mert a hívők legnagyobb része a legszegényebb társadalmi osztályokhoz tartozik.

Ennek ellenére sok helyen igen fejlett a hitélet, néhány egyházközségben pedig bámulatraméltó eredményeket értek el a tettekéss lelkészek, gondnokok és presbiteriumok.

Így Resicabányán, ahol 1921-ben a református egyházközség válságos helyzetbe jutott. Lelkésze: Szombati-Szabó István Lugos város gyülekezetének élére került. Várhelyi Sándor tanító repatriált. Voltak, akik azt tartották: az egyházközséget az anyagiak hiánya miatt fenntartani nem lehet.

Ekkor a gyülekezet vezetését és a lelkipásztorkodás mellett a tanítást is, Keresztes József marosvásárhelyi segédlelkész vette át.

1921 augusztus 28-án érkezett és azóta az ő fáradozhatatlan munkássága olyan eredményeket hozott, amelyeket felsorolni helyénvalónak tartunk.

Derék presbiteriumával évekre szóló tervet dolgozott ki és az ebben előírtakat meg is valósította.

Keresztes csak az 1921/22. tanévben kényszerült arra, hogy lelkészi teendői mellett 78 magyar gyermeket is tanítson. Az egyházközség 1922. augusztusában már tanítót alkalmazhat. És mert a hatóságok a tanterem ellen kifogást emelnek, elhatározta, hogy új iskolaépületet és egyben imaházat épít. A presbiterium kölcsönért fordul a hívekhez, akik rövid idő alatt több mint 600.000 leit jegyeznek. E mellett volt olyan egyszerű munkás, aki 25.000 leit adományozott és a legszegényebb is sietett támogatni a nemés célt.

Lelkes nő- és leányegyleti tagok a környező falvakban és városokban gyűjtöttek.

1927 június végén megkezdődik a régi iskolaépület lebontása, hogy helyére másfélmilliós költséggel új kerüljön. A hívek maguk végezték a bontási munkákat, jó példával a presbiteriek jártak elől, sőt segítettek a másvallású magyarok is. 1927 őszén már fedél alatt volt az új épület, amely az imatermet, két tantermet, két tanítói lakást, lelkészi irodát, ifjúsági termet és szolgálakást foglal magában. 1928. szeptember 30-án Sulyok István püspök felszentelhetette a teljesen elkészült épületet.

Az 1927/28. tanévre már beállították a második tanerőt.

A tanulók száma az azóta elmúlt tanévekben 75—125 között váltakozott, közöttük igen sok másvallású magyar. Az 1938/39. tanévre beírtak száma 96. Több volt a jelentkező, csakhogy az előírások szerint két tanító többet nem oktathat.

1930 szeptemberében 40 kisgyermek részére megnyílt az óvoda is, az egyetlen ilyen intézmény a Királyhágómelléki Egyházkerületben. Itt is több a jelentkezett gyermek, de felvételük szintén a fennálló szabályokba ütközött.

A presbiterium most a harmadik tanerő alkalmazásához szükséges fedezet előteremtésével foglalkozik.

Az egyházközségben szakadatlanul folyik a kultúrunka is. A református nőegylet az ifjúsági egyesületekkel együtt évente átlag 10 vallásos, 4 irodalmi vagy történelmi, 3—4 iskolai ünnepélyt és 2—3 műkedvelő színelőadást rendez. 1921 óta összesen 192 vallásos ünnepélyt, 58 magyar irodalmi, illetve történelmi ismertetést, 46 iskolai ünnepélyt, 53 műkedvelői előadást tartottak.

A műkedvelők a szomszéd községekbe is ellátogattak és őket Boksánbányán, Végváron és Szigetfalun is szívesen fogadták.

Az ilyen kultúrunka zokon esik néhány türelmetlen újságírónak, aminek következménye egy ízben bírói eljárás lett Keresztes József lelkész ellen, amely azonban házkutatás és más kellemetlenkedés után bírói felmentő ítélettel végződött.

A Resicabányához tartozó szórványok sem kerülnek el a lelkész figyelmét. Ezek közül az évek folyamán Krassófüzes anyaegyházzá, Boksánbánya, Románboksán, Oravicabánya fiókegyházzá szerveződött.

Szathmáry Lajos dr. érdeme, hogy különösen az oravicabányai fiókegyházban bensőséges és eredményes hit- és kultúrelét folyik.

Ez a fiókegyház 1926-ban alakult. Az év végén az imaház-alapban már 11.635 lei állt rendelkezésre, 1000 lei téglapénzt küldött a resicabányai ref. elemi iskola építéséhez, 1000 lejjel támogatta az Arany-kör könyvtárát.² Az utóbbi célra azóta is folyósítja ezt az összeget.

1930-ban megalakult itt is a ref. nőszövetség. 1931 végén az imaház-alap már 30.000 lejjel rendelkezik. 1933-ban az egyházközség lelkipásztort kap Orth Győző személyében és midőn ő tanulmányai folytatására Svájcba kerül, Benedek Imre dr., majd Buthi Sándor segédlelkész látják el a lelkészi teendőket. Ámde e kis egyházközséget a külön lelkész tartása anyagilag kimerítette úgy, hogy az imaház-alap nem gyarapodhatott. Már pedig ennek felépítése mindig sürgősebbé vált,

² Erről részletesebben az I. rész „Közművelődési és Társadalmi Szervezetek” című fejezetében írtunk.

mert az állami iskola termékét, ahol a gyülekezeteket tartották, az iskola igazgatója már rendelkezésre nem bocsátotta.

Ezért Buthi távozása után a presbiterium visszaállította az előbbi állapotot: a krassófüzesi lelkész tart havonta egyszer istentiszteletet a 100—120 lelket számláló egyházközségnek.

Ilymódon az imaház-alap ezidőszerint már 80.000 lejjel rendelkezik.

A boksánbányai fiókegyház lelkes hívei is elérhették, hogy 1938 november 6-a óta saját erejükből felépített kis templomukban dicsőíthetik a Mindenhatót.

Hasonlóan hangyaszorgalmat tanúsított a karánsebesi egyházközség és szórványainak néhány száz híve Demeter Gyula ny. árvaszéki h. elnök gondnokkal az élen, az anyagiak összegyűjtésében, hogy itt is református templom és paplak létesüljön. Tordai János, a súlyosan beteg, de minden gondolatával egyházát és nemzetét szolgálni igyekvő lelkipásztor 1938 tavaszán közvetlenül halála előtt elérhette, hogy az új paplakba beköltözhessek, de sajnos még évek gyűjtő munkája szükséges ahhoz, hogy a már fedél alá került istenháza is felszentelésre készen álljon. Itt is, miként Resicabányán és Oravicabányán, a másvallású magyarok is odaadással támogatták a kis egyházközség gyűjtőmunkáját, amikor ehhez különböző rendezvények váltak szükségessé.

A bánági egyházmegye két anyagilag legjobban ellátott egyházközsége Temesvár és Lugos, Debreceni István, illetőleg Nemes Elemér személyében országszerte ismert lelkészekkel rendelkeznek, akik természetszerűleg szintén teljes odaadással állnak nemcsak egyházuk, de a magyar kultúra szolgálatában is. A lugosi ref. elemi iskola létesítése még a neves, de korán elhunyt költő-pap, Szombati-Szabó István érdeme, fejlesztése már Nemes Elemérré maradt.

c) *Ágostai evangélikusok.*

Az Erdélyi Bánáti Ágostai Helvét Evangélikus Egyházkerület, vagy mint később elnevezték, a „Romániai zsinatpresbiteri ágostai hitvallású evangélikus Egyház“ elismertetése az államhatalom részéről, nem csekély fáradságot okozott azoknak, akik ez egyházszervezet létrejöttét szívükön viselték. A kolozsváriak közül különösen Kirchknopf Gusztávot és Fritz László dr.-t, a bánágiak közül Ambrózy Andor bárót illeti elismerés azért, hogy végül is, 1926. december 22-én 44.640/1926. szám alatt kelt leiratában a vallásügyi miniszter tudomására hozta a kiküldött végrehajtó bizottságnak, hogy elvben hozzájárul egy evangélikus lutheránus zsinatpresbiteri alapon álló szuperintendencia felállításához, azzal a kijelentéssel, hogy ez kifelé nem lesz közjogi hatóság, hívei felett azonban mind-

azon jogokat gyakorolja, amelyeket az egyházi szervezeti statutumok az egyházfőnek biztosítanak.

1927. április 3-án vette ki a kormány képviselője a hűségesküt a megválasztott szuperintendenstől: Frint Lajostól és a főgondnoktól: Ambrózy Andor bárótól.

Sajnos, ez a kormányelismerés sem jelentette azt, hogy ez az egyház teljesen egyenjogú a szebeni ág. evangélikussal. A szuperintendencia anyagi támogatásának elmaradása az állam részéről, nehéz helyzetbe juttatta az egész egyházat.

Már az I. részben megemlítettük, amikor a bánági esperesség megszervezését vázoltuk, hogy a Bánág területén létezett nem minden evangélikus hitközség csatlakozott ehhez a zsinatpresbiteri egyházhoz. A liebvingi és nándorhegyi magát már ekkor a szebeni püspökség joghatósága alá helyezte. Később még mások is elhagyták a zsinatpresbiteri egyházat, úgy hogy ennek most a Bánág területén csak négy egyházközsége van, és pedig a temesvári, orsovai, stajerlak-aninai és a nagyszentmiklósi.

A bánági esperesség élén ezidőszert Argay György főesperes áll, aki az Ambrózy Andor báró halála után főgondnokká megválasztott Purgly László ny. főispán értékes támogatásával, de súlyos helyzetben teljesíti a reá háruló feladatokat.

d) *Unitáriusok.*

A Bánág területén csak Temesvárott élnek oly számban unitárius magyarok, hogy 1938 őszén hosszabb szervezési munka után önálló unitárius egyházközséget alkothattak, melynek mintegy 200 híve van, többnyire az utóbbi időben a Székelyföldről Temesvárra került székelyek. Az unitáriusok ezen időpontig a temesvári református egyházban elégítették ki lelki szükségleteiket, önállósításuk óta az evangélikus templomban tartják istentiszteletüket. Lelkészük Nagy Zoltán.

e) *Baptisták.*

A bánági baptista hitfelekezet misszió-mozgalma Flor bibliaárus nevéhez fűződik, aki 1879-ben került Temesvárra. Néhány év múlva itt megalakult az első németnyelvű gyülekezet a budapesti központ irányítása mellett. Később a bánági román falvakban megkezdődött a románnyelvű baptista hittérítés, a világháború utáni években pedig a magyar.

1924-ben a magyarajkú tagok kiváltak a Fröbl-utcai gyülekezetből s Molnár Károly aradi prédikátor vezetése alatt, aki Temesvárra költözött, megszervezték a temesvári magyar baptista gyülekezetet, melynek kezdetben 50 tagja volt. A gyülekezet 1925 őszén imatermet épített a józsefvárosi Csillag-

utcában, 1929-ben pedig szép házat vásárolt a Balasa hercegnő- (volt Stefánia-) utcában s azt imateremnek alakította át. Jelenleg is ez a temesvári baptisták misszióháza.

1925-ben kezdődött meg id. Molnár Károly prédikátor irányítása mellett a bánsági falvakban is a magyarajkú baptisták szervezkedése. 1933-ban a temesvári és vidéki gyülekezetek közgyűlésén megalapították az önálló hitközséget, melyet az államhatalom jóváhagyott, és ezzel közigazgatás tekintetében a bánsági baptisták kiléptek a nagyváradi hitközség kebeléből. A temesvári gyülekezet 1935-ben tartotta meg tízéves jubileumát, melyen a temesvári protestáns egyházak is képviseltették magukat. A gyülekezet ekkor 310 lelket számolt, a tíz év alatt önként adakozott összeg 1,530.000 leit tesz ki. A baptistáknál kötelező egyházi adót nem vetnek ki, ők a szabad akarat szerinti adakozás alapján állanak.

1933-ban Molnár Károly prédikátor a Romániai Magyar Baptista Szövetség titkára lett. Egyben megindult szerkesztésében „Az Üdv Üzenete“ című kéthetenként megjelenő folyóirat, mely az ország baptista népének közlönye ma is. Temesvárrott van a szövetség központi irodája is, melyet a titkár vezet és innen irányítja a magyar baptista hitmozgalom munkáját.

Amilyen kisszámú a Bánságban a baptista egyház, olyan alaposan van megszervezve vallási és kulturális téren. Hívei rendkívül jámbor, vallásos emberek, akiknek áldozatkészsége szinte bámulatos. Valamennyien a szegényebb néposztályok tagjai. Ügyészük Várnay Elemér dr.

f) Zsidók.

Az I. résznek két fejezetében is foglalkoztunk a zsidóság helyzetének a magyarságra vonatkozó részével. Itt csak jelezzük, hogy a zsidó egyházi életben, helyesebben az egyházközségi szervezetekben éveken át megnyilatkozott az az ellentét, amely a magukat magyaroknak valló és a cionisták között kiélesült. Később ez elgyengült és legtöbb helyen az egyházközségek vezetése a nemzeti-zsidók kezébe jutott.

A hitszónoklatok és az egyházközségek tanácskozásai Temesváron nagyrészt magyarul folynak, a többi helyen inkább németül.

Az egyházközségeket már régen nem foglalkoztatja iskoláik tanyelve, mert az államhatalom rendelkezései szerint, csak héberül vagy románul taníthatatnak. Magától értetődik, a tanítás románul folyik.

Ellenben a felekezeti iskolák és általában az egyházközségek fenntartása a hívők súlyos anyagi megterhelését igényli.

Az 1930. évi népszámlálás szerint Temesváron 11.728,

Lugoson 1405, Nagyszentmiklóson 362, Karánsebesen 324, Resicabányán 352, Lippán 289, Oravicabányán 148, Buziáson 101, Csákon 61, Dettán 96 zsidó vallású él.¹ Az 1920. évi népszámlálás Temesváron 8296, Lugoson 1774, Nagyszentmiklóson 400, Karánsebesen 460, Resicabányán 419, Lippán 333, Oravicabányán 71, Buziáson 89, Csákon 67, Dettán 104 zsidó nemzeti-ségűt írt össze.

¹ Temesváron a lélekszámemelkedés csak látszólagosan igen nagy, hiszen 1920-ban még nagyon sok zsidót magyar nemzetűnek írtak össze.

Másfél évszázad alatt a szaporulatra vonatkozólag a következő adatok állnak rendelkezésre: 1778-ban 128, 1870-ben 3.982, 1880-ban 4.019, 1890-ben 4.870, 1900-ban 6.057, 1910-ben 6.728, 1920-ban 8.296, 1930-ban 11.729 és a Temesvár városi statisztikai hivatal szerint 1937. január 1-én 11.973 zsidó élt Temesvár falai között.

V. A magyarság új gazdasági helyzetének kialakulása.

A) A mezőgazdaság terén:

a) Agrárreform.

Az agrárreform céljából Erdélyre, a Bánságra és az egyéb Magyarországtól átcsatolt részekre vonatkozó hatállyal 1919. szeptember 10-én 3.911/1919. szám alatt rendelettvény jelent meg, amely 2. cikkének 4. pontjában a következőképpen rendelkezik:

„Valamennyi mezőgazdasági birtoknak, mezőgazdaságilag művelhető részéből — ide tartoznak a városi községek külsőségei is — bárki legyen is az ingatlan tulajdonosa és bármilyen legyen is jogi cselekvőképessége, vagy a kisajátítandó ingatlan jogi természete, kisajátítható lesz az 500 kat. holdon felüli rész. E maximumon alul is folytatható a fokozott arányos kisajátítás 20%-os kulcs alapján, amely művelet 200 kat. hold mértékéig megismételhető.“

Ezzel a rendelettvénnyel ellentétben Garoflid C. államminiszter és a földművelésügyi bizottság elnöke 1920. november 5-én 30.313. szám alatt határozatot bocsájtott ki, amelynek 1. cikke a következőleg szólt:

„Kényszerbérlet alá esnek azok a megművelhető földterületek, legelők és sík rétek, hegyi és havasi legelők és kaszálók, melyek kisajátítandók. A kényszerbérlet 200 holdig fog terjedni és ott, ahol szüksége mutatkozik, kivételesen a földművelésügyi bizottság engedélyével ezen határ alá esik.“

A két rendelkezés összevetéséből látható, hogy amíg a rendelettvény a birtokoknak 500, illetőleg 200 holdig történő fakultatív kisajátítását rendeli, addig a miniszteri határozat, a birtokok 200 holdon felüli kényszerbérbe adását imperatívuséval írta elő.

Az igényjogosultak szempontjából is ugyanilyen ellentét mutatkozott a rendelettvények és a miniszteri határozatok között. A 3.911/1919. számú és az azt módosító 2.478/1920. számú rendelettvény megszabja, hogy kik igényjogosultak, a 30.313. számú miniszteri határozat ellenben bevezető részében ehhez a következőket fűzi:

„... a 3.911/1919. számú és az azt módosító 2.478/1920. számú rendelettvény előírása még ott is alkalmazható, ahol nem volnának igényjogosult földművelők, akik a kényszerbérlet alá vetett birtokokat elfoglalják.“

Hogy a kényszerbérleti rendelkezéseknek milyen hatásuk volt a Bánság magyar földbirtokosaira, azt már az I. részben ismertettük.

A bánsági nagy- és középbirtokok, nemkülönben a magyar telepesek földjének végleges kisajátítása az 1921. évi július 23-án kelt és július 30-án kihirdetett (Monitorul Oficial 1921. évf. 93. szám) törvény alapján történt.

Ennek a törvénynek rendelkezései még sokkal kíméletlenebbek voltak, mint a 3.911/1919. számú rendelet törvényé és az ezután 1920. július 9-én készült rendelet törvényé, amely nem lépett életbe.

Feladatunkon kívül esik, hogy az agrártörvény egyes rendelkezéseit ismertessük, nekünk a bánsági magyarság szemponjtából a törvény végrehajtásának hatását és következményeit kell bemutatnunk.

Ez a hatás elsősorban morális volt. A kisajátító hatóságok, a járási kisajátító bizottságok (Comisiunea de ocol pentru expropriere) és a megyei kisajátító bizottságok (Comisiunea județeană de expropriere) tagjai közé olyanokat is kineveztek, akikről nyilvánvaló volt, hogy szakértelemmel nem rendelkeznek, sőt egyesek erkölcsileg is olyan színvonalon állottak, hogy ez több esetben egyes érdekelteket erkölcstelen elhatározásokra vitt, amiknek néha igen keserves következményei lettek.

Az érdekelt földbirtokosság úgy a kisajátítási, mint a földosztó bizottságokból ki volt zárva.

A járási és megyei kisajátító bizottságok több esetben még az igen szigorú törvényes rendelkezéseken is túlmenve sajátítottak ki területeket, holott a Bánság területére is vonatkoztak Bethlen György gróf azon sorai, amelyeket az „Erdélyi Gazda“ 53. évf. 35. számában írt: „A novella az agrárreform végrehajtása terén valóságos statáriumot teremtett, mert eltörli a felek megidézését, valamint a kikézbésítéseket, továbbá a fellebbezési időket oly rövidre szabja stb., hogy ezen eljárási rend példátlan a modern jogi szabályozás terén és ennélfogva valósággal rögtönítelő jelleggel bír“.

Mindez mélyen lehangoló hatással volt a Bánság magyar birtokos osztályára. Ennek tagjai érezték, hogy egyes személyek kényére-kedvére jutott egész vagyonuk felett minden rendelkezés, érezték, hogy ennek az agrárreformnak nem szociális igazságtevés a célja, mert ez esetben a magyar telepesek kis földjét semmi esetre sem sajátította volna ki, hanem a nemzeti szempontok érvényre juttatása, első sorban a magyar nagy- és középbirtokos osztály tönkretétele. Érezték, hogy valóra válnak Goga Oktaviannak a nagyszebeni nemzeti nagytanácsban mondott szavai: „Mi az agrárreformot a romanizálás, illetve Erdély visszaronanizálása nagy eszköznél tartjuk“.

Hogy a bánsági magyarság nagy- és középbirtokosait anyagilag miképpen sújtotta az agrárreform, azt a következő példákkal igazolhatjuk:

1. *Wimpffen Sigfried gr.* földbirtoka a következő községekben terült el: A lippai járásban: Máslak 112 kat. hold, Saroltavár 425 kat. hold, Kisgye 4.235 kat. hold, az újaradi járásban: Temesfüves 2.592 kat. hold, a rékási járásban: Alsóbencsek 1.195 kat. hold, Felsőbencsek 364 kat. hold, Buzád: 6.548 kat. hold és Hodos 2.624 kat. hold. Vagyis az egész ingatlan térmértéke 18.095 kat. holdat tett ki. Ebből 4.990 volt szántó, 78 kert, 1.060 rét, 16 szőlő, 1.097 legelő, 10.570 erdő, 4 nádas és 280 földadó alá nem eső terület.

A birtokból az 1920. év folyamán mintegy 3.000 holdat adtak holdanként átlag 25 leiert kényszerbérbe. 1921-ben az egész birtok kényszerbérbe jutott, még pedig úgy, hogy kisgyei részéért holdanként 5 leit, a Buzád és Hodos községekben levő földekért holdanként 10—15 leit fizettek. 1921 végén az egész birtokra vonatkozólag holdanként átlag 10 leit állapítottak meg, 1924-ben pedig átlag 50 leit, kivéve a temesfüvesi 2.592 kat. holdat, amelynek holdjáért 60 leit állapítottak meg.

Az 1922. nyarán megindult kisajátítási eljárás folyamán az egész birtok a 2.000 holdas vadaskerttel együtt „abszentizmus“ címen kisajátítás alá esett.

A temesfüvesi I—III. osztályos földekért 1.200 leit, a IV—VI. oszt. földekért 1.000 leit, a saroltavári birtok I—II. oszt. földéiért 900 leit, a többiért 800—300 leit állapítottak meg. Ugyanilyen megállapítások történtek a bencseki birtokra vonatkozólag is, ellenben a Buzád, Hodos, Kisgye birtokok I. oszt. földéiért már csak 500 leit, II. oszt. földéiért 300 leit, III. oszt. földéiért 250 leit állapítottak meg. A kertekért és belsőségekért átlag 1.000 leit. Az 1—20 éves erdőkért holdanként 200 leit, a 20—40 évesért 1.000 leit, a 40—60 évesért 1.500 leit, a 60—80 évesért 1.900 leit, az ennél öregebbért 3.000 leit, az erdőnek egy kis részéért holdanként 4.000 leit és az erdőtalajért 500 leit állapítottak meg.

2. *Karátsonyi Jenő gr.* földbirtokából az uralomváltozáskor 7.223 kat. hold, a román-jugoszláv határ kiigazításakor 3.785 kat. hold, vagyis összesen a 220 kat. holdat kitevő belsőségek hozzászámításával 11.220 kat. hold került Romániába, a módosi járásban lévő Bánlak, Karátsonyfalva, Dóc, Partos, és a dettai járásban lévő Denta, Karátsonyliget és Szoka községekben.

1920 tavaszán néhány száz hold kivételével az egész birtokot kényszerbérbe adták, holdanként 30—40 lei ellenében. 1920 őszétől 1923 őszéig az uradalomnak saját kezelésében meghagyott 1.000 kat. holdon felül a kényszerbér összegét 1922-ben 40—60 leire, sőt a dóci határban 120 leire emelték fel, 1924-ben 180 leire. Ez volt a Bánság területén a legmagasabb kényszerbér összeg. A végleges kisajátítás során a bánlaki határban lévő 2.608 kat. holdból kisajátítottak 2.490 kat. holdat, a szántóföld után (2.014 hold) holdanként 1.000 lei kisajátítási árat állapítottak meg. A rétek holdjáért 600 leit, a legelőért 500 leit. A partosi határban lévő 3.522 kat. holdból kisajátítottak 2.981 kat. holdat, itt a szántóért 1.300 leit állapítottak meg. A szokai és dentai határban kisajátított szántó holdjáért csak 800 leit juttattak. Az egész uradalomból meghagytak 3.625 kat. holdat és 220 hold belsőséget. Az előbbiben befoglaltatik a több mint 1.000 holdat kitevő rizstelep és halastavak, valamint a körülbelül 1.600 holdas vadaskert és erdő.

3. *Ambrózy István gr.* Bázos (rékási járás) községben elterülő 4.181 kat. holdas birtokát 1921-ben 1.000 hold kivételével kényszerbérbe adták. 1922-ben még 500 holdat vettek el ilyen célra. A kényszerbér összeget holdanként 100 leiben állapították meg.

A végleges kisajátítás „abszentizmus“ címen történt és így az egész bir-

tokra vonatkozott. A kisajátított szántókért holdanként 600—1.000 leit állapítottak meg. A 711 kat. holdat kitevő öreg erdő holdjáért 600 leit.

Szurduk (Krassó megye, boksáni járás) községben elterülő 2.396 kat. holdas birtokát ugyanazon jogcímen szintén teljesen kisajátították. Az I. oszt. szántókért 1.500 leit, a II. osztályosokért 1.000 leit, a III. osztályosokért 600 leit, a IV. osztályosokért 300 leit, az erdőkért holdanként 2.400 leit állapítottak meg.

4. *Justh Józsefné* Móricföld (dettai járás) határában 1.800 kat. hold, Nagymutnok, Szákul és Zgribest (Krassz-Szörény m., temesi járás) községekben pedig 3.200 holdas birtok tulajdonosa volt. A mórieföldi ingatlan 500 hold kivételével 1920-ban kényszerbérbe került, holdanként 40 leiért. Ezt a bért 1922-ben 60 leire, 1924-ben 80 leire emelték fel. A végleges kisajátítás meghagyott 500 holdat, a többi 800—1.200 lei megállapított árért vette el.

A Krassó-Szörényben fekvő birtokokból 800 hold erdő, 400 hold gyümölcsös, a többi mezőgazdaságilag megművelhető terület és legelő volt.

A birtokok 500 hold művelhető föld, a gyümölcsösök és az erdő kivételével holdanként 15—25 lei megállapított kényszerbér mellett a tulajdonosnő rendelkezése alól elvonattak. A kisajátítási eljárás folyamata alatt e birtokból a gyümölcsösökön kívül még 200 kat. hold szabadkézből került eladásra, a többi 4—800 lei holdankénti becsár megállapításával sajátították ki.

5. *Okányi-Schwartz Andor* torontáldinnyési (módosi járás) 1.542 holdas birtoka 300 hold kivételével 1920-ban kényszerbérbe került holdanként 40 leiért, legelőnél 25 leiért. 1922-ben ezt 45, illetve 35, 1924-ben 50, illetve 40 leire emelték. A kisajátítási eljárás folyamán a birtokból 1.182 holdat sajátítottak ki, holdanként 600—1000 leiért.

A román-jugoszláv határkiigazítás folytán Okányi-Schwartz-nak még egy 1.900 kat. holdas birtoka került Obéb határában Romániához. Ebből jóváhagyást nyert 1.400 kat. holdnak szabadkézből történt eladása, a többi kisajátították 900—1.200 leies vételárért.

6. *Serényi Jánosné grófné*, bükfalvai (rékási járás) 3.400 kat. holdas birtokából 1920-ban 2.400 hold, 1921-től 3.200 hold került kényszerbér alá, holdanként 45 leiért. Ezt a bért 1922-ben felemelték úgy, hogy a szántóért 80 lei, legelőért 60 lei, kaszálóért 100 lei jutott.

Ezt a birtokot is „abszintizmus“ okából sajátították ki teljesen. Csak 38 hold tanyaterület maradt a tulajdonosnőnek. A kisajátítási árat 800—1.200 leiben állapították meg.

7. *Ambrózy Gyula gróf* birtokából, amely Giroda és Temesremete (központi járás) községekben volt, 3.346 kat. hold térmértékkel, 1920-ban 2.000 holdat adtak kényszerbérbe. 1922-ben 500 hold kivételével a többi is, holdanként 100 lei kényszerbér megállapításával.

A végleges kisajátítás alkalmával Ambrózy Gyula gróft is „abszintizmus“ minősítették és így egész birtokát kisajátították, a szántó holdjáért 1.000—1.400, a legelő holdjáért 500—700 leit állapítva meg. Jövőhagyta azonban a bizottság 1.661 kat. holdnak 1919., 1920., 1921. és 1922. években szabadkézből történt eladását.

8. *Woracziczky János gróf* monostori (vingai járás) 2.400 kat. holdas birtokát holdanként 1.400 leiért sajátították ki, meghagyván a tulajdonosnak 480 kat. holdat.

9. *Klobusitzky Jánosné* a gátaljai járásban fekvő, Szigetfalu határában lévő 2.254 holdas birtokát 500 hold kivételével 1921-ben kényszerbérbe adták holdanként 30—50 leiért. A kisajátítás után a tulajdonosnőnek megmaradt

720 kat. hold megművelhető terület. A többi szántó holdjáért 1.000 leit, a legelő és kaszáló holdjáért 800—800 leit állapítottak meg.

10. *Hadik János gróf* nagyzsámi (dettai járás) birtokából az uralomváltáskor 800 kat. hold erdő, a román-szerb határ kiigazításakor még 43 kat. hold erdő és 1.299 kat. hold szántó került Romániába.

Az erdőt teljesen kisajátították, 356 hold után holdanként 1.500 leit, a többi holdjáért 2.500 leit állapítottak meg. A szántóból 782 kat. holdat sajátítottak ki, holdjáért 500—700 leit állapítva meg. (Kényszerbérletbe itt semmi sem került, mert a szántóföldek csak 1924-ben kerültek Romániához.)

11. *Ambrózy Andor báró* Gyarmata és Temesremete (központi járás) községek határában lévő kb. 1.200 kat. holdas birtokából az 1920-ban történt kényszerbérbeadások után 500 kat. hold maradt saját rendelkezésére. A kényszerbérek holdanként 35, 50, 60 leiben nyertek megállapítást. 1924-ben a bért 100 leire emelték.

A végleges kisajátítás után a tulajdonos kezég maradt 300 kat. hold szántó, továbbá 42 hold tanyaterület, szőlő és belsőség. A kisajátítási árat 1.500 leiben határozták meg.

12. *Ifj. Csávossy Gyula báró*, Ivánd (módsi járás) község határában lévő 804 holdas birtoka nagyrészt szintén kényszerbérbe került 35—50 leies bérek mellett. A végleges kisajátítás során a birtokból az időközben elhalt tulajdonos örökösének megmaradt 300 kat. hold művelhető terület és 52 hold belsőség, kert, stb. A kisajátított földek kat. holdja 800—1.200 leies értékelést nyert.

13. *Bukovinszky Arthurné* gavozsdiái (Krassó-Szörény m., temesi járás) ingatlana 700 kat. hold szántóból, 5 hold rétből, 4 hold gyümölcsösből 8 hold füzesből, 23 hold kertből illetve belsőségből és 53 hold földadó alá nem eső területből, vagyis összesen 793 kat. holdból állott. Ebből kisajátítottak 459 kat. holdat átlag 700—800 leiert.

14. *Juhos Ernő* zaguzségi (temesi járás) ingatlanát, 160 kat. hold szántó, 40 hold gyümölcsös, 250 hold erdő és 15 hold kert képezte. Az egész birtokot, 15 hold kert és 6 hold belsőség kivételével, abszентизmus címén kisajátították, a szántó holdjáért 700, az erdő holdjáért 2.100 leit állapítva meg.

15. *Jakabffy Imre* zaguzségi (temesi járás) birtoka 62 kat. hold szántóból, 71 hold legelőből, 28 hold gyümölcsösből, 190 hold erdőből, 7 hold belsőségből és 7 hold adó alá nem eső területből állott. Ebből meghagytak 47 hold szántót, 53 hold legelőt, 28 hold gyümölcsöst, 100 hold erdőt és 7 hold belsőséget. A kisajátított szántók egyrészéért 700, másrészéért 400, a legelőért 400, az erdőért 1.600 leit állapítottak meg holdanként.

16. *Kenesei István*, Gátalja (gátaljai járás) községben elterülő 134 kat. holdas birtokát, amelyből kényszerbérbe mi sem került, abszентизmus címén teljesen kisajátították.

Példákat mutattunk a felsoroltakkal a legnagyobb birtokoktól a legkisebb középirtokokig, hogy miképpen történtek a kényszerbérbeadások és a kisajátítások a Bánság különböző részein. Ezekből kitűnik, hogy a nagy- és főleg a középbirtokoknak valóságos tönkretételét jelentette az agrárreform, hiszen a földadókat akkor is kíméletlenül behajtották rajtuk, amikor az egész kényszerbér összege sem fedezte a kivetetteket, a megállapított váltságösszegeket pedig nem készpénzben, hanem kötvényekben kapták, mégpedig úgy, hogy megszerzésük tetemes költségbe került és így is csak évek múltán, sőt

sok esetben egy évtizednél is hosszabb idő után jutottak hozzájuk, amikor értékük már a névérték fele alá csökkent.¹

Hogy mit jelentettek a megállapított kényszerbérék, illetve váltságösszegek, azt a következő adatok igazolhatják:

1921. augusztusában egy dollár árfolyama 76.5 lei volt. Szeptemberben 101.5 lei, októberben 127.5 lei, novemberben 140 lei. Vagyis, amikor 1921 őszén 30—50 lei kényszerbéréket állapítottak meg kat. holdankint, a tulajdonos egyharmad dollárnyi évi bérhez jutott. Tudjuk, hogy a háború előtt egy dollár nem egészen 5 aranykoronát ért, vagyis a földtulajdonos egy-egy kat. holdjáért mintegy másfél békebeli korona évi földbérhez jutott.

1924. márciusában a dollár ára 176.6 lei, április 15-én 188.6 lei, május 15-én 203.3 lei, június 30-án 232 lei volt. Vagyis abban az évben, amikor a legtöbb kisajátítás befejezést nyert, egy dollár átlagértéke 200 leire tehető, vagyis egy arany koronáé 40 leire.

Amint a felsorolt példákból láttuk, a legkitűnőbb toron-táli és temesmegyei szántóföldek kat. holdjáért 800—1.200 lei váltságösszeget állapítottak meg, de voltak olyanok is, amelyekért 400 leit. Így tehát a kitűnő földek kat. holdjáért a tulajdonos kötvényt kapott, amelynek 20—25 aranykorona értéke lett volna, ha a névérték és az árfolyamérték között 50%-os, sőt ennél is nagyobb különbség nem mutatkozik.

A bánági nagy és középbirtokosok tekintélyes része magyar állampolgárságra optált. Ezek, mint ilyenek a Népszövetségbe vetették reményüket, hogy nagy károsodásuktól megmenti. Keservesen csalódtak. Az úgynevezett optások még rosszabbul jártak mint azok, akik — ha elkésetten is — de mégis a román agrárkötvények birtokába jutottak.

Az így végrehajtott agrárreform magától értetődően úgyszólván teljesen megsemmisítette azt a magyar nagy- és középbirtokos osztályt, amelynek tagjai között kétségtelenül voltak, akik a magyar uralom idején sem vettek kellőképen részt a Bánág magyar kulturális- és közéletében, voltak, akik ezirányú kötelességüket lelkiismeretesen teljesítették, de valamennyien gazdasági alkalmazottaik között jelentékeny számban magyarokat juttattak kenyérhez.

A bánági magyar nagy- és középbirtokos osztály agrárreform és egyéb körülmények okozta pusztulásának mérvét szeretnénk az alábbi táblázattal érzékeltetni. Összeállításánál

¹ A „Monitorul Oficial“ 1925 április 3-i száma közölte azt a földművelésügyi miniszteri rendeletet, amely előírja azokat a feltételeket, módozatokat és formalitásokat, melyeket a kiadás iránti kéréseknél a volt földtulajdonosoknak figyelembe kell venniük. Ez a rendelet többek között előírja, hogy a kérvényhez csatolni kell „egy közjegyzői okiratban foglalt nyilatkozatot, melyben a kisajátított föld birtokosa kijelenti, hogy nincsen függőben elintézetlen revíziós kérése... és egyidejűleg lemond arról a jogáról, hogy ezután jogorvoslattal éljen“.

alapul vettünk három, 1911. évben készült összeírást és pedig Ottlik Péterét a temesmegyei, Marton Andorét, az átesatolt torontáli és e sorok íróját, a krassó-szörénymegyei birtokosokról.

A még jelenlévő birtokosok legtöbbször csak néhány száz kat. hold megművelhető földdel rendelkeznek az agrárreform végrehajtása óta. Ritka eset, hogy a birtok térfogata a közép-birtokok térmértékének felső határát közelítse meg, 1.000 kat. holdnál többje pedig csak egy-két erdőbirtokosnak maradt.

Temes megyében:

A község neve:	A birtok tulajdonosa 1911-ben:	A birtok nagysága k. holdakban 1911-ben:	Az agrárreform után maradt rész magyar birtokosa 1938-ban:
1. Aga	ifj. Juhos Gyula	2.050	—
2. Aranyág és Temesremete	Ambrózy Gyula gr.	3.900	Jakabffy Lajos
3. Baracháza	Uabdebo Lajos	800	—
4. Bázos (Határm.)	Ambrózy Lajos gr.	3.500	—
5. Bázos	Ambrózy István gr.	4.300	—
6. Bükkfalva és Temesfalva	Serényi Jánosné gr.-né	3.550	—
7. Dézsánfalva	Gyika Elemér	800	—
8. Érmény	Sztojanovits György br.	1.120	—
9. Fólya és Sipet	Beniczky György	2.250	Beniczky György
10. Fólya	Csiky Gyula	425	—
11. Detta	Büchl testvérek	1.000	—
12. Gátalja	Lukács János	400	Lukács János
13. Gátalja	Gorove László	2.130	—
14. Kádár és Végvár	Duka Géza br.	1.850	—
15. Klopodia	Manaszgy Gyula	2.000	ifj. Manaszgy Gyula
16. Klopodia	Wekerle Sándor	2.000	ifj. Wekerle Sándor és Géza
17. Klopodia	Beniczky Sándor		Beniczky Sándor örökösei
18. Lacunás	Sztojanovits Iván br.	3.900	özv. Sztojanovits Ivánné
19. Máslak, Saroltavár, Buzád, Hodos, Kisgye, Temesfüzes, Alsó- és Felsőbencsek	Wimpffen Siegfried gr.	18.112	—
20. Monostor	Woracziczky János gr.	2.250	Woracziczky János gr.
21. Móriföld	Justh Józsefné	1.800	—
22. Nagysemlak	Osztoics Péter örök.	540	Osztoics Zsigmond
23. Nagyszám	Baich Mihály br.	3.353	—
24. Nagy- és Kiszsám	Hadik Jánosné gr.-né	3.172	—
25. Németség	Szapáry Istvánné gr.-né	512	—
26. Ötvény	Rónay Mihály	550	—
27. Szépfalu	Sármezey István	713	—
28. Szigetfalu	özv. Klobusitzky Jánosné	2.254	Keltz Simon, Telegdy Józsefné

A község neve:	A birtok tulajdonosa 1911-ben:	A birtok nagy- sága k. holdak- ban 1911-ben:	Az agrárreform után maradt rész magyar birtokosa 1938-ban:
29. Szigetfalu	Gubányi Antal	675	—
30. Szigetfalu	Ambrózy Lajos gr.	1.000	—
31. Szinészeg	Vargics Imre	645	—
32. Temesgyarmat, Temesremete	Ambrózy Gyula gr.	2.377	—
33. Temesjenő	özv. Károlyi Istvánné gr.-né	5.790	—
34. Temesmurány, Temesgyarmat	Manaszty Barkó György br.	3.000	—
35. Temesújfalu és Sistaroc	Zselénsky Róbert gr.	1.340	Zselénsky Róbert gr.
36. Temesfalva	Győrössy Csepreghy Istvánné	1.000	—

Torontál megye átcsatolt járásaiban:

A község neve:	A birtok tulajdonosa 1911-ben:	A birtok nagy- sága k. holdak- ban 1911-ben:	Az agrárreform után maradt rész magyar birtokosa 1938-ban:
1. Aurélháza	Scharff Alajos	1.076	Scharff Gyula és Jenő örökösei
2. Bánlak, Karátsony- falva, Dóc, Partos, Szoka és Denta	Karátsonyi Jenő gr.	11.220	—
3. Bobda	Csávossy Gyula br.	9.500	—
4. Csávós	Csávossy Béla br.	3.000	Csávossy Béla br.
5. Csene	Szekeres Kálmán	423	Szekeres Kálmán
6. Gyér	Gyertyánffy László	3.500	ifj. Gyertyánffy László és özv. Vécsey Béláné
7. Gyér	Gyertyánffy Andor	1.200	Gyertyánffy Andor
8. Lovrin	Lipthay Frigyes br.	1.144	Lipthay Béla és Antal br.
9. Nagygály	Dániel Ernő br.	5.100	—
10. Nagykomlós	San Marco hercegné sz. Nákó Miléva gr.-nő	12.000	—
11. Nagyszentmiklós	Nákó Sándor gr.	8.000	—
12. Nagyszentmiklós	Hadfy Károly	403	—
13. Pészak	Zichy Andorné gr.-né	941	—
14. Togyér	Antalfy Zsiross József	470	—
15. Gyér	—	—	Móricz József

K r a s s ó - S z ö r é n y m e g y é b e n :

A község neve:	A birtok tulajdonosa 1911-ben:	A birtok nagy- sága k. holdak- ban 1911-ben:	Az agrárreform után maradt rész magyar birtokosa 1938-ban:
1. Daruvár	Domány János	758	—
2. Furlak	Gáspáry Arthur	1161	—
3. Furlak	Palik-Ucsevy Fedor	839	—
4. Gavozsdia	Bukovinszky Arthurné	793	özv. Bukovinszky Arthurné
5. Honoros	Huszár Károly	?	—
6. Jám	Bissingen Ernő gr.	3.100	—
7. Kaprevár	Nemes János gr.	?	—
8. Krassóhodos	Földényi Vilmosné	453	—
9. Lugoshely	Szilágyi Imre	?	—
10. Macsova	özv. Litsek Béláné	2.700	Litsek Zoltán, Margit
11. Nagymutnok	Koronghy Gyula	3.200	—
12. Nagyszurdok	Ambrózy István gr.	2.396	—
13. Ökörpatak	Bösz Hedvig	3.100	özv. Bösz Hedvigné és fia
14. Ollóság	Todoreszku Gyula	1594	Szabó Károly
15. Pogányos-Remete	Rónay Mihály	?	—
16. Radmanóc	Tóth Gyula	?	—
17. Román-Galadna	Patyánszky Gyula	2400	—
18. Rumunyesd	Fábry Kálmán	?	Fábry Kálmán
19. Ruzs	Klein Sándor	?	—
20. Szákul	özv. Radossevich Lajosné br.-né	1193	Radossevich Mihály br.
21. Szendelak	Bruckenthal Irma br.-nő	?	—
22. Topla	Karátsonyi Jenő gr.	?	—
23. Zaguzsén	id. Juhos Gyula	465	Juhos Béla
24. Zaguzsén	Jakabffy Imre	365	Jakabffy Elemér
25. Zsena	Fialka Károlyné	452	özv. Fialka Károlyné
26. Zsidóvár	Makay Agostonné	585	özv. Makay Agostonné
27. Zsuppa	Mannó Sándor	1003	Mannó Sándor

Az agrárreformnak hatása azonban nemcsak a nagybirtokok megsemmisülésében és a középbirtokok jelentékeny részének elgyengítésében jelentkezett, hanem a mezőgazdasági cselédség jelentékeny részét is más foglalkozásra utalta.

A földek szétoztása alkalmával ugyan a legtöbb helyen a gazdasági cselédek jelentékeny része az igényjogosultak közé került, ám nem rendelkezvén gazdasági felszereléssel és forgótökével, sokan a részesítettek közül a földet parlagon hagyták, avagy vagyonos parasztgazdák igáival művelték úgy, hogy ezért munkaerejük jelentékeny részét előre lekötötték. Az elkésett megmunkálások folytán a terméseredmény sokszor éveken át igen kedvezőtlen lett, ami azokat is a kapott földek eladására kényszerítette, akik azt megtartani igyekeztek. Mások a kiosztás után azonnal túladtak rajtuk. Bár erre vonatkozólag megbízható adatokkal nem rendelkezünk, de több köz-

ség helyzetismerete alapján úgy gondoljuk: a földhözjuttatott gazdasági alkalmazottak közül legfeljebb 20—30% tartja még birtokában a kapott földet, a többi fokozatosan a városok gyáraiba került, vagy mint napszámos keresi kenyerét. A gazdasági eselések helyzetében ennek ellenére nem állott be hirtelen olyan megdöbbentő rosszabbodás, mint a magyar telepes kisgazdákéban, akik viszonylag sokkal nagyobb jólétből hirtelen proletár-sorsba zuhantak.

Hogy miért és hogyan, azt a következő fejezetben adjuk elő.

b) *Telepesek ügye.*

A Bánság területén a török uralmat megszüntető pozsaréváci békekötés után, a bécsi kormánynak e visszahódított terület benépesítéséről kellett gondoskodnia, mert itt összesen 21.000 lakóházat talált, ha ezeknek minősítette a földalatti putrikat is.

A telepítés egyik kormány-szakértője, Bartenstein azonban még 1755-ben is elutasította azt a gondolatot, hogy a Bánságba ismét magyarok jussanak, mert „veszedelmes volna a határszélteken ily elégedetlen elemeket tartani, akik újra felázadhatnának, mint Boeskey, Bethlen, Rákóczi és Thököly alatt”.¹

Érthető tehát, hogy a Bánságnak Romániához jutott területén, a XVIII. század folyamán csak Végvárra került 1794-ben 135 református magyar telepescsalád, ugyanez évben közel száz Ó-telekre, ahová 30 év múlva Újvár magyarsága is áttelepül, néhány család Nagyköveresre és Nagyszentmiklósrá.

De a XIX. század első felében is csak igen gyéren jutnak ide magyarok. 1800 körül Dézsánfalvára, 1806-ban Nagyszentmártonra, 1822-ben Búziásra kerül néhány család, 1823-ban Gátaljára, 1835-ben Porgányra, 1840 körül Aurélházára és Bolgártelepre, 1850 körül Giládra már tekintélyesebb számban jutnak és 1835 és 1850 között még Temesfalvára, Aranyágra, Dócsra és Nagyszilasra is kerül néhány tucat magyar.

De amikor a magyar alkotmányosság helyre állt, a Bánságban is gyorsabb ütemet vett a telepítés. Már 1868-ban keletkeznek Ötvösd, Józsefszállás és Torontál-Keresztes magyar telepes községek. 1881-ben Szapáryfalva, 1888-ban Izgár és Érszeg román községekhez telepítenek magyarokat. De rendszeres telepítés csak ezután veszi kezdetét.

A múlt század végén még nagy erdőségek terültek el a Béga és Temes folyók mentén azon Facsád község és Temesvár között elhúzódó 70—80 kilométernyi sávon, melynek lapá-

¹ Szekfű Gyula: II. Rákóczi Ferentől Gróf Tisza Istvánig. I. kötet, 191. old.

lyairól és dombjairól a szakértők könnyen megállapíthatták, hogy inkább a mezőgazdaság céljaira alkalmasak. Ezért, amikor a magyar kormány 1888-ban elhatározta, hogy különböző okokból megkezdi a belső telepítést, ez a 43.000 kat. holdat kitevő erdőterület² igen alkalmasnak látszott új telepesközségek létesítésére. A céltudatos telepítés ezen a területen és a kincstár által még hozzávásárolt mintegy 6.000 holdon 1890-ben indult. Krassó-Szörény megyében mint önálló községek létesültek 1893-ban Igazfalva és Nagybodófalva, mint hozzátelepítések Facsád (1890 és 1980), Bégamonostor (1903—1904), Bálinc (1903, 1909), Vásáros (1908), Bégahosszúpatok (1909), Bethlenháza és Nőrincse. (Szapáryfalva is kibővült.)

Temes megyében önálló telepközség lett Újszentes (1891), hozzátelepítések: Temesrékás (1899), Sztancsófalva (1903), Újnoshica (1903), Babsa és Gizellafalva.

A magyar kormánynak ez a telepítése, amely kétségtelenül nemzetpolitikai célokat is szolgált, a románság politikai vezetőiben nagy elégedetlenséget támasztott. Ennek megyegyűléseken, a sajtóban, sőt az országgyűlésen is kifejezést adtak, figyelembe nem véve azokat az üdvös gazdasági intézkedéseket, amelyeket egyidejűleg a kormány ugyane vidék román lakossága érdekében tett.³ Vaida-Voivod Sándor, Románia volt miniszterelnöke, amikor még a magyar országgyűlés tagja volt, az egyik költségvetési beszédében (1912) többek között a következőket mondta:

„Hasztalan költ az államkormányzat annyi sok pénzt a magyar telepesekre. Ezek a telepesek olyanok, mint az üvegházi növények, amelyeknél, ha leszedjük az üvegtetőt, az első hideg tavaszi szellő tönkreteszi őket. Ez a szellő pedig bizonyára elérkezik és akkor kár volt minden fáradságért és költségért.“

Valóban, a szellő nem is egy évtizedig várattott magára. És azok hozzáláthattak az üvegtető leszedéséhez, akiket ez a telepítés nagyon bántott.

Már a nagyszebeni Kormányzó Tanács („Consiliul Dirigent“) idejében felmerült a kívánság, hogy a telepesektől legalább részben vegyék el a földet, de Maniu Gyula elutasította azt a gondolatot, hogy földművesektől sajátítsanak ki akkor, amikor a gyulafehérvári határozat 5. pontja ezeknek földet ígér. Így az Avereseu-kormányra jutott a feladat, hogy főleg egyik tekintélyének, egy a Béga völgyében lakó lelkész-

² 1888-ban 21.605 kat. hold, 1892-ben 15.704 kat. hold, 1904 és 1908 között pedig 5.705 kat. hold erdőterület letarolását engedélyezte a kormány. (Lovas Sándor: A legújabb állami telepítések Magyarországon. Budapest. Pallas. 1908.)

³ A telepítések ideje alatt a kormány a Béga völgyében a majorsági területekből Bálinc, Kuttina, Fadimák, Baszezt és Rakitta román községeknek 1335 kat. holdat adott bérbe 6996 korona évi haszonbérért, vagyis átlag holdját évi öt és egynegyed koronáért, amivel ezen községek állattenyésztését hatalmasan felendítette.

X 1899
X 1903

S. K. ...
41

1921
15356

nek unszolására, az erdélyi és bánáti földreformtörvénybe fölvegye a 10. cikket, amely a következőképp rendelkezik:

„Azoknak illetősége, akiket 1885. január 1. után telepítettek, kisajátítható oly mértékben, hogy a telepesnek ne maradjon több, mint amennyi a 86. cikkben felsorolt igényjogosultaknak az illető vidéken adható.

A jelen cikk értelmében telepítésnek mondható minden földosztás, amely a szabadverseny kizárásával akár más vidékről hozott, akár helybeli lakosok javára történt.

Nem alkalmazható ez a rendelkezés az oly telepítési illetőségekre, amelyek már harmadik személyek birtokába jutottak, de nem öröklés útján.“

Az agrártörvénynek ezt a rendelkezését kiegészítették egy másik, úgynevezett telepfosztó törvény (megjelent a hivatalos lap 1921. évi 172. számában) rendelkezései, amelyek jogszerint és tényleg semmisnek mondják ki mindazon a köztulajdonra vonatkozó bármely természetű jogügyleteket, melyeket 1918. december 1. után akár a magyar kormány, akár annak közegei, akár bármilyen más személy vagy bármilyen más közeg kötött, ha az nem a román kormány által illetékes minisztere útján történt. Továbbá mindazon bármely természetű jogügyleteket, melyeket bárha 1918. december 1. előtt kötöttek is, bárha el is voltak látva minden törvényes kellekkel, de 1918. december 1-ig nem voltak keresztülvezetve a telekkönyvben vagy amelyeknek utólagos telekkönyvi foganatosítása felhatalmazás nélkül, vagy valamilyen más közeg, de nem a román kormány illetékes miniszterének a felhatalmazása avagy a Kormányzó Tanács oly határozata alapján történt, melyet ez a Tanács tanácskozása folyamánként hozott meg. A további rendelkezések szerint azok az állami ingatlanok, amelyek nem a román hatóságok hozzájárulásával telekkönyvezettek az új tulajdonosok nevére, minden tehertől mentesen visszaszállnak az állam tulajdonába, a nélkül, hogy az állam bármilyen természetű restitúcióra, akár az ár, akár kártérítés megfizetésére lenne köteles.

Erre a törvényre a következő okokból volt szükség: A telepesek telepeiket több évi, átlag ötven esztendőös törlesztés feltételeivel vették meg a magyar államtól. A telepítési okiratban ugyan ki volt kötve, hogy az első törlesztési részlet kifizetése után a kincstár a telepeseket telekkönyvbe juttatja, de sajnos, a legtöbb esetben az állami közegek ennek a kötelezettségnek végrehajtását elmulasztották és ezt csak 1918. december 1-e után eszközölték. E törvény alapján tehát a román államhatalom a telekkönyvekben visszajuttatta azt az állapotot, amely magánjogilag megfelelő nem volt, mert hisz a román állam, mint a magyar állam jogutóda szintén köteles lett volna az első részletet lefizető telepeseket telekkönyvbe juttatni.

E törvény alapján tehát az összes telepes földek az állam nevére kerültek, azok is, amelyeknek teljes vételárát a ve-

vők már kifizették, azok is, amelyek vételárának egy részét a telepesek a román államkincstárnak fizették meg.⁴

Az agrártörvény 50. szakasza szerint a kisajátított földek kártalanítási ára semmi esetre sem haladhatja túl az 1913. évi értéket, de a számítás leiben (papír) történik úgy, hogy egy lei és egy aranykorona egyértékűnek számítatik. Hogy ez a rendelkezés a telepesekre vonatkoztatva mit jelentett, azt egy kis számítás mutathatja:

A gazdálkodó telephelyek (24 kat. hold és belsőség) vételára Újmosnicán például 7940 aranykorona volt. Ebből a sorsolás előtt 1.000 koronát kellett a telepesnek lefizetnie. A fennmaradó összeg után az első évben 2%, a második évben 3%, a következő években 50 éven át törlesztés és kamat fejében 324 korona 06 fillér volt fizetendő. A telepesek nagy része a 7.940 korona vételárból 1918-ig a magyar kincstárnak 5546 koronát, 1919-től a román kincstárnak 1292 koronát törlesztett, úgy, hogy hátralékuk 1102 korona maradt. De aki a magyar uralom alatt a legkevesebbet fizette, az is 2.355 aranykoronát szolgáltatott.

1903-ban, amikor például Bálincon, Begamonostoron, Újmosnicán és Sztancsófalván a sorsolás történt, a Bánságban 16 korona volt a búza átlagára. Amidőn tehát e község telepesei az 1.000 koronát lefizették, ezzel 62.5 métermázsza búza ellenértékét szolgáltatták be. Azóta átlag — a rossz fizetők is — évi 100 koronát, vagyis még 1.500 aranykoronát törlesztettek. Miután pedig 1903 és 1918 között átlag 21 aranykorona volt a búza ára, így még 76 métermázsza búzát szolgáltattak be törlesztésül, vagyis összesen 138.5 métermázsza búza értékét a megfizetett kamatokon felül. Az agrárreform végrehajtása idején a búza métermázsója 1.250 leibe került, vagyis 173.125 leit képviselt a befizetett összeg, azaz átlag holdanként 7.213 leit. Miután az agrártörvény 50. szakasza értelmében 1 hold után legfeljebb 1.000 leit kaphatott a telepes, így minden kisajátított hold földjével a befektetett tőkéjének hat-heted részét veszítette el, ha földjavító munkáját nem is értékeliük.⁵

⁴ A „Magyar Kisebbség“ nemzetpolitikai szemle 1922. évi I. évfolyamának 192. lapján táblázatot közöl 24 újmosnicai telepes helyzetéről. Ebből kitűnik, hogy a telepfosztó törvény életbelépésének időpontjában ezek közül egy már teljesen kifizette a 24 katasztrális holdért járó 7.940 korona vételárat, tizen 4.500 koronán felüli fizetést teljesítettek a magyar kincstárnak, a többiek is legalább 2355 koronát fizettek és kettő kivételével valamennyien legalább 1.000 koronát a román kincstárnak. 24-en összesen 94.522 koronát fizettek a magyar kincstárnak, 15.294 koronát a románnak és összes hátralékuk 70.544 korona maradt.

Ebből a kimutatásból azt is megtudhatjuk, hogy a 24 telepes családnak 35 tagja volt a háborúban, összesen 1448 hónapi katonai szolgálattal. Közülük 15-en sebesültek meg, illetve lettek rokkantak. 10-en voltak hadifogságban és 13-an szereztek kitüntetést.

⁵ Mindezeket előadta a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott tájékoztató irat is, amelyet e sorok írója készített.

Amikor 1921 tavaszán híre járt, hogy az Averescu-kormány agrárreform-javaslatába felveszi a telepesekre oly végzetes 10-ik szakaszt, Sulyok István dr. Lugoson telepvédő irodát létesített. Ez gyűjtötte össze a telepes-ügyekre vonatkozó adatokat, tájékoztatta a sajtót, szervezte a küldöttségeket, amelyek a veszély elhárítását célozták. Amint 1921. év végén az Averescu-kormányt Take Ionescué váltotta fel, azonnal küldöttséget menesztett ennek erdélyi miniszteréhez: Brediceanu Caiushoz, majd amikor e tíz napos kormány után a liberális párt került uralomra és az új törvényhozás összeült, a telepesek küldöttsége 1922. áprilisában megjelent a szenátus elnöke előtt, aki igazságot ígért, Orleanu kamarai elnök előtt, aki kijelentette, hogy az általános agrártörvény sérelmes 10-ik szakasza „mai formájában demagogikus intézkedés, amely kiigazításra szorul“, megjelent Constantinescu földmívelésügyi miniszter előtt, aki kijelentette: lehetetlenségnek tartja, hogy olyan kis birtokokból, mint amilyen a telepeseké, még el is vegyenek, végül emlékiratot nyújtott be a kabinetirodába is. Egyszóval a telepesek mindent elkövettek, hogy itthon orvoslást nyerjenek, a 10-ik szakasz módosíttassék vagy ne hajtassék végre. Fájdalom, hasztalan. 1922 őszén megkezdték a tényleges kisajátítást. A járási bizottságok, melyek elsőfokúlag határoztak, a legkülönbözőbb döntéseket hozták. Voltak, amelyek kimondták, hogy egyáltalán nincsen mit kisajátítani, mert az összes telepesek minden ingatlanára az állam tulajdonjoga a telekkönyvekben már visszajegyeztetett, mások az ügyeket egyénileg bírálták el és mindenkinek, akinek a törlés előtt ingatlana volt, meghagytak ebből 4—7 holdat, viszont voltak olyan bizottságok is, amelyek egy-egy családnak hagyták meg a 4—7 holdat. A második fokon, a megyei agrárbizottságok már egységesebben jártak el és mindenütt az egyéni kisajátítás alapelvét tekintették irányadónak.

Amikor aztán két telepesközség ügyében már a harmadfokú, vagyis végleges döntés is ismertté vált, amely szerint minden telepesnek 4 hold szántóföldet és belsőséget hagytak meg, a telepesek elhatározták, hogy ügyüket a Nemzetek Szövetsége elé viszik. A petíciót — miután e sorok írója elkészítette és a Magyar Párt elnökségének hozzájárulásra bemutatta —, Tornyai Gyula dr. csákovai ügyvéd adta be Genfben 1925. február 18-án. Ezt a N. Sz. főtitkára sürgősségi záradékkal látta el, február 28-án közölte a román kormánnyal és rövid előjegyzet kíséretében a N. Sz. Tanács tagjaival. A román kormány nevében Duca külügyminiszter válaszát 1925. április 27-i kelettel nyújtotta be. Ebben, annak előrebocsátása után, hogy az 1885 után történt telepítéseknek magyarosító céljuk volt, azt fejtegeti, hogy míg a magyar telepesgazdák 15—25 holdas birtokon gazdálkodtak, addig a környéki románok földnélküliek voltak, mivel a környéken nem volt elég föld az

igényjogosultak kielégítésére, ezért volt szükséges a telepesek földjeinek kisajátítása a környéki rendes hányadig (lotul tip), de a hányadokat nemzetiségi különbség nélkül ítelték oda. Ami az úgynevezett telepfosztó törvényt illeti, kijelentette, hogy a román kormány ez alapján csak a szabálytalan bejegyzéseket revidéáltatta és semmisíttette meg.

A kisebbségi eljárás szerint a Tanácsnak erre az ügyre kiküldött bizottsága, amely Belgium, Nagy-Britannia és Svédország képviselőiből állott, azt javasolta, hogy tűzessék ki az ügy a Tanács napirendjére. A Tanács 34-ik ülészakájában, 1925. június 11-én kezdte meg ez ügy tárgyalását. Előadója Mello-Franco, Brazília követe volt, aki előadta, hogy Románia képviselőjének (Titulescu követnek) nyilatkozata szerint 1925. március vége óta nem történt birtokból való kihelyezés és ez utóbbi fel van jogosítva kormánya nevében kijelenteni, hogy minden olyan intézkedéstől tartózkodni fog, ami a telepesek birtokállományának status quo-ján változtatna addig, amíg a Tanács érdemben nem határoz. A Tanács erre elhatározta, hogy a kérdés tárgyalását az őszi ülészakra halasztja.

1925 A szeptember 5-én megtartott folytatólagos tárgyaláson, miután Mello Franco előadó ismertette a román kormány érveit, Titulescu követ részletesen megindokolta javaslatát, amelynek lényege szerint, a román kormány hajlandó a megállapított kisajátítási áron felül az összes telepeseknek még 700.000 svájci franknak megfelelő, mintegy 28.000.000 leit megfizetni.⁶

Titulescu nagyszabású beszédét így fejezte be:

„Románia kártérítésül 700.000 aranyfranknyi összeget ajánl fel, melynek ellenértéke leiben a kormánnyal egyetértőleg utólag megállapítandó szabályok szerint fog felosztatni. Ezen ajánlat nincs semmiféle összefüggésben agrártörvényhozásunk rendelkezéseivel. Ez egyszerűen szabadelvű eljárás, mit a román kormány, mint saját szabad bírása román állampolgáraival szemben tanúsítani akar, kiknek helyzetét pártfogásra méltónak itéli. Bárcsak ezen elbánás az igazság megvilágosításába helyezné a multnak igen gyakran félreismert törekvéseit. Bárcsak ez eljárás a jövőben megvédhetné Romániát a gyanúsításoktól, melyek sohasem érhetnék, ha fáradságot vennének azokkal szembenézni. Végül bárcsak megértenék ezen elbánásból a romániai kisebbségek, hogy semmiféle támogatás nem haladhatja túl azt az oltalmat, amit új hazájuk igazságszeretete nekik nyújt.“

A genfi döntés után még serényebben folyt a telepesek birtokonkívülhelyezése és ezek képviselői most már főleg arra törekedtek, hogy az egyes családok mentől több tagját juttassák az igényjogosultak jegyzékébe, hogy így a családfőtől elvett föld egy részét „lotul tip“-ként fiai vagy vejei kapják. Ez

⁶ Lásd: Baranyai Zoltán: A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve. II. átd. kiadás 275—281. old. A N. Sz. Tanácsának 1925. szeptember 5-i ülésének e tárgyban felvetett ideiglenes jegyzőkönyvének fordítását Titulescu beszédével a „Magyar Kisebbség“ 1925. (IV. évf.) 19-ik számában.

a törekvés az egyes községekben különböző eredményekkel járt.

Hogy átlag mennyi földet vesztett a telepesnép az egyes községekben, annak megvilágítására álljanak itt három község adatai:

Nagybodófalván a 216 telepesnek a magyar kincstár összesen 3.493 kat. hold 800 ölnyi ingatlant adott el. A kisajátítás után ebből a telepések kezén maradt 2.183 kat. hold 650 öl szántó, 57 kat. hold 415 öl gyümölcsös-szőlő-erdő, 106 kat. hold 1200 öl beltelek. Kisajátítottak 1.143 kat. hold 885 öl szántót, 1 kat hold 50 öl gyümölcsöst és 800 öl beltelket. Vásároson a 63 telepesnek a magyar kincstár összesen 1.051 kat. hold 800 ölnyi ingatlant adott el. Ebből a telepések kezén maradt 284 kat. hold 400 öl szántó, 1 kat. hold gyümölcsös és 31 kat. hold belsőség. Kisajátítottak 735 kat. hold 400 öl szántót. Gizellafalván a 45 telepnek összesen 900 kat. holdja volt. Ebből kisajátítottak 768 kat. holdat, megmaradt a telepéseknek 132.

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy amíg Nagybodófalván átlag tíz és fél kat. hold maradt egy-egy telepből, Vásároson nem egészen hat kat. hold, Gizellafalván pedig csak három.

Az egyes családok birtokállománya között azonban igen nagy különbségek keletkeztek. Hiszen voltak, amelyek 3—4 „lot“-hoz jutottak, ha a családtagok között több igényjogosult (rokkant, hadiárva, háborútviselt katona stb.) akadt, és voltak olyanok is, amelyeknél 16, sőt 24 meg ennél is több kat. holdból csak egy „lot“-nyi terület maradt, ellenben a családban 4—5 kiskorú gyermek élt.

A Nemzetek Szövetsége, döntése után felkérte a román kormányt, hogy a 700.000 aranyfrank szétosztására minden községbe bizottságot küldjön ki és ebben a telepések megbizottjának is adjon helyet. Amikor ennek megfelelően a kiszállott hatósági közegek a megbizott megválasztására a telepéseket felhívták, ezek mindenütt azonos szövegű nyilatkozatot adtak át, amelyben kijelentik, hogy megbizottat nem jelölnek, nehogy ennek azt a látszatot tulajdonítsák, mintha a döntést igazságosnak, jogszerűnek vagy akár méltányosnak ismernék el. Ebben a nyilatkozatban felkérték a román kormányt, közölje ezt az állásfoglalásukat a Nemzetek Szövetségével. Ezzel a tüntetéssel adtak feleletet a telepések Mello Franco előadó azon megállapítására, hogy a döntés a telepések érdekében történt.

A 700.000 aranyfranknak leibe átszámított értékéből az egyes községekre eső hányadot a hatósági közegek néhány héten belül a telepéseknek átadták. Tekintettel arra, hogy ez az összeg nemcsak a 16 bánási, hanem a 10 erdélyi községet is megillette, belőle kb. 1000 lei jutott átlag minden kisajátított kat. hold után. A kifizetés alkalmával azonban levonták az

egyres telepeseknek folyósított összegből a magyar kincstárral szemben még fennálló vételárhátralékot úgy, hogy a telepesek közül azok is, akik még nem fizették ki az egész vételárat, így utólag kénytelenek voltak megfizetni azt, holott a földet a román állam kisajátította. A legelőterületekért kártérítést a „genfi pénz“-ből nem kaptak. Sajnos, akadtak olyan telepesek is, akik — a felvilágosítások ellenére — sem voltak hajlandók, legalább ezt a csekély ellenértéket elfogadni.

A földosztó bizottságok által a kisajátítás során megállapított kártalanítási összegek (holdanként 700—1000 lei) kifizetése nagy huza-vonával történt. Akadtak községek, amelyek egy évtizednél is hosszabb idő után jutottak a kötvények birtokába, amelyeknek árfolyama 40—60%-al süllyedt, sőt Bodófalván, évek óta tartó kérvényezések ellenére, még ma sem jutottak a telepesek a kötvények birtokába.

A végleges birtokbahelyezési eljárás folyamán is sok sérelem esett a telepeseken. Hogy csak egyet említsünk, Igazfalván a közlegelőt a községtől 7 kilométer távolságban juttatták, holott az agrárreform előtt az a község mellett terült el.

Természetesen minden egyes község különleges sérelmét fel nem sorolhatjuk, de ki kell térnünk még három ügyére, amelyek egész más elbírálás alá estek, mert 1885. január 1. előtt telepítették. Ezek: Ötvösd, Józsefszállás és Torontálkeresztes. Itt a magyarok 1868-ban települtek, mégpedig úgy, hogy a vallásalaptól 50 évre bérbe vették az egyes telepeket azzal a kötelezettséggel, hogy ezen idő alatt részletfizetésekkel megváltják a telepeket. Mivel 1911-ben a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége (Altruistabank) azért létesült, hogy ingatlanokat parcellázzon, a vallásalap ennek adta át ezeket az ingatlanokat, hogy a telepeseket egyénenként telekkönyvbe juttassa. Miután 1919 februárban az 50 év lejárt és a telepesek az utolsó részletet is kifizették, a bank őket telekkönyvbe iratta.

E községek telepeseivel szemben tehát érvényesíthetők voltak az agrártörvény 6-ik, illetve 7-ik szakaszai, amelyek a jogi személyek ingatlanainak kisajátítását rendelik és a telepfosztó törvény is.

A három község érdekében Tornya Gyula dr. ugyancsak petíciót adott be a Nemzetek Szövetségéhez, de ezt visszavonta, mert a román kormány méltányosan megállapított vételár megfizetése ellenében a telepeket a birtokosok kezén hagyta.

Azok a telepesek, akik ingatlanuk javarészét elvesztették, nagy nyomorba jutottak. Egy részük kivándorolt — főleg Braziliába — másik részük a temesvári vagy lugosi gyárakban keresett munkát, a családtagok legtöbbször pedig cselédsorba jutott és inkább csak a családfők és serdületlen gyermekek maradtak a telepeken. Helyzetük a bekövetkezett gazdasági válságos években még szomorúbb lett és csak az újabb fellen-

dülés ad lehetőséget, hogy azok, akikről az „üvegtetőt“ alaposan leszedték, a proletársorsból legalább részben ismét a kisgazda helyzetébe jussanak.⁷

⁷ Hogy azt a helyzetet, amelybe a telepesek az agrárreform után jutottak némiképp megvilágosítsuk, álljanak itt azok az adatok, amelyeket 1930-ban képviselők különböző beadványokban a hatóságok tudomására hoztak és a sajtóban is bőségesen tárgyaltak.

Sztancsófalva telepes községben a magyar igényjogosultak legnagyobb részét kihagyták az igényjogosultak közül. Kimaradt hat olyan egyén, aki a háborúban rokkanttá lett, hat hadiözvegy, negyvenhárom olyan családfő, akik a háborúban katonai szolgálatot teljesítettek és végül hat nőtlen, de a háborúban katonai szolgálatot teljesített férfi. Ebben a községben, ahol eredetileg a telepeseknek 107 olyan nagy telepük volt, amelyek egyenként 24 kat. hold szántóból, 7 kat. hold erdőilletéséből, 5 kat. hold legelőilletményből és egy kat. hold beltelkből; továbbá 47 olyan kis telepük volt, amelyek mindenike 3 kat. hold, 800 öl szántóból, 1 kat. hold legelőilletéséből és 800 öl belsőségből állott; — a lot-tip-et 4 kat. holdban állapították meg. Ennek folyamányaként jellemző esetek a következők: Matuszka Balázsnak az agrárreform végrehajtása után 4 kat. holdja maradt, a feleségének szintén 4 kat. holdja. Matuszka Balázs elhalálozván hagyatékát 1927 február 17-én letárgyalták és ebben ingatlan vagyónként felvették az egész eredeti telepvagyont, amelyet pedig már jogerősen kisajátítottak és így a hagyaték értékét 655.610 leire tették. Ennek a hagyatéknek letárgyalásáért Pentia Petru dr. temesvári közjegyző 98/1926. számú tanúsítványa szerint az örökösök 13.810 leit fizettek, a községi jegyzőnek pedig a leltározásért 8.240 leit. Ha tehát ehhez hozzászámítjuk az örökösödési illetéket, úgy ezeknek a költségeknek fedezésére reámegy a kisajátítás során megállapított egész összeg és a genfi összeg jelentékeny része is. Bús Ferenc után, aki 1926-ban halt meg és akinek 24 hold földje volt, 4 családos fia 4 hold földet örökölhett, mert hiszen 20-at az agrárreform elvett. Négy fiának, akik mindenike nős, 22 gyermeke volt, vagyis a 4 holdból négy férfinak, négy asszonynak és huszonkét gyermeknek kellett volna megélnie. Érthető tehát, hogy az egyik fiú azonnal Argentínába vándorolt, és a többi családtagok is szétszéledtek különböző szolgálatokba. Szabó Jánosnak, akinek 48 hold földje volt és 12 élő gyermeke van, ugyancsak 4 kat. holdja maradt.

Temesrékás községben — amelyet 1929. november 14-én a telepesek helyzetének megismerése céljából meglátogatott Bakker van Bosse asszony, hollandiai ügyvédnő, a Népszövetségi Ligák Uniója kisebbségi bizottságának alelnöke is — az eredetileg 20 kat. hold földből minden egyes telepes kezén 5 kat. holdat hagytak. A telepesektől elvett földet idegenből hozott román kolonisták kapták, ami ellenmondásban áll azokkal, amiket Duca külügyminiszter az elvétel indokául a Népszövetség előtt felhozott. Bakkerné megkönnyezte id. Malonyai István előadását (az Amerikát megjárt telepesek angol nyelven és a sváb szomszédoktól eltanult német nyelven érintkeztek vele) aki szerint Szilason volt háza, 800 öl szőlője és 5 kat. hold földje, amelyeknek vételáráért (6.000 aranykoronáért) vette meg a rékási telepet, amelyből — holott már az egész vételarat kifizette — csak 5 kat. holdat hagytak meg. Ezen tengődik 28 családtagjával.

Mosnica község határában 2.286 hold földet sajátítottak ki nagybirtokból. Ennek következtében bőségesen rendelkezésre állott föld a román igényjogosultak számára is. Ennek ellenére az újmosnicai magyar telepeseknek is elvették földjét a lot-tip erejéig, viszont 42 magyar földigénylőt kihagytak az igény-

c) *Konverziók.*

Románia egész gazdatársadalma 1931 körül rendkívül súlyos anyagi helyzetbe került a terményárak zuhanása folytán. Amíg éveken át métermázsánként 1000—1500 lei volt a búza ára s általános gazdasági konjunktúra mutatkozott, a gazdák meggondolatlanul vettek hitelt igénybe földek vásárlásához és ezek felszereléséhez. A részletfizetésekre vett traktorok és egyéb gazdasági felszerelések majd minden vagyonosabb kisgazda udvarán is megjelentek. A vevők a 20—40 százalékos kamatfizetést is vállalták, mert hiszen a termények árából ilyen uzsorakamatot is fizethettek.

Amikor azután a gabonaárak oly mértékben zuhantak, hogy szinte a mélypontot érték el, természetesen az ilyen kamatterhek a legfundáltabb gazdaságot is egészen rövid idő alatt tönkretették.

Rövidesen oly nagymérvű lett a gazdasági leromlás, akkora azok száma, akiket a már megkért végrehajtások koldussorsra ítélték, hogy az állam kénytelen volt kemény, sőt kíméletlen kézzel beavatkozni a gazdasági életbe és az úgynevezett „konverziós törvények”-kel az adósok megmentésére sietni.

Három kísérlet után a negyedik konverziós törvény, amely a legradikálisabb volt, célszerűnek, megfelelőnek és hasznosnak bizonyult, megmentve a földműves és birtokos társadalmat a teljes pusztulástól, mégpedig nemzeti különbség nélkül.

Kétségtelen, hogy a magyarok közül is akadtak, akik mint hitelezők jelentékeny anyagi veszteséget szenvedtek a konverzió alkalmazása következtében, de ezek közül talán senki, vagy csak igen kevesen estek annak az elhatározásuknak áldozatául, hogy éveken át 20—40%-kal kamatoztatták tőkéjüket. Ezzel szemben bizonyos, hogy az agrárreform által úgyszólván a tönk szélére jutott birtokos magyar középosztály tagjai közül sokat, a meggondolatlanul hitelhez nyult kisbirtokosoknak pedig egész tömegét a végromlásától mentette meg.

Argetoianu pénzügyminiszter és a Iorga-kormány nevéhez fűződik az első kísérlet, amely az 1932. április 19-én megjelent törvény volt.

Feladatunkon kívül esik ennek a törvénynek részletes ismertetése. De hogy elgondolásait némiképp érzékeltessük, álljanak itt a következők:

jogosultak lajstromából és e helyett 300 hold állami rezervát és 600 hold legelőterületet hasítottak ki.

Az Országos Magyar Párt bányászati tagozata minden egyes telepes sorsát külön kivizsgálta és az észlelteket jegyzőkönyvbe foglalta. Ezek alapján készültek azok az emlékiratok, amelyek sajnos, eredménytelenek maradtak.

A törvény azon 10 hektáros (20 kat. holdas) vagy ennél kisebb birtokú mezőgazdáknak, akiknek mezőgazdasági javai és falusi birtoka összvagyonuknak legább 30%-át tette, adósságait 50%-kal szállította le úgy, hogy a megmaradó 50%-ot az adós 30 év alatt törlesztheti 4% kamattal. Mezőgazdasági jellegű hitelszövetkezetekkel szemben a 10—20 holdas gazdák adóssága, valamint a 2—20 holdas kertészeké csak 25%-kal csökkent, ha a szövetkezetek sohasem számítottak 18%-nál több kamatot.

A konverziós kedvezmények azon adósokra is vonatkoztak, kiknek 20 holdnál nagyobb birtokuk volt, ha késznek nyilatkoztak birtokukat 20 holdra lecsökkenteni és a többit a hitelezők kielégítésére átengedni.

A hitelezők csak a mindenkori évi esedékes részletre kérhettek végrehajtást. Három évi részlet elmulasztása esetén magát a birtokot is végrehajtás alá vonhatták.

A közép- és nagybirtok szanálása fakultatív volt. Az adós kérhette azt, ha 20 holdnál nagyobb birtoka volt, ha adósságának minimálisan 60%-a földvételből vagy hasznos befektetésből, károkból, a létminimum biztosításából stb. származott és az adósság 1931. december 18. előtt keletkezett. A közép- és nagybirtokosok jogosultak voltak kérni a szanálást a felhalmozódott kamatok leszállítása útján is. A törvény elengedett nekik 10%-ot az 1931. évi adósságokból, 20%-ot az 1930-i, 30%-ot az 1929-i, 40%-ot az 1928-i és 50%-ot az 1927-i vagy ennél régebben keletkezett adósságokból, ha 60 nap alatt a hitelezők jegyzékét a törvényszékeknél benyújtották azzal a kijelentéssel, hogy az e tárgyban meghozott ítélettől számított hat hónapon belül a leszállított tartozásnak legalább 10%-át lefizetik, a többit pedig az esedékességtől számított két éven belül.

A mezőgazdasági adósok jogosultak voltak kérni az új „jogi szanálást” is, ha összetartozásuk legalább 60%-ának kifizetését ajánlották fel egy bizonyos határidőn belül, amelyet a törvényszék állapít meg az adós fizetési képességéhez mérten és olyan évi részletekben, amely a szanált birtok tiszta jövedelmének legalább 50%-át teszi. Az adós köteles volt likvidálási tervet bemutatni, melynek időtartama nem haladhatja meg a 30 évet. A jogi szanálás tartama alatt fizetett kamattal nem haladhatja meg a Nemzeti Bank mindenkori kamatlábát.

Húsz holdasnál nagyobb gazdák, akik nem akarták igénybe venni a konverziónyújtotta kedvezményeket, 3 évre kérhették a kielégítési végrehajtások elhalasztását azon kötelezettség vállalásával, hogy 3 éven belül kiegyenlítik tartozásukat a Nemzeti Bank kamatlába mellett.

Csak bizonyos tartozások (rokkantak, árvák, hadiözvegyek stb. részére járók) nem estek konverzió alá.

A Vaida-kormány 1932. október 26-án módosította az el-

ső konverziós törvényt, még több előnyt biztosítva különböző adósoknak.

1933. április 14-én jelent meg a harmadik adósságrendező törvény és végül 1934. április 7-én a Tătăreseau kormány ilyen törvénye, amely ma is érvényben van.

Ennek főbb elvei a következők:

Mezőgazdasági adósoknak tekintik azon román állampolgár adósokat, fizikai személyeket, földvásárló közösségeket, a magánjog terén nyereszkesedési cél nélkül működő jogi személyeket, mindennemű alapítványt és a volt karánsebesi és nászódi határőr ezredek vagyonszociális közösségeit, amelyek már 1931. december 18. óta 1934. április 7-ig tényleges vagy látszólagos tulajdonosai olyan ingatlanoknak, amelyek az egyenes adókról szóló törvényben előírt mezőgazdasági adó alá esnek (még ha adómentesek is) vagy olyan bárhol fekvő lakóházaknak, amelyeknek tulajdonosai földmunkások.

Ezen mezőgazdasági adósok tartozásait a felére szállította le a törvény. Az így leszállított fele adósságot 34 féléven át, minden év május 15-én és november 15-én évi 3% kamattal együtt esedékes részletben kell megfizetni. Az első részlet 1934. november 15-én volt esedékes. Azok az adósok, akik adósságukat két éven belül kifizetik, ennek csak 30%-át tartoznak fizetni, akik öt éven belül, azok csak 40%-át. Vagyis az előbbieket 70, az utóbbiakat 60 százaléktól szabadultak. Ez a rendelkezés volt a legnagyobb jelentőségű. És valóban sok magyar is élt az alkalmal, hogy így adóssága 70, illetőleg 60 százaléktól szabaduljon. És ha ekkor a magyar tőkével dolgozó pénzintézetek a magyar gazdaság támogatására siethettek volna, a Bán-ságban is még több száz gazdálkodó helyzete lényegesen jobbra fordul. A magyarság vezetőit felelősség nem terheli azért, hogy erre az illetékes tényezők figyelmét fel nem hívták.

Ez a törvény a városi adósságokat is rendezte. Konverziót élvezhettek az ingatlan-tulajdonosok közül azok, akiknek háza Bukarestben 60.000 lei, törvényhatósági városokban (Temesvár) 48.000 lei, a kisebb városokban 24.000 leinél nem hozott több nyers jövedelmet az adókimutatások szerint. Konvertálni csak az 1931. december 18-ig létrejött adósságokat lehetett. A városi konverziós adósok 20% adósságleszállítást kaptak, a hátralékot pedig 10 év alatt 6% kamattal mellett törlesztették. Aki ezen határidőnél hamarabb fizetett, évi 8%-os leszállítás kedvezményében részesült, aki pedig két év alatt kifizette adósságát, 35%-os, aki öt év alatt, 30%-os elengedésben részesült.

Ebből a hézagos vázlatból is láthatja az olvasó, hogy a konverziós törvények az egész hiteléletre súlyos kihatással voltak, azt egy időre meg is rendítették, de a törvényhozás a pénzintézetek segítségére sietett és bár az ezek megmentését célzó intézkedések a betegek érzékeny károsításával jártak,

mégis azt kell mondanunk, hogy a konverziós törvények sok hiányosságuk ellenére is, nemcsak az egyetemes gazdasági életre, de a bánsági magyarságra is előnyösek és gazdasági kihatásukban szerencsések voltak.

d) *Gazdasági szervezetek.*

A bánsági magyarság mezőgazdasági szervezkedésének kiépítését elsőnek a Magyar Párt bánsági tagozata szorgalmazta s már 1930-ban létrejöttek Dadányi György és Koppány Rezső közreműködésével az első gazdakörök, melyek a Kolozsvárott székelő, nagymultú Erdélyi Gazdasági Egyletnek voltak a helyi szervei. Kivülük Páll György dr. és Becsky István vettek részt a gazdaköri szervezési munkában, melynek eredménye gyanánt ma 42 gazdakör áll fenn a Bánságban, valamennyi az EGE fiókja.

Különös jelentőséget nyert a temesvári gazdakör, mely Bánsági Magyar Gazdasági Egyesület név alatt 1931. február 2-án a temesvári Magyar Házban a következő vezetőséggel alakult meg:

Gyertyánffy László dr. földbirtokos (Gyér) elnök, Scharff Jenő földbirtokos (Aurélháza) ügyvezető alelnök, Demeter Domokos földbirtokos (Végvár), Dezső Antal kisbirtokos (Szigetfalu) és Tornyai József telepesgazda (Gizellafalva) alelnökök, Koppány Rezső okl. gazdatiszt főtitkár, Dadányi György erdőbirtokos és Bakos János földműves titkárok, Páll György dr. főpénztáros, Krecsmáry Sándor ny. uradalmi főintéző pénztáros, Szilágyi Imre (Újszentes) és Kecskeméti Péter (Rékás) ellenőrök, Heinrich Károly szőlőbirtokos (Búziás) és Vécsey László földbirtokos (Gyér) jegyzők, Aczél Oszkár dr. és Kriván Gyula dr. ügyészek. A választmány tagjai voltak hivatalból a mezőgazdasági kamarák és vármegyei tanácsok magyar tagjai, a magyar napilapok felelős szerkesztői, a magyar gazdakörök elnökei, továbbá a bánsági gazdatársadalom legismertebb tagjai: báró Ambrózy Andor, Manaszgy Gyula (Klopódia), Keltz Simon (Szigetfalu), Jeszenszky Béla (Románszentmihály), ifj. Vécsey Béla (Gyér), id. Vécsey Béla (Gyér), Szentmiklóssy Sándor, Scharff Gyula dr. (Aurélháza), Jakabffy Elemér dr. (Zaguzsén), Jakabffy Lajos (Aranyág), Kintzig László (Fűskút), Gyertyánffy Miklós (Gyér), Csiky Gyula (Fólya), Prunkl Ede, Lukáts Jenő, Győrbíró Jenő dr., Harkányi Sándor dr., Boróczy László, Szakmáry Ferenc, Tóth Benjamin, báró Csávossy Béla (Csávós), Kovács Kálmán (Bánlak), Osztoics Zsigmond és Osztoics László (Nagysemlak), Brunner Alfréd (Detta), Lönyi Ottó, Eckstein Béla, báró Radossevich Mihály (Szákul), Demkó Géza (Öregfalu), Patytyánszky Elemér (Lugos), Somló István és Somló Imre (Dolác), Feigl Ede és Hack Jenő (Detta), Velicsek Gusztáv, Zabos István (Gátalja), G. Tóth János (Végvár), Brück Ede, Salló Ervin, Udvardy Gergely (Ollóság), Bakos János (Bodófalva), Szücs Pál, Jenes Mihály (Majláthfalva).

Ez a névsor csaknem minden jelentősebb bánsági magyar gazdát felölel. Ha jogilag nem is, de ténylegesen a Bánsági Magyar Gazdasági Egylet az itteni gazdakörök központja lett. Irányítójává vált a falusi gazdaköröknek, és nagy felkészültségű, a falusi nép igényeit kitűnően ismerő főtitkára,

Koppány Rezső, igen értékes ismeretterjesztő előadássorozatot tartott a falvakban, bevezetvén új iparnövények (cukorrépa, len, paprika, takácsmácsonya) termesztését is. Lukács Jenő földbirtokos, Koppánnyal együtt, szintén számos tanító előadást tartott.

Az EGE országos átszervezésekor 1935-ben Lukács Jenő lett a B. M. G. E. elnöke.¹ Koppány Rezső pedig az Erdélyi Gazdasági Egylet bánsági, majd később Bihar- és szilágymegyei felügyelője. Helyébe Becskey István mérnök, majd Dadányi György került. Az új megindulás legértékesebb ténykedése a Bodófalván és Végváron nagy sikerrel megrendezett téli gazdasági szaktanfolyam volt.

A B. M. G. E. kinyomatta és ingyen szétosztotta Koppány Rezső több mezőgazdasági, népies tanulmányát. Több községben sikerült „Gazdanapokat“ rendezett.

A Bánsági Magyar Gazdasági Egyesület égisze alatt alakult meg a „Bánsági Mezőgazdák termelő, terményértékesítő és beszerző szövetkezete“, melynek elnöke Lukács Jenő, igazgatója Koppány Rezső volt, azonban a szövetkezet még 1931-ben rövid működés után megszűnt.

„Vitamin“ paprikatermelő és feldolgozó szövetkezet néven a kolozsvári magyar szövetkezeti központ támogatásával Temesvárott paprikagyár létesült, amely bánsági magyar gazdák termelvényeit dolgozza fel. Magyarszentmártonban tejszövetkezet van alakulóban, egyébként a szövetkezeti mozgalom bánsági magyar vonatkozásban még gyermekecipőkben jár. A temesvári Corvin szövetkezet, melynek vezetői Kószó János dr. és Becskey István, a városi magyar lakosságra alapítja létét. Magyar ifjúsági szervezetek támogatásával Temesvárott két kis vállalkozás létesült, melyek baromfi-, vaj- és tojáskereskedelemmel foglalkoznak. A magyarság valóban eredményes gazdasági megszervezése azonban a Bánságban még a jövő feladata.

B) Ipar és kereskedelem. (Munkaadók.)

A bánsági magyarság igen fontos rétegét alkotják a városokban és nagyobb falvakban jelentékeny számban dolgozó magyar iparosmesterek, akik minden magyar megmozdulásban tevékeny részt vesznek. Az utóbbi évekig tulajdonképpen az iparos pálya volt az egyetlen, ahova lehetett és érdemes volt elhelyezkednie a városi magyar intelligencia gyermekeinek, miután az értelmiségi pályákon nem volt számukra kilátás a boldogulásra. Öt év óta azonban e téren is nagy nehé-

¹ Alelnökök Demkó Géza földbirtokos és Bakos János telepesgazda, főpénztáros Takáts Kálmán okl. gazdatiszt.

Helyisége 1938. április 4-ig a Magyar Házban volt.

ségek torlódnak a magyarság elé, amelyeket a Magyar Párt történetéről írt részben jellemeztünk.

Az iparosok nemzetiségi megoszlására értékes adalék az a statisztika, amelyet a munkaügyi miniszterium 1937-ről bocsátott a nyilvánosság rendelkezésére, az iparostanoncokról. E szerint 1937-ben a Bánságban 3852 iparostanonc volt, kikből 1652 román, 1562 német, 562 magyar és 76 zsidó. Ezek a számok mutatják a közeljövő bánsági iparosainak nemzeti arányszámait.¹

Az általános gazdasági konjunktúra idején a magyar iparosok is jól kerestek, anyagilag megerősödtek. A román iparosság rendkívüli előnyben részesítése, továbbá a németiség és zsidóság saját fajtájú iparosainak támogatására irányuló törekvése, az utóbbi időben a magyar iparosok anyagi helyzetére kedvezőtlenül érezte hatását. Súlyos adóterhek is aránytalanul nehezdednek rájuk.

A Bánságban a magyar iparosok nem nemzeti alapon szervezkedtek, hanem szakmai alapon, nemzetiségi különbség nélkül, az Ipari Munkaadók Szindikátusában, amely ellen a sovinszta alapon tömörült román iparosszervezetek és különösen Vulpe Stefan volt munkakamarai elnök heves harcot folytattak, s az eredmény a szépen dolgozó szindikátus munkájának megbénítása és székházának elvétele lett. Az Ipari Munkaadók Szindikátusának első elnöke Klein Jenő mérnök volt, akit Kovács István követett. Legtevékenyebb magyar vezetőtagjai Szappanos Gyula, Veterány Viktor dr., Lőrincz István, Katzky Antal, Bittó Ferenc, Sebestyén Gyula, Oláh Sándor voltak, a titkárok Gazda József és Kmehl Ernő. Az egykori ipartestület román munkakamarai szekcióvá változott át, utolsó magyar főtitkára Káldy Miklós volt. Az iparosszervezetek ügyésze hosszú éveken át Veterány Viktor dr. volt. A Temesvári Ipari Munkaadók Szindikátusa több éven át névös, három nyelven megjelenő iparos szaklapot is adott ki „Az Iparos” címmel, melyet Páll György dr. szerkesztett.

Sokkal rosszabb a magyarság számaránya a kereskedelemben, amely túlnyomó részben olyan zsidók kezében van, akik már megszakitottak minden közösséget a magyarsággal, a falvakban pedig németek és románok a kiskereskedők. A magyarság szegénysége erősen érezteti hatását, a fiatal magyarok tőke hiányában nem tudnak kereskedéseket alapítani. Míg a zsidóság mögött ott áll nagyszerű beszervezettségével az egész banktőke, a magyaroknak nincs hátvédjük. A kereskedők szakmai érdekeinek védelmezője a Temesvári Kereske-

¹ A Temesvarer Zeitung 1938 november 4-i számában megjelent hivatalos kimutatás szerint egész Romániában 1937-ben 25.562 iparostanonc volt, kikből 13.319 román, 5.848 magyar, 3.589 német, 2.121 zsidó, 245 bolgár, 103 orosz, 92 ukrán, 75 egyéb és állampolgárság nélküli.

dők Egyesülete, melynek éveken át Kun Richárd volt a tevékeny vezetője, főtitkára Engel-Endre Károly.

A német iparosok és kereskedők nemzeti alapon külön szervezkedtek.

C) Gyáripár.

A gyáripár tekintetében a Bánság az ország legfejlettebb része. Temesvár, Lugos, Resicabánya, Zombolya, Nagyszentmiklós, Orsova, Boksánbánya, Nándorhegy stb. fontos gyáripari központok. A resicai vasművek és testvérvállalatai a romániai nehéz ipar fő tényezői. Temesvár különösen a textilipár szempontjából fejlődött sokat.

A tulajdonosok szempontjából a Bánságban csak 10—12 közép nagyságú gyárvállalat tekinthető többé-kevésbé magyarnak, a többi elsősorban zsidó, aztán román és német kézben van.

Miután az Ókirályság az uralomváltozás idején ipari szempontból igen fejletlen volt, e helyzetnek a bánági nagyipar nagy hasznát látta. Különösen Temesvárott tömegesen alakultak új gyárak, sajnos, nem magyar tőkével, amelyekben a vezetők és munkások között magyar alig akad.

D) Az ipari munkásság.

A kisszámú értelmiségi, a jelentős számú iparos s a nagyszámú földműves réteg mellett igen fontos része a bánági magyarságnak az ipari munkásság, amely túlnyomó részben szakított a nemzetközi irányzatokkal és a Magyar Párt-hoz csatlakozva nemzeti alapra helyezkedett. A magyar intelligencia gyermekei ma már igen szívesen mennek ipari szakmunkásoknak gyárakba, csak — sajnos — felvételük nagy nehézségbe ütközik. Egyrészt az államhatalom iparkodik a városok romanizálásának céljából a vállalatokat arra bírni, hogy csakis román munkásokat vegyenek fel, másrészt a nem magyar gyártulajdonosok és vezetők a magyarok mellőzésével saját fajtájukat támogatják e téren is. Keserves fáradozásokba, utánjárásokba szokott például kerülni, hogy Temesvár legnagyobb iparvállalata, a Gyapjúipar r. t., melynek tulajdonosai magyar állampolgárok, új munkásokat és tanoncokat magyarok közül vegyenek fel.² Hogy a nagy állami és városi üzemekbe magyar munkások felvehetőek legyenek, arról természetesen már hosszú évek óta szó sem lehet. A meglevőket is minden eszközzel iparkodnak eltávolítani.

² A Gyapjúipar r. t. munkásfelvételét a cionista Welber Henrik eszközli. Ügyvezetője Acht Izsó, ügyésze Weisz Arthur dr., a volt zsidópárt elnöke.

E) Az értelmiség.

a) *A köztisztviselői kar átalakulása.*

Már rövid idővel az uralomváltás után a fontosabb hivatalokat románok foglalták el. A régi köztisztviselők vagy repatriáltak, vagy nyugdíjba mentek.

Ahogy a szélső nacionalista áramlatok erősödtek, oly mértékben vált válságossá a magyar közalkalmazottak helyzete is, kik 1934-től kezdve ezerszámra veszítették el állásukat kényszerelbocsátások folytán, melyeknek jogcíme rendszerint a nemsikerült nyelvvizsga volt. Ilymódon 20—30 szolgálati évvel bírók is, akik eddigi munkakörükből kifogástalanul működő, románul is tudó magyar közalkalmazottak voltak, váltak kenyértelenekké, sőt koldusokká. Aki tehette, igyekezett betegség címén nyugdíjba menni, azonban ez csak keveseknek sikerült. A nyelvvizsga miatt történt elbocsátások azért voltak teljesen igazságtalanok, mert az illetők csaknem valamennyien tettek már régebben eredményes nyelvvizsgákat. Komoly ok nem volt az elbocsátásokra, de ki kellett őket tenni, hogy helyet biztosíthassanak a közben felnőtt román ifjúságnak és a falvakból mesterségesen a városokba irányított román tömegeknek.

A németek értek el némi eredményt helyeik megtartásában, a magyarok csaknem semmit. A bíróságok sorra elutasították az eléjük került fellebbezéseket. Igen kivételes eset volt az, midőn egy-egy magyar alkalmazott mégis visszakarta hivatalát. A helyzet az 1938. augusztus 4-én kiadott úgynevezett kisebbségi statutum után, semmivel sem változott.

Ma már a hivatalokban alig van magyar közalkalmazott.

Aránylag még nagyszámú a magyar nyugdíjasok csoportja, akik közül azonban azok, akik az uralomváltás előtt kerültek nyugdíjba, nevetségesen csekély nyugdíjakat kapnak. Az új nyugdíjtörvény előnyeinek élvezői, akik között már kevés a magyar, tekintélyes nyugdíjakat húznak.

b) *Lelkészek, tanárok, tanítók.*

Az értelmiségnek ez a csoportja fokozott jelentőséggel bír minden nemzetkisebbség életében. Az iskolaügyről írt részben kimutattuk, hogy a magyarság szempontjából e téren milyen súlyos a helyzet. Magyarnyelvű felekezeti iskola igen kevés van s ennek folytán a magyar felekezeti tanítók száma is kevés. Az állami iskolákban magyar tanítók már alig vannak, utánpótlás pedig egyáltalában nincs. Néhány magyar tanár van még a temesvári piarista líceumban, állami román líceumban és a r. k. magyar algimnáziumban.

A magyar lelkészekben hiány mutatkozik úgy a kato-

likusoknál, mint a reformátusoknál, de az utóbbi időben valamit javult a helyzet. Az idősebb papok közül nagyon kevesen vannak, akik komoly segítséget nyújtanának nemzeti szempontból a magyar kisebbségnek.

e) *Szabad foglalkozásúak.*

Magyar ügyvédek, orvosok, mérnökök még elég jelentős számban akadnak a Bánságban, de megélhetésük nehéz. Oka ennek egyrészt a magyarság szegénysége, másrészt az a körülmény, hogy épen a tehetősebbek szívesen vesznek igénybe román ügyvédek és nem magyar egyéb szabadfoglalkozásúakat.

A magyar ügyvédség létét súlyos veszéllyel fenyegették a túlzó román ügyvédek mozgalmái, amelyek nyelvvizsga rendezésekre és egyéb korlátozó intézkedésekre irányultak, de a legutóbbi hetek eseményeinek hatása alatt — úgy látszik — e veszély elhárult.

Kereskedelmi utazók és ügynökök között kevés a magyar, de akik e pályán vannak, megállják helyüket és rendszeresen keresnek.

d) *Magánalkalmazottak.*

A magántisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak népes csoportjában a magyarság még elég szép számmal szerepel, de új állásokat kapni már igen nehéz. Hivatalos körök részéről nagy nyomás érezhető, hogy a cégek elsősorban románokat alkalmazzanak, a jobb tisztviselői állásokat pedig túlnyomó részben zsidó-cégtulajdonosok saját fajtájuknak juttatják. Szemléltető példa gyanánt hivatalos kimutatások alapján néhány adatot közlünk Temesvár pár vállalatáról.¹

A Gyapjúipar R. T. főbb tisztviselői (igazgatók, aligazgatók) között 9 zsidó, 1 magyar, 2 német van, — a többi tisztviselő között 55 zsidó, 19 magyar, 23 német, 3 román, 1 cseh és 2 szerb, — a műszaki igazgatók közt 1 zsidó és 1 német, a műszaki tisztviselők (mérnökök) közt 8 zsidó, 3 román, 2 magyar, 2 cseh-zsidó, 3 cseh, 3 német volt 1936-ban.

A Turul cipőgyár igazgatója zsidó, tisztviselői közül 3 zsidó, 1 román, 1 német. A műszaki igazgatók közt 1 magyar, 1 zsidó, a műszaki tisztviselők közt 2 román, 4 zsidó, 9 magyar, 13 német.

A Dura-művek r. t., mely magyar állampolgársággal bíró zsidó vállalkozók tulajdona, az igazgatóságban 1 románt, 1 németet és 5 zsidót, — a felügyelő bizottságban 3 zsidót és 2 németet, az igazgatásban 1 zsidót, a főbb tisztviselők közt 8 zsidót és 2 németet, a kisebb tisztviselők és alkalmazottak

¹ L.: Revista Institutului Social Banat-Crişana, 1936. IV. szám.

közt 9 zsidót, 7 magyart, 4 németet és egy mást, — a szakmunkások közt 12 románt, 3 zsidót, 18 magyart, 14 németet, 3 mást, a nem kvalifikált személyzet létszámában pedig 28 románt, 7 zsidót, 36 magyart, 53 németet s 5 más nemzetiségű alkalmazottat számlált.

Az olasz érdekeltségű „Romitex r. t.” textilgyár igazgatóságában 3 román s 4 olasz ül, az igazgató olasz, a főtisztviselők között 2 román, 1 zsidó, 1 német, a mérnökök között 1 román, 1 zsidó, 2 német s egy más, a műszaki tisztviselők között 1 német, a kisebb tisztviselők között 4 román, 3 zsidó, 7 magyar, 7 német, 3 egyéb van, — a nem kvalifikált munkások csoportjában pedig 140 román, 4 zsidó, 91 magyar, 124 német s 1 egyéb nemzetiségű van.

A német érdekeltségű zombolyai Bohn téglagyárnak nincs egyetlen zsidó alkalmazottja sem. Az igazgatóságban 6 román, 1 magyar, 1 német s egy más nemzetiségű ül, a felügyelőbizottságban 2 román és 3 német, az igazgató német, a tisztviselők között 2 román, 1 magyar, 11 német, a mérnökök között 1 magyar s 5 német, a kisebb tisztviselők között 1 román, 2 magyar, 8 német, — a szakmunkások között 4 román, 27 magyar, 62 német, a nem kvalifikált gyári munkások között 31 román, 656 magyar, 600 német s 31 egyéb munkás van.

A helyzet magyar szempontból 1936 óta lényegesen rosszabbodott. Magyar magántisztviselő ma a Bánságban alig nyerhet alkalmazást.

1934. július 16-án a román elem alkalmazásáról szóló törvény még csak azt követelte, hogy az alkalmazottaknak 80%-ban román állampolgároknak kell lenniök, de már ezt a rendelkezést is számos helyen az alantas közegek úgy igyekeztek végrehajtani, hogy a 80% alatt etnikai románok értendők.

1937-ben Pop Valér kereskedelmi miniszter rendeletben kötelezte a vállalatokat, hogy 75%-ban tiszta fajrománokat alkalmazzanak. A magyarság és némettség képviselőinek erélyes fellépésére és a Magyar Párt népszövetségi panasza folytán a kormány kénytelen volt ugyan rendeletét visszavonni, azonban ténylegesen a helyi hatóságok ma is mindent elkövetnek, hogy e hirhedt rendelet szellemében történjék az alkalmazottak felvétele. Az a legújabb rendelkezés, hogy tisztviselőket csak az állami munkaközvetítők ajánlására szabad felvenni, fájdalmas csapást jelent a magyar magánalkalmazottakra.

VI. Az 1930-as népszámlálás.

Az 1930. évi román népszámlálás már nagyobb körültekintéssel, tudományosabb alapon készült, mint az átesatolt volt magyar területeken 1920-ban fogatosított, illetőleg az, amelyet 1927-ben tartottak.

1926-ban Bukarestben felállították az állami statisztikai hivatalt (Institutul de statistica generală statului) és ez azonnal komoly munkához fogott. Ennek az intézetnek egyik kiadványában (Buletinul Statistic al României) pontosan rávilágítottak arra, mennyire értéktelenek az 1927. évi összeírás adatai, mert ennek tulajdonképpen csak politikai célja volt, az „origina etnică“ (faji eredet) megállapítása és így azt ajánlották, hogy a nyert eredményeket közzé se tegyék.

Tényleg nem jutottak nyilvánosságra.

Sajnos, az 1930. évi népszámlálás fogatosítása sem törtenhetett hibátlanul. Az alkalmazott közegek nemzeti elfogultsága és több esetben felületessége ekkor sem adott pontos eredményt, amire Willer József képviselő a kamara 1931. február 6-án megtartott ülésén adatok felsorolásával mutatott rá, ennek ellenére, a Bánságra vonatkozólag e népszámlálás adatait megközelítőleg helyeseknek tarthatjuk és így ezeket az 1910. évi magyar népszámlálás eredményeivel összehasonlíthatjuk.*

Megye:	Összlakosság		Magyarok		Románok		Németek		Zsidók		Egyebek	
	1910	1930	1910	1930	1910	1930	1910	1930	1910	1930	1910	1930
Krassó		200847		5039		139586		25628	—	603		299919
0/0				2-5		337777		69-5		0-3		39855
Szörény	467031	239329	33472	15823	72-3	183286	12-0	23053	—	2168	8-5	14991
0/0				6-6		76-7		9-7	—	0-9		6-3
Temes-T.	505055	449261	84112	76941	172749	187953	193708	174449	—	8485	54491	5 1433
0/0				16-6	15-4	34-2	37-6	38-3	—	1-7	10-8	10-3
Összes.	972086	939437	117584	97808	510526	510825	249620	223130	—	11226	94346	9642

Ez a táblázat beszédesen mutatja, hogy a Romániához csatolt Bánságban a lakosság 1910 és 1930 között fogyott. Ez a terület egész Középeurópa egyik legrosszabb propagatív erővel rendelkező része.

* Az újaradi járás Arad megyéhez csatoltatván, a sváb lakosság számának erős csökkenését idézte elő Temes—Torontál megyében.

A nyers számok magyarázatlanul azt a véleményt adhatnák, hogy a fogyásnak a magyarok az okai. A valóság éppen az ellenkezője. A Bánságban a csekély számú bolgár és rutén mellett csak a magyar mutat fel természetes szaporodást, a román és sváb nép természetes szaporodásában megdöbbentő jelenségek mutatkoznak.

Ennek igazolására álljon itt néhány román, illetve német forrásból merített adat:

A „Revista Institutului Social Banat-Crişana“ című Temesváron kiadott folyóirat 1936. évi 14-ik számában Râmneantu dr.-nak igen értékes tanulmánya ad megbízható adatokat a Bánság néprajzi helyzetéről. Ezek szerint, 1934. szeptemberétől 1935. augusztusáig a születések és halálozások a nemzetek szerint a következőkép történtek:

	Román	Magyar	Német	Zsidó	Rutén	Más
Született	8.868	1.822	3.385	119	183	1.962
Meghalt	10.623	1.493	4.011	168	96	1.744
	— 1755	+ 329	— 626	— 49	+ 87	+ 218

Az „Institutul Social Banat-Crişana“ egy másik kiadványából „Anchetă Monografică in Comuna Belint“ kitűnik, hogy a temesmegyei Béline községben, amelynek 95,3%-a a román, 2,7%-a német, 1,5%-a magyar és 0,5 százaléka más nemzetiségű lakos, a lelkek száma 1869-ben 3.472, 1890-ben 3.099, 1910-ben 2.618, 1930-ban 2.087 és 1934-ben 1.996 volt.

Karl Josef főesperes, a „Banater Deutsche Zeitung“-ban 1937 őszen a következőket írta:

„A temesvári egyházmegye az aradi körzetben 8, Temes megyében 37, Torontálban 25, Krassóban és Szörényben pedig 20, tehát összesen 90 tiszta német községet számlál, összesen 210.252 lélekkel. Ezeknek normális társadalmi és eugenetikai viszonyok között, a halálesetek levonása után, évenként körülbelül 1.600 lélek szaporulatot kellene elérniök. A valóságban azonban 1936-ban 127 lélek veszteséget mutat ki a statisztika. Népünk tehát halálküzdelemben vívódik. Torontálban 1936-ban a tiszta német egyházközségek 68%-ában több volt a halálesetek, mint a születések száma. Két egyházközségben több mint száz százalékkal nagyobb számú halálozás történt, mint születés. Összvesztéség Torontálban: 202 lélek. Temesben az egyházközségek 50%-ában több volt a házakban a koporsó, mint a böcső. Az egyik egyházközségben 1936-ban 100 százalékkal, egy másikban — halljátok és csodálkozzatok! — 400 százalékkal több haláleset volt, mint születés. Ez az egyházközség éppen a 200 éves jubileumát ünnepelte most; de egészen bizonyos, hogy a második 200 esztendő már nem fogja ünnepelni! Krassó és Szörény megyékben a tiszta német egyházközségek 40 százalékaiban volt több a halálesetek száma. Két egyházközségben 1936-ban több mint száz százalékkal több volt a koporsó, mint a böcső. Összvesztéség Krassó és Szörény megyékben 94 lélek.“

Hogy a magyarok lélekszámát az 1910-ben mutatkozott 117.584 helyett csak 97.803-ban mutatja ki az 1930. évi nép-

számlálás, ennek magyarázata a következő: mivel az 1910. évi népszámlálás nem a nemzetiséget, hanem az anyanyelvet kérdezte, az ekkor csak vallásilag összeszámlált 15.570 zsidó közül legalább is 12.000 került a magyar anyanyelvűek rovatába. A svábok nemzeti öntudatra ébredése következtében több ezer olyan, aki az 1910. évi számlálás alkalmával még magyar anyanyelvűnek vallotta magát, most a német nemzetűek rovatába jutott. Jelentékeny volt a repatriált magyarok száma is és végül az 1930. évi számláló biztosok is gyakoroltak névelemzést és ezért több esetben magyarokat más rovatba írtak.

Az előbb bemutatott táblázatból azonban kitűnik, hogy a magyarság lélekszáma évente legalább háromszázzal szaporodik és így még ha figyelmen kívül hagyjuk is az állandóan erősödő székely bevándorlást,¹ megállapíthatjuk, hogy ma már legalább is százezer lelket számlál az a magyar tömeg, amelynek húszéves történetét e könyvben adtuk.

¹ Erre vonatkozó részletes adatokkal a „Revista Institutului Social Banat-Crișana IV. évf. 14. számának 7. oldalán találkozunk.

VII. A huszadik év végén...

Ez a százezer magyar most, az új államhatalom alá rendeltetése huszadik évfordulóján ismét átfogó szervezet nélkül áll, mert 1938. március 3-án a Magyar Párt is, amely csak nevében volt párt, tényleg nemzetképviselő, a Cristea Miron patriarka második kormánya által kiadott első rendelettvény intézkedései alá esett, amely kimondja, hogy:

„1. §. Az összes fennálló egyesületek, csoportok, vagy pártok, amelyek politikai gondolatok terjesztésére és megvalósítására alakultak, feloszlattatnak.

2. §. Semmi újabb politikai szervezet nem alakulhat a jövőben és nem működhetik, csak azon feltételek mellett, amelyeket egy erre vonatkozó törvény ír elő.“

Ilyen törvényt 1938. november 2-ig, amikor e sorokat írtuk, ki nem adtak és így a magyarság egyetemes szervezete egyelőre csak a lelkekben él, a jövőtől várva, hogy számára újra külső keretet is adjon, amely a feloszlattottnál is tökéletesebben egyesítsen minden magyart és sikeresebben mentsen meg minden magyar értéket, az erkölcsieket és anyagiakat egyaránt.

Román

Névmutató.

A

Acht Izsó 144, 220.
Aczél Oszkár 123, 124, 131, 136, 143,
171, 217.
Ajtay Gábor 169.
Alföldi Géza 172.
Ambrózy Andor br. 76, 123, 125, 126,
127, 131, 132, 133, 135, 146, 150,
162, 166, 171, 193, 200, 217.
Ambrózy Andorné b.-né 154, 162.
Ambrózy Béla br. 162.
Ambrózy Gyula gr. 199, 202, 203.
Ambrózy István gr. 99, 198, 202, 204.
Ambrózy Lajos gr. 202, 203.
Ambrózy Lujza brnő 162.
Ambrus Béla 122.
Andrei József 7.
Andreovits György 113.
Andres Ferenc 83.
Antal Imre 65.
Antalfy-Zeiross József 203.
Anton Antal 47.
Anwender Henrik 42.
Apponyi Albert gr. 38.
Arató Andor 152, 170.
Ardelean 67.
Argalás Samu 63.
Argay György 193.
Argay Györgyné 162.
Argetoianu belügym. 214.
Asbóth Adolfné 156.
Asztalos Sándor 169.
Atlasz Izidor 113.
Augner István 27.
Auspitz Adolf 55.
Averescu tábornok 112, 124, 128, 134,
209.

Á

Árvay Rezső 153.

B

Baader Henrik 105, 149.
Baán József 64.
Babocsay Ferenc 55.
Babusnik Ágostné 162.
Bach Gyula 94, 169.
Bach Gyuláné 155.
Bacsó Géza 144.

Bagyánszky János 150.
Bagyik István 65.
Baich Mihály br. 202.
Baja András 137.
Baja Lujza 155.
Bajza Engelbert 63.
Bajzáth Gyula 108, 110.
Bakker van Bosse 213.
Bakos János 217, 218.
Bakos László 124, 153, 165.
Balaciu Antal 7.
Balassa Szilveszterné 155.
Balázs Győző 153.
Balla Hugó 103.
Balogh Ferenc 63.
Baltazar Dezső 74.
Baltescu János 8, 17, 22, 30, 31.
Baranyai Zoltán 210.
Barbu József 8.
Bardócz Árpád 96, 169.
Baris Margit 64.
Baross 52.
Baróthy 37.
Bartha Ábel 27.
Bartha Albert 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20,
21.
Baruch Dániel 55.
Baruch Izsó 54, 55.
Baschant József, id. 122, 150, 172.
Baschant Józsefné, id. 151.
Batthyány Tivadar gr. 21.
Bauer Gyula 63.
Bálint Miklós 189.
Bánfalvy Zsigmond 142.
Bárdossy Ágoston 108.
Bárvig Ödön 21, 108.
Bayer László 109.
Becsky Dezső 152.
Becsky István 137, 141, 143, 144, 145,
217, 218.
Bechnitz Sándor 66, 169.
Bechnitz Sándor, ifj. 66.
Beé Ferenc 25, 61, 65.
Bejan Silvius 65.
Bejan Virgil 30.
Beller Hans 50.
Benedek Imre 191.
Benel Arthur 149.
Beniczky György 202.

- Beniczky Sándor 202.
 Berán Ignác 54.
 Bereczky Gyula 63.
 Bereng Aranka 155.
 Berényi Gizella 158.
 Berger Manóné 154.
 Bergmann Károly 109.
 Berkes József 95, 109, 110.
 Berkeszi István 65, 122, 163, 168.
 Berndt János 64.
 Bersuder Lajosné (lovag) 55.
 Bethlen 205.
 Bethlen György gr. 126, 139, 140, 197.
 Biberea György 8.
 Binder János 108.
 Biró Béla főszolg. 63.
 Biró Béla póstat. 109.
 Biró Mária 155.
 Biró Pál 94.
 Bismarck 9.
 Bissingen Ernő gr. 204.
 Bissingen-Nippenburg gr. 98, 99.
 Bittó Ferenc 121, 123, 171, 219.
 Blaskovits Ferenc 38, 39, 40, 50, 51, 52,
 79, 85, 86, 103, 108.
 Blăjan Viktor 104.
 Bleyer Jakab 40, 47, 49, 52.
 Bocskay 205.
 Bocu Sever 131, 143.
 Bod Antal 63.
 Bodáts Gyula 170.
 Bodrossy Lajos 21.
 Bogma Miklós 131, 132.
 Bogma Miklósné 154, 155.
 Bohus Károly 67, 76, 122.
 Bohus Károlyné 162.
 Bokányi Dezső 11, 12.
 Bolváry Sándor 152.
 Borbély István 151.
 Bordan Oktáv 8.
 Boresecu András 113.
 Borlovan Illés 8.
 Borlovan József 111.
 Borlovan Péter 8.
 Bornemisza Gyuláné 154.
 Boróczy Erzsébet 155.
 Boróczy László 217.
 Borsiczky Ottóné 160.
 Both Ferenc 67, 122.
 Both Péter 64.
 Botlik Tibor 166.
 Botos János 170.
 Bozsán Nándor 109.
 Bócsó István 135.
 Bósz Hedvig 99, 204.
 Bósz Hedvigné 204.
 Bradiceanu Kornél 8.
 Bradiceanu László 8.
 Brandsch Rudolf 40, 42, 43, 44, 46, 49,
 50, 51.
 Branisce Valér 7, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
 23, 51, 52, 58, 59.
 Brauch Miksa 54.
 Brauch Rudolf 54, 55.
 Braun Dezső 92, 149, 150, 167, 169.
 Braun János 109.
 Brătianu Jonel 44, 125.
 Brătianu Gheorghe 134.
 Brebera Vencel 124, 151, 152, 172.
 Brebera Vencelné 154.
 Brediceanu Caius 128, 209.
 Bródy Albert 153.
 Bródy Lajos 54, 55.
 Bruckenthal Irma br.-nő 204.
 Brunner Alfréd 217.
 Brunner Imréné 156.
 Brück Ede 217.
 Brück Salamon 54, 55.
 Brück Vilmos 55.
 Buchwald Gézánné 156.
 Buchsbaum Árpád 160.
 Bucşa János 8.
 Bugél Jenő 109.
 Bukovinszky Arthurné 99, 200, 204.
 Bunescu György 143.
 Buru János 8.
 Bús Ferenc 213.
 Buti Sándor 191, 192.
 Büchler Andor 63.
 Büchl testvérek 202.

C

- Cabdebo Dezső 66.
 Cabdebo Lajos 202.
 Cabdebo Zoltán 65.
 Căpeţianu Miklós 65.
 Capaţina 141.
 Catalincea Szilárd 8.
 Celeriu Aurél 113.
 Chaichuţiu János 8.
 Chimbir Pál 8.
 Chirilovits Pál 63.
 Chiriţa Izsó 8.
 Chovan Zsigmond 77.
 Chutera Aurél 8.

Cigarean Livius 142.
 Cimponeriu János 8,
 Cioban Pompil 132.
 Cirogariu Szilárd 8.
 Codan Akos 8.
 Coman Augustin 138.
 Constantinescu miniszt. 209.
 Cosma Aurél 13, 32, 65, 67, 107, 121.
 Coste Gyula 7.
 Corneanu dr. 90.
 Crişan Ascaniu 65.
 Cristea Miron 146, 227.
 Crogleth József 150.
 Cumponoş Virgil 110.
 Curiac Alajos 8.
 Curiac György 8.
 Cuza 134.
 Czerbanek Béla 160.
 Czédly Györgyné 155.
 Czikó János 32, 64.
 Czöndör Róza 154, 155.

Cs

Csávossy Béla br. 203, 217.
 Csávossy Gyula br. ifj. 200, 203.
 Csasznek Nándor 55, 172.
 Csendes Lipót 55.
 Csendesné Harzer Gitta 160.
 Csermák Lajos 153.
 Cservenka Róbert 63.
 Csiky Gyula 202, 217.
 Csillag dr. 14.
 Csizmazia Endre 36.
 Csongor Árpád 123.
 Csongor György 104.
 Csongor Györgyné 154.
 Csorna Dezső 64.
 Csurgay Sománé 154.

D

Dadányi György 127, 135, 169, 217, 218.
 Damó Jenő 94.
 Damşia Adrian 8.
 Darabanth János 150.
 Dániel Ernő br. 203.
 Debreczeni István 140, 192.
 Debreczeni Istvánné 162.
 Debreczeni József 67.
 Degenfeld-Schomburg Marga 162.
 Deixner József 55.
 Delbl Ferenc 109.
 Delmár Dezső 96.
 Demeter Domokos 217.

Demeter Gyula 63, 191.
 Demkó Géza 142, 217, 218.
 Demkó Jenő 65.
 Denhoff Ernő 160.
 Dessewffy Sándor 159.
 Deutsch Izsó 55.
 Deutsch Sándor 111.
 Dezső Antal 145, 217.
 Dénes D. H. 55.
 Dénes Sándorné, özv. 54.
 Dér István 108, 109, 110.
 Déznai Viktor 92.
 Dianits Ferenc 151.
 Dinnyés Árpád 94, 96.
 Dobo Remus 17, 22, 23.
 Doboşan Aurél 8.
 Dobrescu Gyula 8.
 Dobrin György 17, 30, 31, 61, 62.
 Dóczy Árpád 124, 142, 145, 151.
 Dóczy József 111.
 Dóczy Lajos 151.
 Dóczy Mihály 124.
 Dohány Gyula 55, 57, 106.
 Dolch Adolf 108.
 Doleschall Lajos 76.
 Domahidy Elemér 75.
 Domány János 204.
 Domány Jánosné 99.
 Dominich László 144, 145, 146.
 Domján Lajos 64, 123.
 Domokos Pál Péter 141.
 Donawell János 46.
 Dornhelm Jenő 55.
 Dragalina Prefektus 95.
 Dragomir Theodor 8.
 Dargosi János 113.
 Drexler Miksa 67.
 Duca I. G. 133, 137, 209, 213.
 Duka Géza br. 202.
 Dupuy őrnagy 25.

E

Eckert Ferenc 64.
 Eckstein Béla 217.
 Economu ezredes 32, 108.
 Eisenstädter Richárd (buziási) 54, 55.
 Endre Károly 96, 106, 169, 170, 172, 220.
 Endre László 63.
 Eöttevényi Olivér 18, 20.
 Erdélyi Béla 109.
 Erdélyi Lajos 64.
 Erdmann Margit 155.

Erhardt Péter 150.
Erkel Ferenc 37, 92.

É

Égi Kálmán 64.

F

Fall Endre 21, 27, 46, 68.
Faragó Erna 153.
Faragó János 169.
Farkas Sándor 125.
Farret tábornok 25, 29, 30, 43, 92.
Fábry Kálmán 99, 204.
Fábry Lajos 66.
Färber Miksa 55.
Fehér István 65.
Fehér Kristóf 154.
Fehér Olga 96.
Feigl Ede 109, 217.
Fejér Oszkár 70.
Fekete Imre 152.
Fekete Imre, ifj. 152.
Fekete Mihály 164.
Feld Kálmán 93, 122, 123.
Feletár Loránd 66.
Fenyő József 55.
Ferch Gyula 64.
Ferch Mátyás 67.
Ferdinánd király 24, 31.
Ferenczy József 122.
Ferenczy József 165.
Ferenczy Sándor 21, 24, 66.
Fernbach Zoltán 128, 129, 131.
Fiala Kálmán 111.
Fialka Károlyné 99, 204.
Fiatska Béla 109.
Filipon Márton 25, 26, 29, 61.
Fischer Árpád 55.
Fischer József 57.
Fischer Tivadar 58.
Flor bibliaárus 193.
Florian Péter 8.
Fodor József 144, 157, 158, 159, 160.
Folba János, 13, 14, 15.
Forgács Mátyás 55.
Földényi Vilmosné 204.
Franchet D'Esperey 21.
Frank Géza 66.
Frank Zoltán 64.
Franz Ede 77.
Franyó Zoltán 164, 169.
Frațila Joan 144.
Fráter Géza 141.

Fráter László 150, 160.
Frențiu ezredes 110.
Frențiu János 8.
Frențiu Valér 16, 17, 18.
Friedmann Ferenc 55.
Friedmann Manó 54, 55.
Friedrich-kormány 47.
Frigyes Iván 152.
Frint Lajos 193.
Frint Nándor 160.
Fritz László 192.
Furlugeanu Oktavian 135.
Futó Zoltán 74.
Fülöpp Béla 27, 45, 121, 122, 123, 163, 168.

G

Gaal Gyula 153.
Gabor Livius 136.
Gabriel Josef 10.
Gabriel József ügyvéd 13, 85.
Galgóczy Gyula 108, 109.
Galgon Gyuláné 154.
Gallas Nándor 166.
Gambetta tábornok 24, 27.
Gangl Andor 66.
Garoflid C. 196.
Gasparez Lajosné 155.
Gazda István 165.
Gazda József 219.
Gábor Dezső 56, 58, 92.
Gábrriel Ferenc 167.
Gálik Judit 155.
Gáspáry Arthur 99, 204.
Gelejan Péter 8.
Gemeinhardt József 150.
Gemeinhardt Márton 27, 45.
Gempl József 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 21, 24, 25, 26, 44, 48, 66, 81, 82.
Georgevits György 24, 25.
Gera Pál 108, 109.
Gerdanovits Sándor 121.
Gimpel János 122, 151.
Gitta Béla 126, 127, 131.
Glattfelder Gyula 48, 67, 80, 81, 85, 86, 178, 181, 182.
Goga Oktávián 146, 197.
Gokler Antal 93, 149, 150.
Gokler Gyula 96.
Goldberger Móricz 55.
Gombkötő Antal 64.
Gorove László 202.
Gömörly Lajos 109.

Göndör Ferenc 11.
 Grimes János 8.
 Gritta Ovidiu 139.
 Groșoreanu Kornél 134, 135.
 Grosz A. Andor 55.
 Gruits tábornok 25, 28.
 Grünwald Márton 55.
 Gubányi Antal 203.
 Guttmann Henrik 55.

Gy

Gyárfás Elemér 126, 139.
 Gyenge Gyula 169.
 Gyertyánffy Andor 203.
 Gyertyánffy László 123, 133, 163, 203, 217.
 Gyertyánffy Miklós 217.
 Gyika Elemér 202.
 Gyöngyössy József 151.
 Győrbiró Jenő 217.
 Győrbiró Zoltán 63.
 Győrffy Dezső 135, 165.
 Győrffy Dezsőné 155.
 György Vilmos 43.
 Győri Emil 153, 167.
 Győrössy Csepreghy Istvánné 202.
 Gyulay János 124, 126, 127, 131, 136, 137, 139, 141, 142, 144, 145, 217.
 Gyüdy István 146.

H

Hack Jenő 217.
 Hack Jenőné 156.
 Hacsak hírlapíró 12.
 Hadfy Károly 203.
 Hadik János gr. 200.
 Hadik Jánosné gr.-né 202.
 Hadiș min. elnök 14, 16.
 Hajdú Frigyes 21, 92, 121, 122, 123, 125, 131, 132, 171.
 Halász Elemér 63.
 Halász Géza 91, 104.
 Halle Sándor 151.
 Harambașa János 8, 31.
 Harkányi Sándor 217.
 Harnos Géza 109.
 Harsányi Sándorné 154.
 Hatvany Lajos 11.
 Hatvany Pál br. 144.
 Haubenreich Károly 160.
 Havas Aladár 55.
 Havas Marcell 55.
 Hámory Zoltán 65.

Heegn Reinhold 25, 26, 61, 80.
 Hegedüs Sándorné 152.
 Heinrich Árpád 63, 66.
 Heinrich Károly 217.
 Hell Károly 134.
 Hemmen János dr. 45.
 Herczeg Ferenc 36, 37.
 Hermann Ede 121.
 Hentschel Károly 167.
 Hilt Lajos 27, 172.
 Hock János 18.
 Hódy Gyula 66.
 Hollender Miksa 55.
 Hollinger Péter 41, 95.
 Holló Gyula 135.
 Hollóssy Gyula 65.
 Homoky Béla 63.
 Horth tábornok 13, 14.
 Horváth Antal 93, 123, 142, 150, 171.
 Horváth Antalné 155.
 Horváth Gyula 64.
 Horváth István 162.
 Horváth Lajos 153.
 Hosszufalussy Miklós 110.
 Hradil Gyula 113.
 Hubay Jenő 37, 167.
 Hubian Antal 8.
 Hubian Nicolae 108.
 Husvéth Emil 170.
 Huszár Károly 204.
 Huszár Ödön, ifj. 153.
 Hügel Antal 134.

I

Ignea Miklós 8, 214.
 Illésné Sass Jolán 169.
 Imbroane Avram 138.
 Imets Lajosné 155.
 Inceđy-Joksmán Ödön 126, 149.
 Ionescu Remus 8.
 Iorga Miklós 133, 134, 135, 214.
 Iorgulescu Spiridon 108.
 Iovița Miklós 8.
 Irsay Nándor 125, 149, 172.
 Issekutz Aurél 4, 15, 16, 18, 20, 22, 27, 29, 30, 31, 32, 61, 62, 63, 152.
 Istrati N. 115.
 Ivanovits Lajos 123.

J

Jahn Fülöp 50.
 Jakabffy Elemér 7, 18, 19, 36, 62, 64, 115, 123, 126, 127, 129, 135, 139,

141, 143, 145, 158, 163, 168, 170,
204, 217.

Jakabffy Imre 99, 200, 204.

Jakabffy Lajos 202, 217.

Jakobi Arnold 93.

Jakobi Kálmán 12, 21, 24, 25, 56, 61.

Jancsó Károly 149.

Janisch Dezső 160.

Jankó Sándor 64.

Janovich Gyula 123.

Jauner Olga 55.

Jánossy Vilmos 109.

Jározy Dezső 81, 92, 96, 124, 148, 150,
167, 171.

Jäger Imre 62, 63.

Jäger Margit 156.

Jenes Mihály 126, 217.

Jenőffy Miklós 137.

Jenőffy Miklósné 156.

Jeszenszky Béla 217.

Joachim mester 167.

Joannovits Sándor 7, 10, 12.

Joanovici Miklós 64.

Jordán Viktor 57.

Jósika János br. 126.

Jósika Sámuel br. 122, 127.

Joszt Géza 153.

Jovița József 8.

Jörg Endréné Draskóczy Ilma 148, 154,
161, 169.

Juhász Jenő 109.

Juhász Kálmán 168.

Juhos Béla 204.

Juhos Ernő 99, 200.

Juhos Gyula, id. 204.

Juhos Gyula, ifj. 202.

Jumanca György 8.

Jung József 109.

Jurca Gheorghe 111.

Justhné Sebestyén Margit 72, 99, 199,
202.

K

Kabdebo Gergely 122.

Kabos Ármin 27, 55, 105, 123, 124, 126,
127, 171.

Kalmár József 160.

Kakuk János 124, 126, 139, 140, 144,
150, 171.

Kakuk Jánosné 143, 150, 154, 155.

Karakas Ödön 160.

Karátsonyi Jenő gr. 69, 72, 99, 198,
203, 204.

Karl József 225.

Karl Norbert 67.

Kassovitz László 160.

Kasztriener Samu 94, 95.

Katzky Antal 219.

Katzler Ferenc 113.

Kausch Mihály 51.

Kayser Lajos 123, 189.

Kádár István 126.

Káldy Miklós 219.

Káldy Miklós 106.

Káldy Miklósné, özv. 155.

Kállay János 113.

Kálmán Andor 153, 167.

Kálmán Ákos 65.

Kálmán Béla, ifj. 142.

Károlyi Gyula gr. 27, 63, 168.

Károlyi Istvánné, grófné 203.

Károlyi Mihály gróf 12, 16, 18, 23, 58,
61, 65.

Kecskeméti Péter 217.

Kelemen István 133.

Keltz Simon 202, 217.

Kemény Gyula 99.

Kenesey István 200.

Keresztes József 137, 190, 191.

Kerschek Gusztávné 154.

Kerschek Gyula 55.

Kimmel Károly 169.

Kimmel Sándor 55, 121.

Kintzig János 140.

Kintzig László 217.

Kirchknopf Gusztáv 75, 76 192.

Kisfaludy Kálmán 43.

Kiss Imréné 155.

Kiss József 152.

Kiss Károlyné 154, 162.

Kiszling Vilmosné 154.

Klank Jenő 159.

Klein Bernát 55.

Klein Dávid 54, 55.

Klein Dávidné 154.

Klein Jenő 123, 125, 171, 219.

Klein Jenőné 154.

Klein Sándor 99, 204.

Klein Vilmos 55.

Klobusitzky Jánosné, özv. 199, 202.

Kmehl Ernő 219.

Knothy Viktor 63.

Knöbl Pálné 155.

Kobek Kornél 12.

Kobliszegh Emilné 155.

Kókay Ferenc 67, 122.

- Koller Andor 63.
 Konlechner Gizi 153.
 Konlechner Károly 109.
 Konstantinovits Vladimir 64.
 Kopácska Pál 160.
 Kopeczek Emil 63.
 Kopony 41.
 Koppány Rezső 133, 135, 136, 138, 217,
 218.
 Kóra-Korber Nándor 166, 170.
 Korber Miklós 160.
 Korniss Gézáne 162.
 Korodi-Lutz 51.
 Koronghy Gyula 204.
 Korossy György 12, 14, 21, 27, 45.
 Kossuth Lajos 38, 51.
 Kószó János 141, 218.
 Kotzmuth Artur 96, 169.
 Kovách Judit 155.
 Kovács Béla 123, 124, 126, 150, 154,
 171.
 Kovács Dezső 152.
 Kovács Ferenc 113.
 Kovács J. István 74.
 Kovács István 150.
 Kovács István 55, 122, 172.
 Kovács István 219.
 Kovács Izidor 151.
 Kovács Jenő 169.
 Kovács Kálmán 217.
 Kovács Sándor, B. 143.
 Kovács Ödön 68, 93, 123.
 Kovács Vilmos 160.
 Kovács Zoltán 62, 63.
 Kovács Istvánné 154.
 Kozovits Ede 122.
 Kozovits Sándor 122.
 Kölbig Alajos 158.
 Kőrössi Albert 99.
 Kőrössi Mihály 124.
 Kőváry Miklós 64.
 Köves Andor 26, 61.
 Krauser Margit 155.
 Krausz Ferenc 151.
 Krausz Istvánné 155.
 Krausz Sarolta 155.
 Kray Elemér 55.
 Králik László 123.
 Kräuter Ferenc 80, 81, 83, 85, 86.
 Kremling Lajos 52.
 Krecsmáry Sándor 217.
 Krémer József 106.
 Kristóf-Krausz Albert 166, 170.
 Kriszt Miklós 160.
 Kriván Gyula 132, 134, 154, 217.
 Kriván Gyuláné 154, 155, 156.
 Krötzer István 111.
 Krötzer Kálmán 111.
 Krötzer Sándor 111.
 Kubán Endre 92, 94, 96, 122, 124, 137,
 145, 153, 165, 169.
 Kubán Endre, ifj. 169.
 Kubán Rózsi 153.
 Kubicsek Oszkár 103, 171.
 Kubicsek Teréz 155.
 Kudelich Aladár 122, 171.
 Kún Béla 41.
 Kún Ferenc 140, 150.
 Kún Ferencné 143, 155.
 Kúfi Zsigmond 11, 12, 21.
 Kúnhegyi Gusztáv 110.
 Kún Richárd 121, 122, 123, 125, 171,
 220.
 Kunst Leó 62, 63.
 Kurucz János 152.
 Kvassay Gyula 43.

L

- Labontiu György 64.
 Ladányi Jenő 109.
 Lahni Arnoldné 154.
 Lamoth Károlyné 156.
 Lapedatu Joan 138.
 Laszy Rezső 63, 66.
 Lazarescu János 8.
 Láng Aladár 85, 86.
 Láng Béla 122.
 Láng Dávid 67, 122.
 László Izidor 67.
 Lázár Ferenc 66.
 Lázár László 124, 131, 149, 157, 158,
 160, 171.
 Lázár Livius 103.
 Lázár Miklós 12.
 Lemoigne alezredes 29.
 Lenau 50.
 Lendvai Jenő 27, 105.
 Lengyel Gabriella 155.
 Lengyel István 123.
 Leposa Árpád 109.
 Leposa Sándor 150.
 Leviczky György 151.
 Légrádi István 27, 55, 123, 124, 171.
 Lénárt Mátyásné 155.
 Lenhardt Emil 166.
 Lévy Sándorné 154.

- Ligeti Samu 96.
 Lindner Armin 103.
 Lindner Béla 12, 21.
 Lindner János 109.
 Lindner Nándor 151.
 Linka László 109.
 Liphay Antal br. 203.
 Liphay Béla br. 70, 203.
 Liphay Frigyes br. 203.
 Liszt 92, 149, 154.
 Litsek Béláné, özv. 99, 156, 204.
 Litsek Margit 204.
 Litsek Zoltán 18, 139, 144, 172, 204.
 Litteczky Endre 165.
 Litteczkyné Krausz Ilona 166.
 Lovag Emil 151.
 Lovas Antal 94.
 Lovas Rozália 155.
 Lovas Sándor 206.
 Lovászy közokt. min. 81.
 Lovrich Ilonka 96.
 Löffler Adolf 54, 55.
 Löffler Béla 54, 55.
 Lőnyi Ottó 217.
 Lőrincz István 131, 160, 219.
 Ludwig Jakab 160.
 Ludwig Tibor 160.
 Lukács János 202.
 Lukács Jenő 133, 135, 136, 138, 153,
 217, 218.
 Lupea Cornel 30.
 Lupu 134.
 Lupu Traian 8.
- M**
- Mackensen tábornok 8, 9.
 Magi Imre 64.
 Magyar Ferenc 124.
 Magyary Pál 79, 168, 189.
 Makay Ágostné 204.
 Makay Sándorné Vermes Laura 156.
 Makár főhadnagy 15.
 Mahalovszky László 64.
 Malonyai István 213.
 Manaszy Barkó György br. 203.
 Manaszy Gyula 131, 202, 217.
 Manaszy Gyula, ifj. 202.
 Mangiuca János 8.
 Mangold Sándor 94, 95.
 Maniu Gyula 205.
 Mann Aurél 159.
 Mannó Sándor 99, 204.
 Marcovici Simon 110.
 Maresch Emil 150.
 Margineanțu Tiberiu 67.
 Markovits Manó 140.
 Markovits Rodion 169.
 Marmaggio 152.
 Marmorek Sándor 56, 60.
 Marossy Mátyás 150.
 Martinovici C. 115.
 Marton Andor 202.
 Martzy Jancsika 167.
 Martzy Mihály 94, 136, 140, 157, 158.
 Marx Dezső 109, 110.
 Mataringa Péter 8.
 Mattanovich Tamás 123.
 Matuszka Balázs 213.
 Mazor Ferenc 153.
 Mayer Ervin 109.
 Mágori Lajos 123.
 Máli József 110, 111.
 Mály Dezső 66.
 Mály István 26, 61.
 Mária Terézia 33.
 Márk Jakabné 162.
 Márton Albert 26, 27, 83, 108, 109, 110.
 Márton Áron 157, 159.
 Meda Valér 64.
 Medve Zoltán 7.
 Megyeri József 155.
 Meiszner Vilmos 149, 157, 158, 160.
 Mello Franco követ 210.
 Meltzer Vilmos 18.
 Mercea Victor 66.
 Mercy gr. 34.
 Meskó Béla 66, 95.
 Mesterházi Nagy Gyula 124.
 Mester János 122.
 Meteș 54, 115.
 Metzger Márton 35, 150.
 Metzner Lajos 166.
 Mészáros Gyula 64.
 Mészáros János 121.
 Miaszovszky Árpád 63.
 Michels Gyula 150.
 Micu százados 17, 22, 23.
 Mihali Tivadar 18.
 Mihalovitz István 124, 165, 172.
 Mihályfalvy Miklós 142.
 Mihályovits Ágoston 113.
 Mihutoniu János 8.
 Mike József 108, 110.
 Mikes Gábor 65.
 Milcovici Remus 8.
 Miletici Sándor 145.
 Miloia Joachim 163.

Miloş Romulus 163.
 Mischek Ferenc 108, 109, 110.
 Mitra csendőrhadnagy 108.
 Mocsonyi A. 70.
 Mognetz János 113.
 Mokri államügyész 64.
 Molnár Endre 133.
 Molnár György 166.
 Molnár Gyula 60, 96.
 Molnár Károly 162, 193, 194.
 Molnár Sándorné 155.
 Mona detektív 108.
 Morariu Sándor 64.
 Moravetz Gyuláné 154.
 Moravetz Mórné 154.
 Móricz József 203.
 Morocza Gyula 151.
 Moszkó János 150.
 Möller Károly 41, 44, 66, 82.
 Muncila György 8.
 Muntyán Miklós 96.
 Murakeözy László 63.
 Muth Gáspár 13, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
 45, 46, 49, 50, 51, 52, 83, 94, 102.
 Müller-Guttenbrunn 7.
 Müller József 152.
 Müller kapitány 12.
 Müller Kálmán 112, 113.

N

Nagy Gyula 61.
 Nagy Károly 75.
 Nagy Vince 160.
 Nagy Zoltán 193.
 Nagy Zsigmond 165.
 Nákó Sándor gr. 203.
 Nauer György 77.
 Návay Pál 63, 66.
 Negru Pál 8.
 Nemes Elemér 74, 128, 131, 165, 167,
 189, 192.
 Nemes János gr. 99, 204.
 Nemes József 27, 93, 121, 122, 123,
 124, 149.
 Németh Kálmán 124, 125, 126, 127, 131.
 Németh Kálmánné 154.
 Neubauer Gida 93.
 Neugeboren Emil 51.
 Neumann Alfréd 55.
 Neumann Dezső 113.
 Neusinger Zelma 143.
 Niameşsnyné Manaszty Margit 16.
 Niameşsnyné Mihályné 162.
 Niameşsnyné Mihály, ifj. 108, 109.

Nikolits Dániel 7, 18, 129, 152.
 Nistor Dimitrie 138.
 Nits István 152, 169.
 Noll Ferenc 134.
 Nossek Broniszláv 108.
 Novák János 64.
 Novák Traian 113.
 Nüszl Aladár 150.

Ny

Nyékhegyi Lothár 67, 111.

O

Oberding József György 100.
 Oberst József 158.
 Oberst Zoltán 142, 143, 145, 146, 155.
 Obornik Etel 155.
 Okányi Schwarz Andor 199.
 Olajos József 189.
 Olariu Valér 8.
 Oláh Sándor 219.
 Olteanu Kornél 8.
 Oprea János 103, 121, 124.
 Orbán Rezső 64.
 Orendi-Homenau 41.
 Oreşanu, hadbíró 110.
 Orich Viktor 94.
 Ormos Iván 169.
 Ormós Zsigmond 89, 163.
 Orleanu, kamarai elnök 209.
 Orth Győző 191.
 Osztie Andor 66, 94, 123, 124, 125,
 126, 135.
 Osztioics László 217.
 Osztioics Péter 202.
 Osztioics Zsigmond 202, 217.
 Otonoaga István 8.
 Ottlik Péter 202.

Ö

Ördög János 144, 145.

P

Pacha Ágoston 157, 160, 182, 188.
 Pacha István 67.
 Páll György 55, 124, 125, 126, 127,
 132, 133, 143, 144, 154, 170, 171,
 217, 219.
 Pálffy Dezső 67.
 Palik-Ucsevny Fedor 99, 204.
 Palko Ferenc 109.
 Pálossy Dénes 27, 45.
 Panajoth Ernő 152.
 Pápay Antal 152.
 Parecz Béla 140.
 Parecz György 140.

Papp Gábor 122.
 Papik Gyula 66.
 Pastila Kornél 8.
 Pászthy Jenőné 155.
 Patyánszky Elemér 217.
 Patyánszky Gyula 99, 204.
 Patek Lajos 54, 55.
 Pauck Frigyes 64.
 Paunescu Viktor 8.
 Pausz Róbert 55.
 Pedure Romulus 8.
 Pejácsovits János 159, 160.
 Pekáry István 63.
 Pelikán Lipót 26, 61.
 Pentia Petru 213.
 Perian György 65.
 Péter János 145, 160.
 Péter király 24.
 Pető Leó 64.
 Petrovici Győző 8.
 Petrovici Vazul 8.
 Pfeiffer Jánosné 155.
 Pincu Kornél 65.
 Pintea Vasilie 68.
 Podhorányi Margit 154.
 Podlipny Gyula 165.
 Pogány László 96, 124, 126, 131, 134,
 135, 136, 149, 169, 171.
 Pogány Mihály 27, 94, 96, 122, 123.
 Pogátschnigg Guido 150, 167.
 Pop Sándor 8.
 Pop Valér 145, 223.
 Popescu Nicolae 113.
 Popovici Athanász 65.
 Popoviciu Cornel 8.
 Popoviciu György 17.
 Popovits József 151.
 Popovits Milán 24.
 Popper Zsigmond 103.
 Preznovszky István 109.
 Prohászka Ede 55, 171.
 Proștean Miklós 7, 30.
 Prunkl Ede 217.
 Pummer Agoston 149.
 Purgly László 140, 193.
 Putici Oktavian 113.
 Putnoky Miklós 64.

R

Radocsay László 66.
 Radossevich Erzsébet br.-né 99.
 Radossevich Lajosné br.-né, özv. 204.
 Radossevich Mihály, báró 99, 131, 204,
 217.

Radovan Traian 8.
 Rajka Géza 157, 158.
 Rajtuch Gizella 155.
 Rammer Imre 159, 160.
 Ramneanțu 225.
 Raskó Sándor 142, 145, 171.
 Raszlaviczky Géza 67.
 Rațiu Domokos 17.
 Rácz Kálmán 64.
 Rákóczi Ferenc 205.
 Rech Béla 109.
 Rech K. Géza 21, 27, 94, 95, 96, 123,
 149, 157, 158, 159, 160.
 Reibl Mihály 109, 110.
 Reich Alfréd 55.
 Reichardt Alajos 153.
 Reiter Ilona 135.
 Reszmann Károly 151.
 Retscher Béláné 154.
 Reviczky Mária 169.
 Réthy Zsolt 16, 17, 22.
 Réti Imre 84, 94, 96.
 Réti mester 165.
 Révffy Géza 92, 150.
 Rieger Nándor 152.
 Rigó Sándor 123.
 Risztics György 108, 158, 160.
 Ritter Béla 150.
 Rittinger Imre 160.
 Rohrer Károly 144, 160.
 Rolkó Rezső 151.
 Rolkó Sándor 109.
 Róna Dezső 164.
 Róna Ignác 27, 55.
 Rónai János 54.
 Rónay Mihály 99, 202, 204.
 Rosa Demeter 8.
 Rosenthal Marcell 123, 171.
 Rosenthal Mór 56.
 Rosenzweig Jakab 165.
 Roszmann igazgató 66.
 Rotbart Jakab 55.
 Rotean Oprea 8.
 Roth Ottó 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20,
 21, 24, 25, 26, 57, 61, 111, 112.
 Röser János 40, 41, 49.
 Rösler Béla 150.
 Rubian Nicolae 108.
 Rubleczky Géza 166.
 Rudas Jenő 153, 172.
 Ruzs csendőrőrnagy 30.

S

Salló Ervin 217.

- Sandu Timot 8.
 Saljó János 122.
 Saljó Keresztély 50.
 San-Marco hercegné 71, 203.
 Sájerman Ferenc 160.
 Sándor József 139.
 Sántha Viola 155.
 Sárge József 150.
 Sárkány Gábor 94.
 Sármezey Árpád 202.
 Sebestyén Béla ref. lelk. 110, 111.
 Sebestyén Béla 55, 124.
 Sebestyén Géza 92.
 Sebestyén Gyula 219.
 Secoşan Péter 8.
 Serb Miron 111.
 Serbul Pál 7.
 Serényi Jánosné gr.-né 199, 202.
 Serényi József 170.
 Silvi Carlo 22, 23, 24.
 Sinkovits Dezső 166.
 Sipos András 166.
 Sipos Imre 152.
 Sipos János 66.
 Sipos Tibor 62, 63.
 Skutecky Miksa 94, 108, 132, 135, 153,
 165, 171.
 Sólyom Andor 43.
 Solymos Géza 172.
 Solymossy Lajos, br. 76.
 Somló Imre 217.
 Somló István 217.
 Somló Lipót 21, 113.
 Somogyi Gyula 65.
 Sperling János 109.
 Stachler Adám 122.
 Stachler Jolán 154, 155.
 Staits Dusan 153.
 Staud Vendel 152.
 Stechle Mihály 112.
 Steiner Ferenc 42, 94, 109.
 Steiner Károly 149, 150.
 Stenkov László 64.
 Stepper Vilmos 96.
 Sternberg 55.
 Sternlicht Ernő 55.
 Stéberl Ernő 77.
 Stoffer János 113.
 Stoicanescu C. prof. 55.
 Stoica Sebastian 32, 65.
 Striegl József 38, 39, 50, 52.
 Ströbl Ferenc 94.
 Stumpfoll Ede 122.
 Sulyok Almos 63.
 Sulyok István 63, 95, 127, 170, 209.
 Sulyok István, ref. püspök 75, 190.

Sch

- Scharff Alajos 203.
 Scharff Gyula 203, 217.
 Scharff Jenő 133, 135, 136, 203.
 Schäffer Magda 155.
 Scheibling János 149.
 Scherter Ottó 55.
 Schieszler Vilmos 64.
 Schieszler Zsigmond 152.
 Schieszler Zsigmondné 156.
 Schiff Béla 94, 95, 136, 150, 168.
 Schifter Boldizsár 124.
 Schiller plébános 80.
 Schipner János 108, 109.
 Schmelzer Ferenc 37, 38.
 Schmidt Ferencné 155.
 Schmiedhauer Ferenc 160.
 Schossberger Sándor 56.
 Schön Péter 109.
 Schönborn József 160.
 Schrauder György 109, 110.
 Schreiber János 112.
 Schreier Viktor 123.
 Schronk Vilma 158.
 Schuch József 107, 108, 109, 110.
 Schultz Máté 110, 111.
 Schusztter Géza 64.
 Schusztter István 109.
 Schwarz József 54, 55.
 Schweiger Béla 160.

Sz

- Szabadkay József 164.
 Szabó Béni 139, 142.
 Szabó János, telepes 213.
 Szabó József 91.
 Szabó Károly 204.
 Szabó Lajos 109.
 Szabolcska László 169, 189.
 Szabolcska Mihály 43, 55, 67, 74, 75,
 92, 122, 123, 149, 150, 154, 169, 189.
 Szakmáry Ferenc 217.
 Szalay Ilona 99.
 Szana Zsigmond 57, 93, 103, 105, 121,
 171.
 Szandház Ferenc 65.
 Szapáry gr. 70.
 Szapáry Istvánné gr.-né 202.
 Szappanos Gyula 27, 124, 126, 127, 132,
 136, 171, 219.
 Szappanos Gyuláné 155.

- Szathmáry Lajos 130, 137, 139, 144, 189, 191.
 Szánthó László 166.
 Szász Tibor 66.
 Szávay Zoltán 21, 92.
 Szegedy Rezső 153.
 Szegő Ferenc 150, 152.
 Szekeres Kálmán 203.
 Szekfű Gyula 205.
 Szenczer János 64.
 Szendrey Mihály 164.
 Szentgyörgyi szobrász 37.
 Szentimrey Jenő 64.
 Szent István 49.
 Szentkereszty Béla, br. 126.
 Szentkláray Jenő 79, 122, 168, 189.
 Szentmiklóssy Sándor 217.
 Szentpály Géza 94.
 Széchenyi István 171.
 Széchy Tamás 110, 111.
 Széll József 124.
 Széll Kálmán 79.
 Székely Gyula 64.
 Székely István 63.
 Székely László 75, 93, 122, 123, 126, 136, 171, 189.
 Székely Sándor 133.
 Szidon József 95.
 Sziklai József 63.
 Szilágyi Dózsa 157.
 Szilágyi Imre 99, 204.
 Szilágyi Imre, telepes 217.
 Szilárd Emil 66.
 Szilly Miklós 150.
 Szobolozky Géza 160.
 Szombathy István 95.
 Szombati-Szabó István 128, 169, 190, 192.
 Szohátszky, házaspár 166.
 Szőcs Zoltán 43.
 Szőnyi István 166.
 Sztamorai János 27, 103, 122.
 Sztójanovits György br. 202.
 Sztójanovits Iván br. 202.
 Sztura Szilárd 27, 83, 122, 123, 148.
 Suhanek Oszkár 165.
 Sücs Pál 217.
- T**
- Takács Miklós 140.
 Takács Kálmán 137, 142, 148, 149, 218.
 Take-Ionescu 209.
 Tanos Gyula 103.
 Tătărescu György 137, 138, 148, 216.
- Tapavicsky Tibor 160.
 Tárca Bertalan 149.
 Tedeschi Béla 172.
 Tedeschi Jenő 123.
 Telbisz Imre, id. 122.
 Telegdi Nándor 122.
 Telegdy Józsefné 202.
 Telegdy László 189.
 Teleki Endre 122, 137.
 Thököly 205.
 Threisz Mihály 134.
 Tietze Vilmos 165.
 Tifa György 8.
 Tisza István 10, 16, 205.
 Titulescu 205, 210.
 Tobiás Lajos 64.
 Todoreszku Gyula 99, 204.
 Toldy Andrásné 155.
 Tomm Béla 167.
 Tordai János 192.
 Tornóczy Lajos 55.
 Tornyai Gyula 7, 108, 123, 124, 125, 171, 209, 212.
 Tornyai József 123, 217.
 Tóth Benjamin 136, 137, 143, 217.
 Tóth Gyula 99, 137, 204.
 Tóth Ilonka 155.
 Tóth János 153.
 Tóth János, G. 126, 145, 217.
 Tóth Sándor 124, 126, 160, 171, 187.
 Totis Rezső 103, 105, 171.
 Totis Rezsőné 154.
 Tournadre, de, tábornok 28, 30, 32, 46, 61, 63.
 Tőkés István 21, 24, 25, 61, 65.
 Török Lajos, rendőr tiszt. 109, 110.
 Török Lajos, lugosi rendőrkap. 31.
 Trilsch Péter 108, 109.
 Triponescu János 8.
 Tubán Tibor 26, 27, 45.
 Tunei Szilárd 7.
 Turessányi Pál 152.
- U**
- Udvardy Gergely 217.
 Uhlyárik Béla 96, 122, 123, 141, 149, 163, 169, 171.
 Uhlyárik Erzsébet 155.
 Uhrmann Alfrédné 156.
 Ungár Adolf 122, 123, 124, 126, 132, 136, 139, 141, 144, 171.
 Ungár Adolfné 154.
 Ungár Ármin 55.
 Ungár Árminné 154.

Ungor Károly 125.
 Ungurean Emánuel 105.
 Ungváry Antal 64.
 Urbanetz Ede 68.

V

Vacariu Jeromos 7.
 Vaida-Voevod Sándor 135, 138, 205, 215.
 Valkay György 143.
 Varga Albert 165, 170.
 Vargics Imre 203.
 Vargos, alezredes 30.
 Vasilie Sándor 30.
 Vass Béla 56.
 Vasváry Antal 150.
 Vasváry Béla 160.
 Vasváry Ernő 124, 142, 171.
 Várhelyi Sándor 190.
 Várnay Elemér 123, 169, 194.
 Várneky Géza 56.
 Városi Kálmán 142.
 Városi Margit 155.
 Velcelean György 113.
 Velicsek Gusztáv 217.
 Veith Béla 104.
 Vermes Ernő 56, 57, 60.
 Veterány Viktor 21, 106, 121, 123, 124,
 125, 126, 127, 132, 136, 139, 171,
 219.
 Veterány Viktorné 154.
 Vécsey Béla, id. 217.
 Vécsey Béla, ifj. 217.
 Vécsey Béláné, özv. 203.
 Vécsey László 217.
 Vértés Adolf 56.
 Vértés Tivadar 96.
 Vidrighin Stan 16, 65, 66, 93, 112.
 Vincze Aladár 152.
 Virágh Béla 43.
 Virágh György 65.
 Virág István 160.
 Virág Nándor 109.
 Virág Pál 137.
 Virányi János 95.
 Vitéz Endre 63.
 Vlad Aurél 101.
 Voinich Guidó 62, 63, 64.
 Vörös György 124.
 Vraniuța János 8.
 Vraniuța Valér 8.
 Vuchetich Endre 94, 96, 121, 123, 124
 126, 127, 132, 133, 134, 135, 143,
 149, 157, 169, 171.
 Vulpe Stefan 219.

W

Wagner Jenő 151.
 Waller Oszkárné 155.
 Wanderlick Ferenc 64.
 Wátz Jenő 151.
 Weil Árpád 94, 96.
 Weisz Arthur 220.
 Weisz D. M. 55.
 Weisz Izsóné 154.
 Weisz Lajos 54.
 Wekerle Nándor 63.
 Wekerle Sándor 7, 35, 202.
 Wekerle Sándor ifj. és Géza 202.
 Welber Henrik 220.
 Wenhoff István 150.
 Wetzter János 152.
 Wésel Károly 109.
 Wiener Mór 121, 150.
 Wieser-Vida Péter 95.
 Wildburg Walter br. 109.
 Willer József 31, 112, 126, 127, 140,
 142, 145, 152, 167, 170, 178, 224.
 Willim Gyula 63.
 Wilson 38.
 Wimmer József 66, 70.
 Wimpffen gr. 71.
 Wimpffen Siegfried gr. 198, 202.
 Winkler Aron 59.
 Winternitz-üzlet 15.
 Wittenberg József 122.
 Wittenberger József 150.
 Wittigayer Jenő 151.
 Wittmann Pál 151.
 Wodianer Albert br. 99.
 Wohlschütz József 150.
 Wohlschütz Józsefné, ifj. 151.
 Woracziczky János, gr. 199, 202.

Z

Zabos István 217.
 Zahner Mátyás 113.
 Zakariás István 64.
 Zorkóczy Ilona 96.
 Zavoian Gábor 8.
 Zágonyi Dezső 123.
 Zichy Aladárné, gr.-né 203.
 Zöld Mihály 189.
 Zöld Zoltán, ifj. 167.

Zs

Zselénszky Róbert, gr. 70, 71, 203.
 Zsivánovits Mihály 25, 32, 61.